

SCIENCEZONE

ONLINE SCIENTIFIC
CONFERENCES

Conference

On Legal Science

No.1 (2)

2024

<i>Abdihakimov Farhod Zafar o'g'li</i> ELEKTRON TIJORATDA SOTUVCHI MANFAATLARINI HUQUQIY HIMOYA QILISH	4-10
<i>Olimjonova Hulkar To'lqin qizi</i> SUG'URTA KOMPANIYALARI FOND BOZORIDA INSTITUTSIONAL INVESTOR SIFATIDA	11-15
<i>Razzaqova E'zoza Yusup qizi</i> ISLOM MOLIYASIDA MUSHOKARA SHERIKCHILIK BITIMINING TUTGAN O'RNI	16-22
<i>Xudayqulova Nodira Qo'ldoshjonovna</i> HISSADORLIKKA ASOSLANGAN KRAUDFANDING FAOLIYATIDA INVESTOR HUQUQLARI HIMOYASI VA QIMMATLI QOG'OZLAR AYLANISHIDA VUJUDGA KELADIGAN MUAMMOLAR	23-28
<i>Salimov Islombek Bobir o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORAT: SOHAGA OID MUAMMOLAR VA ULARGA YECHIMLAR	29-34
<i>Odilov Nozimjon Jumanazar o'g'li</i> UCHINCHI TOMON PROVAYDERLARINING MIJOZ MOLIYAVIY MA'LUMOTLARIGA KIRISHINING HUQUQIY ASOSLARI	35-39
<i>Xudoyorov Fayzullo Sayfulla o'g'li</i> MUSHARAKA VA MUDARABAH INTEGRATSIYASI: O'ZBEKISTONNING UMUMIY SHERIKLIK KELISHUVI DOIRASIDA ISLOMIY MOLIYA VOSITALARI	40-46
<i>G'ulomov Shohruh Islomjon o'g'li</i> TRANSMILLIY KORPORATSIYALAR TOMONIDAN SOLIQ MILLIY BAZASI YEMIRLISHINING OLDINI OLISH USULLARI	47-50
<i>Shaimardanova Dilafruz</i> ETHICAL ASPECTS OF DIGITAL ESTATE MANAGEMENT: CONFIDENTIALITY, RESPECT FOR WILL, AND NORMS OF INHERITANCE LAW	51-58
<i>Xonzodabegim Raxmatova Utkir qizi</i> KIBER HUQUQ UCHUN YURISDIKSIYANI VA XALQARO HAMKORLIKNI TARTIBGA SOLINISHI	59-73
<i>Sabohat Abdullayeva</i> BLOKCHEYN ASOSIDAGI RAQAMLI SUD EKSPERTIZASI VOSITALARI	74-84

Asal Juraeva

CHOICE OF SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL LAW IN INTERNATIONAL
COMMERCIAL ARBITRATION85-91

Xudoyberdiyev Nuriddin Olloberdi o'g'li

KIBERHUQUQDA YURIDIKSIYA MASALALARI – ONLAYN MUHITDA QAYSI
DAVLAT QONUNCHILIGI QO'LLANILADI? 92-103

Rabbimov Shohruh

RAQAMLI ASRDA FUQAROLIK ERKINLIKLARI VA ULARNI
MUVOZANATLASH 104-112

Abbosjon Olimov

KIBER JINOYATLARNI TERGOV QILISH BILAN BOG'LIQ XALQARO ISO
STANDARTLAR VA ULARNI OZBEKISTON QONUNCHILIGIGA
INTEGRATSIYALASH 112-125

Mirzakarimova Dilafruz

KIBERXAVFSIZLIK VA YURISDIKSIYA CHEGARALARINI BELGILASH
MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI 126-134

Normurodova Behro'za Xolmo'minovna

RAQAMLI OCHIQ MANBALAR ORQALI DALILLAR TO'PLASH VA TERGOV
QILISHDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH..... 135-143

Gulomov Shokhrukh Islomjon ugli

REGULATORY FRAMEWORKS FOR METAVERSE PLATFORMS: CHALLENGES
AND OPPORTUNITIES..... 144-151

O'razbayev Laziz Shuhrat o'g'li

MAMLAKATIMIZDA RAQAMLI INFRATUZILMALARNI RIVOJLANTIRISH UCHUN
OLIB BORILAYOTGAN CHORA-TADBIRLARNING AHAMIYATI 152-158

Olimjonova Hulkar To'lqin qizi

MOLIYAVIY VOSITACHILAR ORASIDA SUG'URTA KOMPANIYALARINING
TUTGAN O'RNI 159-162

ELEKTRON TIJORATDA SOTUVCHI MANFAATLARINI HUQUQIY HIMOYA QILISH

Abdihakimov Farhod Zafar o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

fabdihakimov@gmail.com

Annotatsiya. Har bir davlatda tadbirkorlar huquq va manfaatlarini himoya qilish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Ularning manfaatlarini himoya qilish, huquqlaridan foydalanishga keng yo'l ochib berish, nafaqat ularning manfaatiga, balki xalq manfaatiga ham xizmat qiladi. Shu o'rinda elektron tijorat sohasida ham sotuvchi manfaatlarining himoyasi, ayniqsa bugungi kunda har bir inson elektron tijoratda faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'layotganida juda muhim hisoblanadi. Zero, har bir tadbirkor qonun himoyasi ostida ekanligini his etmog'i lozim.

Kalit so'zlar: elektron tijorat, ishtirokchilar, ommaviy oferta, sotuvchi

LEGAL PROTECTION OF THE SELLER'S INTERESTS IN ELECTRONIC COMMERCE

Abdihakimov Farhod Zafar ugli

Master's degree student of Tashkent State University of Law

fabdihakimov@gmail.com

Abstract. The issue of protecting the rights and interests of entrepreneurs is of particular importance in every country. Protecting their interests, opening a wide way to exercise their rights, serves not only their interests, but also the interests of the people. At this point, the protection of the seller's interests in the field of e-commerce is very important, especially today, when everyone has the

opportunity to operate in e-commerce. After all, every entrepreneur should feel that he is under the protection of the law.

Key words: e-commerce, participants, public offer, seller

Internet va zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi nafaqat insonlar hayotiga, balki mamlakat iqtisodiyotiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda elektron savdo platformalarida savdo qilish tadbirkorlik subyektlariga va o'zini-o'zi band qilgan shaxslarga qator qulayliklar yaratmoqda, bu esa aholini bandligini ta'minlashga va kichik tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Hatto an'anaviy savdo bilan band bo'lgan tadbirkorlik subyektlari ham savdo bilan shug'ullanish uchun elektron savdo maydonlarini tanlayotgani so'zimizning isbotidir. Chunki, elektron tijorat an'anaviy savdoga nisbatan bir qator qulayliklarga ega hisoblanib, bular:

- tijorat faoliyatini Internet tarmog'i orqali o'ziga xos muhitda amalga oshirilishi;
- tovar (ish, xizmat)larni sotib oluvchilarga onlayn taqdim etish imkoniyati;
- sotib olingan tovar (ish, xizmat)lar uchun hisob-kitoblarni amalga oshirishda to'lov tizimlaridan foydalanish imkoniyatining mavjudligi;
- sotib olingan tovar (ish, xizmat)lar haqini elektron pullar bilan to'lash;
- elektron tijorat ishtirokchilarini firibgarlikdan himoya qilish maqsadida maxsus dasturlardan foydalanilishi (bunda shaxsga doir ma'lumotlar xususidagi qonunchilik normalariga rioya qilinishi kafolatlari mavjudligi);
- sotib oluvchilarga o'zlariga zarur bo'lgan tovar (ish, xizmat)larni tezkor qidirish imkoniyatining mavjudligi;
- elektron savdo maydonlarining sotuvchilar uchun xalqaro bozorlarga chiqish imkonini berishi, sotib oluvchilar uchun esa xalqaro bozorlardan mahsulot xarid qilish imkoniyatining mavjudligi. [1]

Elektron tijoratning o'sish sur'atlari yuqoriligi nafaqat kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini, balki yirik tadbirkorlik subyektlarini ham ushbu sohaga kirishga undamoqda. Bu o'z o'rnida elektron tijoratda ishtirokchisi hisoblanmish sotuvchilar sonining ortishiga sabab bo'ladi. Masalan, bugungi

kunda Uzum Market marketpleysida 5000 dan ortiq kompaniya va sotuvchilar o'z mahsulotlarini sotmoqdalar. [3]

O'zbekiston Respublikasi "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni bevosita elektron tijorat sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlardan biri bo'lib, mazkur normativ-huquqiy hujjatda elektron tijorat munosabatlari ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari aniq qilib belgilab berilgan. Mazkur Qonunning 8-moddasiga asosan elektron tijoratda tovarlarni sotuvchi, xizmatlarni yetkazib beruvchi yoki ishlarni bajaruvchi sifatida ishtirok etuvchi yuridik va jismoniy shaxslar, shuningdek, elektron tijoratda tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) xaridori, iste'molchisi sifatida ishtirok etuvchi yuridik yoki jismoniy shaxslar elektron tijorat ishtirokchisi ekanligi belgilab qo'yilgan.

Ushbu huquq normasidan kelib chiqib, ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlarni ham 3 guruhga bo'lishimiz mumkin, bular:

- sotuvchi va elektron savdo maydonchasi operatori o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar;
- elektron savdo maydonchasi operatori va xaridor o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar;
- sotuvchi va xaridor o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar.

Elektron tijorat sotuvchilar sonining ortishi bugungi kunda ularning elektron elektron tijorat operatorlari bilan munosabatlarida bir qator huquqiy tartibga solinmagan munosabatlarni yuzaga chiqarmoqda. Chunki, elektron tijoratda tovar (mahsulotlar) aylanish jarayonini elektron savdo maydonlarida sotish tomonidan qaraydigan bo'lsak, mazkur tovatlarni elektron savdo platformalarining omborlariga yetkazish, ularni qabul qilib olish, elektron savdo maydonchasiga sotuvga chiqarish, sotuv jarayonida raqobat qoidalariga rioya etilishi, sotilgan tovarni but va lozim darajada sifatli holatda xaridorga yetkazib berish masalalarida tadbirkorlik subyektlarining huquq va manfaatlari himoya qilish huquqiy tartibga solinmaganligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini tashkil qiladi. Bu o'z o'rnida yuqorida ta'kidlaganimizdek, sotuvchi va elektron savdo maydonchasi operatorlari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlardir.

Mazkur ijtimoiy munosabatdan kelib chiqib quyidagi muammolarni tadqiq etish lozim bo'ladi, bular:

birinchidan, mamlakatimiz aholisi o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomada ishtirok etgan har ikkinchi o'zbekistonlik elektron marketpleyslarda xarid amalga oshirayotgan bir paytda, ushbu marketpleyslarda tadbirkorlik subyektlari o'rtasida raqobat qonunchiligiga oid huquq normalarini aylanib o'tish holatlari kuzatilayotganligi. Bu holatning yuzaga kelishiga elektron savdo maydonchalarining imkoniyatlaridan noto'g'ri maqsadlarda foydalanilishi sabab bo'lmoqda. Masalan, sotuvchi tomonidan sotuvga qo'yilgan 50 dona mahsulotning uzoq manzilga xuddi shu mahsulotni sotayotgan boshqa sotuvchi tomonidan xaridor sifatida buyurtma qilinishi, ammo mahsulot aytilgan manzilga yetib borganida mahsulotni mahsulot qabul qilish punktlaridan olib ketilmasligi va mahsulot yana omborga qaytib kelishini aytishimiz mumkin. Mahsulotning uzoq manzilga yetib borishi va omborga qayta olib kelinishi ma'lum bir vaqtni talab qilishi hech kimga sir emas. Bu holatda sotuvchining ushbu mahsuloti haqiqiy xaridorlar tomonidan sotib olinishi va unga daromad keltirishi mumkin edi.

Ikkinchidan, sotuvchi tomonidan elektron savdo maydonchasining operatoriga yetkazib berilgan berilgan tovar va mahsulotlarning o'z vaqtida sotib oluvchiga yetkazib berilmayotganligi masalasidir. Ushbu holatdagi muammo tovar va mahsulotlarning elektron savdo maydonchasi operatorlarining omborlarida yo'qolib qolishi yoki ombor xodimlarining e'tiborsizligi natijasida tovar va mahsulotga buyurtma tushgan paytida topib bera olmasliklari natijasida yuzaga kelayotganligi elektron savdo maydonchasi operatorlarining majburiyatlari lozim darajada bajarilmayotganligining isbotidir. Bu esa o'z o'rnida mazkur muammoni huquqiy tartibga solish zaruriyatini vujudga keltirmoqda.

Uchinchidan, elektron tijoratda mahsulotlarini sotish orqali daromad ko'rayotgan har bir tadbirkorlik subyekti bugungi kunda soliq qonunchiligi normalari doirasida soliq to'lovlarini amalga oshirmoqda, biroq ushbu to'lovlar natijasida yuzaga kelayotgan muammolar tadbirkorlarda mamlakatning ochiq hamda erkin tadbirkorlik muhitini yaratishni oldiga maqsad qilib qo'ygan davlat siyosatini shubha ostiga olmoqda. Bunga yorqin misol sifatida har oy tovar aylanmasining ma'lum bir foizi miqdorida soliq to'lovini amalga oshirayotganda

sotilgan tovarning nuqsoni uchun qaytarilganligi va mazkur tovar uchun to'langan pul miqdori sotib oluvchiga qaytarilganligi tovar aylanmasini hisoblanishida inobatga olinmayotganligi, ya'ni mazkur tovarning bahosi ham tovar aylanmasini ichida qolayotganligi holatini aytishimiz mumkin.

Tadqiqotimiz maqsadi sifatida *birinchidan*, tadbirkorlik subyektlari o'rtasida raqobat qonunchiligi qoidalariga rioya etilishiga erishish uchun elektron tijoratda vujudga kelayotgan, ya'ni yuqoridagi kabi raqobat qonunchiligini aylanib o'tish holatlarini huquqiy tartibga solish uchun raqobat qonunchiligi normalarini takomillashtirgan holda zamon talablariga mos huquq normalarini ishlab chiqish, *ikkinchidan*, elektron savdo maydonchalari operatorlarining huquq va majburiyatlarini qayta ko'rib chiqqan holda uning javobgarlik chegarasini aniqlash, *uchinchidan*, soliq qonunchiligi normalariga muvofiq soliq hisoblash davrida tadbirkorlik subyektlariga tovar aylanmasini hisoblashda qaytarilgan tovarlar bahosini chiqarish yoki chegirib tashlash imkoniyatini yaratish uchun taklif va tavsiyalar ishlab chiqishni ko'rsatamiz.

Xulosa qilar ekanmiz, fikrimizcha tadqiqot mavzuimizning dolzarbligi bugungi kunda elektron savdo rivojlanishining tezlashganligi, unda band bo'lgan aholi qatlamining ko'payib borayotganligi, elektron tijoratda faoliyat yuritish uchun yaratilgan sharoitlar aholining katta qismini o'ziga jalb etayotganligi fonida elektron tijoratda ham qator mummoli ijtimoiy munosabatlar vujudga kelayotganligi, ushbu muammoli vaziyatlar esa huquqiy tadqiq qilinishi va taklif va tavsiyalar ishlab chiqilishi lozimligida ifodalanadi. Ta'kidlash lozimki, oldimizga qo'ygan maqsadlarimizga erishish orqali elektron tijoratda sotuvchining huquq va manfaatlarini yanada mustahkamlashga, ularda qonun normalariga tayangan holda erkin tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishiga erishgan bo'lamiz.

REFERENCES:

1. M.M.Yuldashev "Jahon iqtisodiyotiga kirish sharoitida O'zbekistonda elektron tijorat tizimining rivojlanishi" dissertatsiyasi. T.: 2005. 17-bet
2. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi – <https://lex.uz/docs/-6213382>
3. <https://daryo.uz/2023/07/07/uzum-market-marketpleys-sotuvchilari-uchun-mamlakatdagi-eng-yirik-logistika-majmuasini-qurmoqda>
4. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
5. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
6. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
7. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
8. Topildiyev, B. R. (2022). MOL–MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
9. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
10. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.
11. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.
12. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. *Обзор законодательства Узбекистана*, (4), 4-7.

13. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
14. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
15. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

SUG'URTA KOMPANIYALARI FOND BOZORIDA INSTITUTIONAL INVESTOR SIFATIDA

Olimjonova Hulkar To'lqin qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

olimjonovahulkar@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada sug'urta kompaniyalarining investitsiya faoliyatidagi roli ochib berilgan. Sug'urta kompaniyalari institutsional investor sifatida moliya bozorining, ayniqsa kapital bozorining muhim ishtirokchisi hisoblanadi. Ular moliya bozorida raqobatni kuchaytirish, moliyaviy innovatsiyalarni rag'batlantirish, korporativ boshqaruvni kuchaytirish, bozordagi integratsiyalashuvga ta'sir ko'rsatish, tartibga solishni qo'llab-quvvatlashda muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: sug'urta kompaniyalari, institutsional investor, investitsiya faoliyati, moliya bozori, iqtisodiyot, kapital bozori.

INSURANCE COMPANIES AS INSTITUTIONAL INVESTORS IN THE STOCK MARKET

Olimjonova Hulkar To'lqin qizi

Master's degree student of Tashkent State University of Law

Abstract. The role of insurance companies in investment activity is revealed in the article. Insurance companies as institutional investors are an important participant of the financial market, especially the capital market. They play an important role in strengthening competition in the financial market, stimulating financial innovation, strengthening corporate governance, influencing market integration, and supporting regulation.

Key words: insurance companies, institutional investor, investment activity, financial market, economy, capital market.

So'nggi yillarda butun dunyoda axborot kommunikatsiya, texnologiya rivojlanayotgani iqtisodiyotni ham shunga hamohang tarzda rivojlantirib borishga undamoqda. Bilamizki, iqtisodiyotni, moliya hamda kapital bozorlarini rivojlantirishning eng samarali yo'llaridan biri bu ko'proq investitsiya jalb qilishdir. Birgina kapital bozorida amalga oshiriladigan investitsiya faoliyati davlat iqtisodiyotiga sezilarli foyda keltiradi. Serbiyalik olim Mladenka Balaban o'zining shu sohada olib borgan tadqiqot ishlarida moliyaviy savdolarining asosiy ishtirokchilari moliyaviy vositachilar deb, ularni 3 turga bo'lgan:

1. An'anaviy muassasalar (banklar, jamg'arma kassalari va boshqalar.)
2. Institutsional investorlar (sug'urta kompaniyalari, pensiya jamg'armalari, moliya kompaniyalari va boshqalar)
3. Kollektiv investorlar (investitsiya kompaniyalari, pay fondlari, broker-diler institutlari va birja brokerlari).[1]

Bizda fond bozorida investitsiya ishtirokchilari mayda (oddiy, kichik) va institutsional (yirik) investorlarga bo'linadi. Boshqa yevropa mamlakatlaridagi singari bizdagi fond bozorida ham yirik, ya'ni institutsional investorlardan biri bu sug'urta kompaniyalaridir. Sug'urta kompaniyalari o'zining asosiy yo'nalishidan tashqari fond bozorida institutsional investor sifatida ham faoliyatni amalga oshiradi va ushbu faoliyat bilan shug'ullanishi sug'urta faoliyatining o'ziga xosligini anglatadi. Sug'urta kompaniyalarining fond bozorida investitsiya faoliyatini amalga oshirishi nafaqat davlatning iqtisodiyotiga, balki sug'urta kompaniyalari uchun ham ushbu faoliyat katta daromad manbai hisoblanadi. Sug'urta kompaniyalari asosiy faoliyatidan ishlab topgan va o'zi to'plagan vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini qimmatli qog'ozlar bozorida investitsiya faoliyatiga yo'naltiradi. Moliyaviy bozorlarda faol ishtirok etish va investitsiya qilingan mablag'lar hajmi sug'urta kompaniyalarini eng muhim institutsional investorlar sifatida aniqlash imkonini beradi.

Sug'urta kompaniyalarida o'z mablag'laridan tashqari, investitsiyalarning asosiy manbai sug'urta faoliyatini amalga oshirishda sug'urta kompaniyalari tomonidan shakllantiriladigan sug'urta zaxiralari bo'lib, ularni yaratish zarurati sug'urta hodisalarining ehtimoliy xususiyati va sodir bo'lish hajmi va

momentining noaniqligi, yo'qotishlar bilan belgilanadi. Sug'urta zaxiralari investitsiyalarning asosiy manbai bo'lib, hayotni sug'urtalash ularning uzoq muddatli istiqbollari ta'minlaydi. Sug'urta tashkilotlarining investitsiya faoliyati davlat tomonidan ham vaqtincha bo'sh mablag'lardan, ham sug'urta zaxiralaridan foydalanish asosida tartibga solinadi va o'z mablag'larini joylashtirish, sug'urta zaxiralari va moliyalashtirish hamda profilaktika choralari uchun zaxiralar bo'yicha normativ talablar orqali amalga oshiriladi. Sug'urta zaxiralarini joylashtirish deganda ularning xavfsizligini qoplash uchun qabul qilingan aktivlar tushuniladi. Barcha tartibga soluvchi cheklovlar sug'urta kompaniyalarining xavfsizligi va moliyaviy barqarorligining zarur darajasini ta'minlaydi. Sug'urta zaxiralarini qoplash uchun qabul qilingan aktivlar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak: diversifikatsiya, to'lov, rentabellik, likvidlik va ishonchlilik.[2]

Hozirgi O'zbekiston fond bozori investitsiya faoliyatida sug'urta kompaniyalarining ishtiroki deyarli juda kam. Yevropa davlatlari moliya bozorida bo'lsa sug'urta kompaniyasi 8,5 trn. bilan eng yirik institutsional investor hisoblanadi. Shu tufayli sug'urta kompaniyalarini kapital bozoriga ko'proq jal qilish lozim, negaki, sug'urta orqali jalb qilingan mablag'lar butun mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Buning uchun yurtimizda shu sohani rag'batlantiruvchi qonunchilikni ko'paytirish, soha rivojidagi ichki va tashqi muammolarni aniqlash, chet el tajribasidan foydalangan holda yangidan yangi huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish, sug'urta kompaniyalari sonini ko'paytirish, ularning faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi mavjud cheklovlarni olib tashlash hamda sug'urta kompaniyalari faoliyatini amalga oshirish uchun qo'yilgan talablarni yengillashtirish lozim.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, sug'urta kompaniyalarining fond bozoridagi investitsiya faoliyatini rivojlantirish va qo'llab quvvatlash uchun, avvalo, shu sohani tartibga soluvchi yangi, to'ldiruvchi hamda rag'batlantiruvchi qonunchilik normalarini ishlab chiqish orqali, investitsiya faoliyatini amalga oshirishda yengillik va imtiyozlar berish orqali biz ham yevropa davlatlari singari kapital bozorida sug'urta kompaniyalarining faol ishtirokini ta'minlashimiz mumkin.

REFERENCES:

1. Mladenka Balaban. Role of insurance company as institutional investors <https://core.ac.uk/download/pdf/33812139.pdf>
2. М.А. Щербаков. Страховые организации как важнейший институциональный инвестор. Economics & Law 2015. № 2(48) ISSN 2221-7347.
3. Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish markazi, Davlat mulkini boshqarish davlat qo'mitasi, Moliya vazirligi va Markaziy banki Boshqaruvining 2008-yil 7-noyabrdagi 306-V-sonli [qarori](#) bilan tasdiqlangan "Qimmatli qog'ozlar bozoridagi institutsional investorlar faoliyatining professional standartlari to'g'risida"gi **nizomi**.
4. Мелкумова Р.Г. Научный руководитель: Биндасова Н.А. Деятельность страховых компаний на рынке ценных бумаг. Таврический научный обозреватель www.tavr.science № 1 (январь), 2016.
5. The importance of insurance companies for financial stability https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/fsr/art/ecb.fsrart200912en_05.pdf
6. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
7. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
8. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
9. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
10. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
11. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
12. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.

13. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.
14. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. *Обзор законодательства Узбекистана*, (4), 4-7.
15. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In *Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.)*.- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
16. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. *Review of law sciences*, 5(Спецвыпуск), 55-61.
17. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. *Обзор законодательства Узбекистана*, (2), 18-21.

ISLOM MOLIYASIDA MUSHOKARA SHERIKCHILIK BITIMINING TUTGAN O'RNI

Razzaqova E'zoza Yusup qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

razzaeyusup@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezis orqali bugungi kunda dunyo hamjamiyati oldida o'z o'rnini topib borayotgan moliya tizimi Islom moliyasining mahsulotlaridan biri bo'lgan mushokara haqida so'z boradi va ushbu moliya mahsuloti huquqiy tahlil qilinadi. Huquqiy olam va moliya sohasida Islom huquqi va moliyasiga yillar davomida qiziqish ortib bormoqda va shu bilan bir qatorda dunyo olimlari ushbu moliya va huquq tizimini yanada chuqur o'rganmoqda. Tezisdan olimlar fikrlari va muallif xulosasi bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Islom moliyasi, moliya mahsulotlari, sherikchilik bitimlari, mushokara, zararda sherikchilik qilish.

Moliya mahsuloti bo'lmish mushokara haqida so'z yuritishdan avval, Islom moliyasi tushunchasiga ta'rif berib o'tamiz. Islomiy moliyada moliyaviy amaliyotlar shariat qoidalariga muvofiq amalga oshirilishi kerak, bunda foiz olish yoki to'lash (ribo), qimor (maysir) va chayqovchilik (g'aror) bilan shug'ullanish taqiqlanadi. Islom moliyasining ildizlari VII asrdan boshlangan islom savdo huquqi tamoyillariga borib taqaladi. Islomiy moliya tamoyillari foyda va zararni taqsimlash, ijtimoiy mas'uliyatli loyihalarni moliyalashtirishga asoslanadi. Islomiy moliya mahsulotlari va xizmatlariga foyda va zararni taqsimlash hisoblari, islom obligatsiyalari (sukuk), islom sug'urtasi (takaful) va islom ipotekalari (ijara) kiradi. Yaqin Sharq, Osiyo va Yevropaning ko'plab mamlakatlarida Islomiy moliya institutlarini tashkil etish yoki Islomiy moliya mahsulotlari va xizmatlarini taklif qilish bilan so'nggi yillarda Islomiy moliya tobora ommalashib bormoqda. Bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, islom moliyasi shariat qoidalariga asoslangan, insoniylik va umummanfaatni ustun qo'yuvchi moliya tizimidir. "Islomiy moliya — bu axloqiy tamoyillar doirasida saqlanadigan pulni

boshqarish usulidir. U jamg'arma, sarmoya kiritish va uy sotib olish uchun qarz olish kabi narsalarni qamrab oladi"[1]. "Islomiy moliya - bu shariatga (Islom qonunlariga) mos kelishi kerak bo'lgan moliyaviy faoliyat turi"[2].

Islom moliyasida moliya mahsulotlari(shartnomalar) bir necha turga bo'linadi. Ular savdo, sherikchilik va boshqa bitimlar hisoblanadi. Ushbu tezisdan sherikchilik bitimi bo'lgan mushokara haqida so'z boradi.

Mushoraka arabchada sherikchilik qilish degan ma'noni anglatadi. Biznes va savdo talqinida esa barcha sheriklar olingan foyda va zararni baham ko'ruvchi sherikchilik tijoratini anglatadi. Bu ishlab chiqarish va taqsimotga keng ta'sir o'tkazuvchi foizga asoslangan moliyalashtirishning eng afzal muqobili sanaladi. Zamonaviy kapitalistik iqtisodiyotda foiz keng miqyosida har qanday moliyalashtirish turi uchun ishlatiluvchi moliyaviy instrument hisoblansa, Islom dini riboni taqiqlagani uchun ushbu instrumentni hech qanday sarmoya kiritish usuli sifatida ishlatib bo'lmaydi. Shu sababdan islomda mushorakaning o'rni katta.

Mushokaraning asosiy qoidalari:

- Ko'rilgan foydani sheriklar o'rtasida taqsimlash uchun ulush shartnoma kuchga kirishidan avval kelishib olinishi lozim. Agar ulushlar kelishilmagan bo'lsa, bunday shartnoma shariatga nisbatan noto'g'ri hisoblanadi.

- Foyda ulushi sheriklar kiritgan mablag' miqdoriga qarab emas, ko'rilgan foydaga qarab belgilanishi kerak. Sheriklardan birortasi uchun foydadan yaxlit pul miqdorini qat'iy qilib belgilash yoki kiritgan sarmoyasiga nisbatan o'zgarmas daromad darajasini belgilash joiz emas. Sheriklarning foydaga nisbatan ulushlari haqida turlicha qarashlar mavjud. Imom Molik va Imom Shofiyga ko'ra, mushokara durust bo'lishi uchun har bir sherik o'z qo'shgan ulushi miqdorida foyda olishi kerak. Biroq Imom Ahmadga ko'ra, foyda qo'shilgan ulushdan ko'p yoki kam bo'lishi mumkin.[3]Shu bilan birga, sheriklar zarar ko'rsalar har bir sherikning ko'rilgan zarardagi ulushi uning kiritgan sarmoyasiga nisbatan teng bo'lishida barcha ittifoq qilishgan. Mushokarani boshqarishda har bir sherik tijorat faoliyatida qatnashish huquqiga ega.

Mushokara quyidagi hollarda bekor qilinadi:

1) Har bir sherik boshqa sherikni ogohlandirgandan so'ng mushokara shartnomasini istalgan vaqtda bekor qilishi mumkin. Agar mushokara aktivlari naqd pulda shakllangan bo'lsa, ular sheriklar o'rtasida mutanosib ravishda taqsimlanadi[4].

2) Agar mushokara davrida sheriklardan biri vafot etsa, u bilan tuzilgan mushokara bitimi bekor bo'ladi. Vafot etgan sherikning vorislari biznesni davom ettirishi yoki ulushni olishi mumkin[5].

3) Agar sheriklardan biri aqldan ozish kabi ruhiy kasalikka yo'liqsa yoki tijorat bilan shug'ullanish qobiliyatini yo'qotsa, mushokara bekor qilingan hisoblanadi.[6]

Sherikchilik durust bo'lishi uchun taraflar sarmoyasining jinsi va sifati bir xil bo'lishi shart emas. Ya'ni bir taraf pul bilan, ikkinchi taraf esa ko'chmas mulk bilan kirishi mumkin sherikchilikka. Asosiysi, tomonlar sherikchilik boshlash paytida kiritilayotgan mulkning qiymatini aniqlab olishlari va qayd qilib qo'yishlari lozim. Sarmoyadagi sheriklarning har biri sherikchilik jarayonida qo'shimcha daromad olish imkoniyatidan foydalanishi mumkin. Ya'ni o'zi biror bir ishga yollanib yoki biror ish qilib (masalan, hunarmandchilik qilib) qo'shimcha daromad olishi mumkin. Ammo bunda uning faoliyati sherikchilik faoliyati bilan bir xil bo'lmasligi kerak. Chunki sheriklar o'zlarining sheriklik faoliyati maqsadiga zid tarzda yoki raqobatchi sifatida ish yuritishi mumkin emas. Sherikchilikdagi molni qanday tarzda tasarruf qilish belgilab olinsa, bu holda uni kelishilgan ko'rinishda tasarruf qilish lozim bo'ladi. Sheriklardan biri ikkinchisining hissasi hisoblangan ulushdan tabarru' (evazsiz xarajat) qilmaydi va uning sheriklikdagi mulkiga talafot yetkazmaydi. Bunday qilish sheriklikdan ko'zlangan maqsadga zid hisoblanadi. Shuningdek, mushorakada sherigining ulushidan beriladigan zakotni uning ruxsatisiz berib yuborilmaydi. Sheriklar o'zlarining shaxsiy mulklarini sheriklikdagi mollar bilan aralashtirib ham yubormaydilar. Chunki bunday qilish anglashilmovchilik va ziddiyat keltirib chiqaradi. Sheriklarning qo'lidagi umumiy mol omonatdir. Barcha mazhab ulamolari sheriklik moli va sarmoyalari ularning qo'lida omonat ekanligiga ittifoq qilishgan. Omonat molga qasddan talafot yetkazilsa, uni to'lab beriladi. Ammo molga qasddan talafot yetkazilmagan holda to'lab berilmaydi. O'zaro kelishuvga rioya qilmaslik huquqbuzarlik (taaddiy) hisoblanadi. Sheriklar dengizga savdo moli bilan chiqmaslik yoki nasiyaga savdo qilmaslikka kelishishsa va qaysi bir sherik shu shartlarga rioya qilmasa va buning oqibatida uning qo'lida sheriklik moliga zarar yetsa, zarar uchun javobgarlik o'shaning zimmasiga bo'ladi.[7]

Musharaka so'zining lug'aviy ma'nosi ulashishdir. Islom qonunlariga ko'ra, Musharaka ikki yoki undan ortiq shaxs o'z kapitali yoki mehnatini birlashtirib, barcha

sheriklar foydani ma'lum nisbatga ko'ra, zarar esa hissa nisbatiga ko'ra taqsimlanadigan biznesni tashkil etadigan qo'shma sheriklikni anglatadi. U o'zaro shartnomaga asoslanadi va shuning uchun uning haqiqiy bo'lishi uchun quyidagi xususiyatlar bo'lishi kerak:

Tomonlar shartnoma tuzishga qodir bo'lishi kerak (ya'ni ular qonuniy yoshga to'lishi kerak).

Shartnoma tomonlarning erkin roziligi bilan (hech qanday majburlashsiz) amalga oshirilishi kerak.

Musharakada har bir sherik boshqaruvda qatnashish va buning uchun ishlash huquqiga ega. Shuningdek, sheriklar boshqaruvni ulardan biri amalga oshirish sharti bilan kelishib olishlari mumkin va boshqa sheriklar Musharaka uchun ishlamaydi. Bunday holda, "uxlab yotgan" (jim) sherik faqat o'z investitsiyalari doirasida foyda olish huquqiga ega bo'ladi va unga ajratilgan foyda nisbati uning biznesga kiritgan investitsiyalarining nisbiy hajmidan oshmasligi kerak.

Biroq, agar barcha sheriklar qo'shma korxonada ishlashga rozi bo'lsa, ularning har biri biznesning barcha masalalarida bir-birining agenti sifatida ko'rib chiqiladi va ularning har biri tomonidan odatdagi ish jarayonida bajarilgan ish hisoblanadi. barcha sheriklar tomonidan ruxsat etilgan.

Musharaka cheksiz, cheklanmagan va teng huquqli sheriklik shaklida bo'lishi mumkin, bunda sheriklar kapital, boshqaruv va tasarruf etish huquqi sohalarida to'liq tenglikka ega. Har bir sherik boshqasining agenti va kafilidir. Yana bir cheklangan investitsiya hamkorligi ham mavjud. Ushbu turdagi sheriklik ikki yoki undan ortiq tomonlar kapital fondiga pul, natura yoki mehnat bilan hissa qo'shganda yuzaga keladi. Har bir sherik o'z sherigining kafili emas, balki faqat agenti hisoblanadi. Ikkala shakl uchun ham sheriklar foydani kelishilgan tarzda taqsimlaydilar va yo'qotishlarni o'zlarining kapital hissalarini miqdoriga mutanosib ravishda ko'taradilar .

"Foiz" qarzdor olgan foyda yoki ko'rgan zarardan qat'i nazar, moliyachi tomonidan berilgan kredit bo'yicha qat'iy belgilangan daromad stavkasini oldindan belgilaydi, Musharaka esa qat'iy belgilangan daromad stavkasini nazarda tutmaydi. To'g'rirog'i, Musharakadagi daromad qo'shma korxonadan tomonidan olingan haqiqiy foydaga asoslanadi. Musharakada tavakkalchilikning mavjudligi uni islomiy moliyalashtirish vositasi sifatida maqbul qiladi. Foizli ssudada moliyachi zarar ko'ra olmaydi, agar qo'shma korxonadan meva bermasa, Musharakadagi moliyachi zarar

ko'risi mumkin.[8] Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, mushokara Islomiy moliyasining foizlar eng ko'p darajada tartibga solingan sherikchilik bitimidir unda sheriklar zarar ko'rgan taqdirda ham har bir sherikning ko'rilgan zarardagi ulushi uning kiritgan sarmoyasiga nisbatan teng bo'lishiga barcha rozi bo'lgan bu holatda esa zarar ham keng qamrovli tahlil qilinganligini ko'rishimiz mumkin.

REFERENCES:

1. Bank of England, How is Islamic finance different to other types of finance? What is Islamic finance? Bank of England. 16.11.2022.
2. <https://www.bankofengland.co.uk/explainers/what-is-islamic-finance#:~:text=Islamic%20finance%20is%20a%20way,the%20'Shari'a>
3. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/capital-markets/islamic-finance/>
4. Ibn Qudoma, "Mug'niy". Beshinchi jild, 140-bet, Darul kitabul arabiy, Bayrut,1972.
5. Mufti Mumammad Taqi Usmoniy, "Islom moliyasiga kirish", 36-41-42-betlar.
6. Ibn Qudoma, "Mug'niy". Beshinchi jild, 133-134-berlar.
7. Ibn Qudoma, "Mug'niy". Beshinchi jild, 133-134-betlar.
8. <https://islommoliyasi.uz/uz/5529/>
9. Financing Through Musharaka: Principles And Application by Hussain G. Rammal <https://www.westga.edu/~bquest/2004/musharaka.htm>
10. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. Ilkogretim Online, 20(3).
11. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(3), 3199-3205.
12. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. Юрист, (9), 15-19.
13. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
14. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(4), 998-1008.
15. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. Юрист, (9), 15-19.

16. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(06), 13-19.
17. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(1), 1197-1208.
18. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-хуқуқий жавобгарлик муаммолари. Обзор законодательства Узбекистана, (4), 4-7.
19. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
20. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
21. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

HISSADORLIKKA ASOSLANGAN KRAUDFANDING FAOLIYATIDA INVESTOR HUQUQLARI HIMOYASI VA QIMMATLI QOG'OZLAR AYLANISHIDA VUJUDGA KELADIGAN MUAMMOLAR

Xudayqulova Nodira Qo'ldoshjonovna

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

nodirabegimxudayqulova@gmail.com

Annotatsiya: Kapitalni shakllantirishning yangicha vositasi sifatida hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyati jadal rivojlanib borayotganligi sababli, ushbu maqola qimmatli qog'ozlar to'g'risidagi qonunning murakkab kesishishi va rivojlanayotgan bozorda investorlarni himoya qilishning rivojlanayotgan manzarasini o'rganadi. Tadqiqot hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazani tahliliy ko'rib chiqadi va qimmatli qog'ozlar aylanmasi faoliyatini qo'llab-quvvatlash va investor manfaatlarini himoya qilish o'rtasidagi o'ziga xos keskinlikni muhokama qiladi. Tegishli qonunlar, qoidalar va ijro choralari har tomonlama tahlil qilish orqali maqola emitentlar va kraudfanding kompaniyalarida ishtirok etuvchi investorlar duch keladigan asosiy huquqiy muammolar va noaniqliklarni aniqlaydi. Bundan tashqari, u ushbu yangi mablag' yig'ish usuli bilan bog'liq xavflarni yumshatishda investorlarni himoya qilish mexanizmlarining samaradorligini o'rganadi. Mavjud tartibga solish asosi va uning oqibatlarini yoritib, ushbu ilmiy o'rganish hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyati bilan bog'liq davom etayotgan munozaraga hissa qo'shish, kelajakdagi tartibga soluvchi o'zgarishlar haqida ma'lumot beradigan va ushbu dinamik moliyaviy ekotizimning umumiy barqarorligi va yaxlitligini oshirishi mumkin bo'lgan tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Hissadorlikka asoslangan kraudfanding, qimmatli qog'ozlar, investitsiya, investor huquqlar, biznes, startap.

Mavzuning dolzarbligi. Kraudfanding faoliyati shu nomdagi ijtimoiy munosabat sifatida paydo bo'lganiga ko'p bo'lmagan bo'lsa-da, uning faoliyat turlari uzoq yillardan beri boshqa nomlarda jamiyat tomonidan amalga oshirib kelingan. Shu sababli mazkur munosabatlar amalda mavjud va o'xshash ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi qonun-qoidalar asosida tartibga solib kelinmoqda. Shu jumladan, hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyati ham amaldagi qimmatli qog'ozlar, aksiyadorik va investitsiya faoliyatlariga o'xshashligi uchun, aksariyat hollarda, dastlab mazkur faoliyatlarni tartibga soluvchi qonun normalari asosida tartibga solinadi. Misol uchun, 2012-yilgacha Amerika Qo'shma Shtatlarida hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyati 1934-yilda qabul qilingan "Qimmatli qog'ozlar almashinuvi to'g'risida"gi qonun asosida tartibga solingan[1]. Biroq, hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatida qimmatli qog'ozlar faoliyati bilan farqli jihatlari mavjudligi yuzasidan bir qancha muammolar vujudga kelishi mumkin bo'ladi. Misol tariqasida, an'anaviy qimmatli qog'ozlar bozorida investorlar (aksiyadorlar) asosan, katta va mustahkam o'ringa ega bizneslarga pul tikishsa, hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatida investorlar nisbatan ko'p va kichik summalar evaziga ulush egalari bo'lgan shaxslar hisoblanadi[2]. Shunga ko'ra, ko'pgina davlatlarda hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatida investitsiya kiritish summasiga turli limitlar belgilanishi kuzatiladi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad, hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatida investorlar huquqlarini himoya qilish hisoblanadi. Sababi kraudfanding faoliyati asosan kichik va yangi tashkil topayotgan bizneslar va startaplarni moliyalashtirishi sababli, ularga tikilgan pulning qaytib kelish ehtimoli an'anaviy moliyalashtirishga nisbatan kam hisoblanadi. Bu esa investor uchun moliyaviy xavf hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi va usuli. nazariy qoidalar va amaliyotdagi muammolarni kompleks tadqiq etish asosida hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatida qimmatli qog'ozlar va investorlar huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq muammolarni yechimi yuzasidan tadqiq etish, ushbu sohada xorijiy davlatlar qonunchiligini o'rganish hamda mazkur sohadagi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yuzasidan

mavjud qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy takliflarni ishlab chiqishdan, O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlar mutaxassislari va olimlari tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalar va xulosalardan, xususan, kiber va moliya huquqi sohasiga oid qarashlaridan, shuningdek, rasmiy-yuridik, mantiqiy, qiyosiy-huquqiy va qiyosiy-tipologik tahlil metodlaridan keng foydalanildi.

Tadqiqotning natijalari. O'zbekiston Respublikasi normativ hujjatlarida hissadorlikka asoslangan kraudfanding va qimmatli qog'ozlar qonunchiligida investorlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha huquqiy normalar o'rganildi, xorijiy davlatlarda ochiq banklar moliyaviy ma'lumotlariga kirish imkonini berish bo'yicha yaratilgan huquqiy tizimning zamonaviy holati va undan ko'zlangan maqsadlar tahlil qilindi va olingan tahlil asosida xalqaro normalar holati va mavjud milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan xulosa chiqarildi

Tadqiqotning ilmiy-uslubiy ahamiyati. Ishning ilmiy-uslubiy ahamiyati tadqiqot O'zbekiston Respublikasining fuqarolik huquqi, kiber huquq, investitsiya va moliyaviy huquq sohalarida mavjud hissadorlikka asoslangan kraudfanding va qimmatli qog'ozlar qonunchiligida investorlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha qonunchilikni tizimli va kompleks tadqiq etish orqali uni xorijiy davlatlar amaliyoti bilan tahlil qilish yordamida mavjud muammolarni yoritib beradi. Ishda bayon etilgan taklif va xulosalardan kiber huquqi, fuqarolik va moliya huquqi sohasidagi qonunchilik normalarini va huquqni qo'llash amaliyoti mexanizmini takomillashtirishda, ushbu sohada davlat tomonidan tartibga solish sohalarini rivojlantirishda foydalanilishi mumkin.

Xulosa. Hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatini huquqiy tartibga solish hozirgi kunga qadar davom etayotgan jarayon hisoblanadi[3]. ekanligini hisobga olgan holda maqolada tahlil asosida aniqlangan muammolar va ularga berilgan yechimlar asosida qimmatli qog'ozlar faoliyatini amalga oshirishda investorlar huquqlarini himoya qilishning ta'minlanishiga erishish mumkin bo'ladi. Shu bilan bir qatorda, O'zbekiston Respublikasida hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyatini tartibga soluvchi alohida shu sohaga oid normativ-huquqiy hujjatning yo'qligi yurtimiz qonunchiligida alohida normativ-huquqiy hujjatda ehtiyoj borligini ko'rsatadi. Shu sababli hissadorlikka

asoslangan kraudfanding faoliyatini tartibga soluvchi qonun qabul qilish va shu asosda amaldagi qimmatli qog'ozlar hamda investitsiya faoliyatlarini tartibga soluvchi qonunlar bilan o'zaro integratsiyalashuvni ta'minlash, hissadorlikka asoslangan kraudfanding faoliyati ishtirokchilarini mazkur faoliyat turi bilan shug'ullanishlarini rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish orqali mazkur moliyalashtirish turini yurtimizda keng miqyosda faoliyati yo'lga qo'yilishiga imkoniyat yaratiladi.

REFERENCES:

1. Mokter Hossain and Gospel Onyema Oparaocha(2016). "Crowdfunding: Motives, Definitions, Typology and Ethical Challenges", *Entrepreneurship Research Journal*. 14:127-146
2. Lars Hornuf, Armin Schwienbacher (2017) "Should securities regulation promote equity crowdfunding?". *Small Business Economics*. 49:579-593
3. Saul Estrin, Daniel Gozman, Susanna Khavul (2018). "The evolution and adaption of equity crowdfunding: entrepreneur and investor entry into a new market". *Small Business Economics*. 51:425-439
4. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
5. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
6. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
7. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
8. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
9. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
10. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.
11. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.

12. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. Обзор законодательства Узбекистана, (4), 4-7.
13. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
14. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
15. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

O'ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORAT: SOHAGA OID MUAMMOLAR VA ULARGA YECHIMLAR

Salimov Islombek Bobir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

islombek.salimov2000@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi O'zbekistonda elektron tijoratning umumiy holati ko'rib chiqiladi. Uning iqtisodiyotdagi rolga baho beriladi. Shuningdek, uning mamlakatda rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha yechimlar va takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Elektron tijorat, onlayn savdo, reklama, internet-reklama

Bugungi internet asrida elektron tijorat an'anaviy savdoni quvib o'tib, jahon iqtisodiyotining asosiy segmentiga aylanib ulgurdi. Fikrimizning tasdig'i o'laroq aytadigan bo'lsak, 2022-yilning o'zida elektron tijorat butun jahon savdosining 19 foizini tashkil etdi. Mutaxassislar fikriga ko'ra esa 2027-yilga borib bu dunyodagi barcha savdolarning kamida 25 foizini tashkil etishi kutilmoqda[1]. Albatta, bu narsa elektron tijorat an'anaviy savdodan farqli o'laroq, iste'molchilarga tovar va xizmatlar haqidagi real vaqt rejimidagi ma'lumotlarni taqdim eta olishi bilan bog'liqdir. Shu sababli ham hozirgi paytda nafaqat rivojlangan mamlakatlarda, balki rivojlanayotgan davlatlarda ham elektron tijoratni tartibga solish va u bilan bog'liq qonunchilik bazasini takomillashtirish dolzarb masala bo'lib turmoqda.

O'zbekistonda ham elektron tijorat iqtisodiyotning muhim sohalaridan biri sanaladi. Raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 2022-yilda elektron tijorat hajmi o'tgan yilgiga nisbatan 2 barobarga o'sib, barcha chakana savdolar hajmining 4 foizini tashkil etdi[2]. 2027-yilga borib esa uning 6-7 baravarga kengayishi va 1,8-2,2 mlrd dollarga yetishi mumkinligi prognoz qilinmoqda[3]. Mazkur raqamlar ham uning mamlakatimiz iqtisodiyotidagi rovidan dalolat beradi. Shuni hisobga olgan hukumat tomonidan milliy qonunchiligimizda elektron tijoratni, u bilan bog'liq yangi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy jihatdan

tartibga solish, zamon talablariga javob bermaydigan normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirib borish bilan bog'liq chora-tadbirlar izchil amalga oshirib borilmoqda. Xususan, 2022-yilda yangi tahrirdagi "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, uning amal qilish sohasi kengaytirildi. 2019-yilda esa "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, bu elektron tijoratda onlayn to'lovlarni amalga oshirish mexanizmini yanada soddalashtirib, iste'molchilar mablag'larining xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda.

Ammo yuqoridagi o'zgarishlarga qaramasdan sohada haligacha bir qator muammolar mavjud bo'lib, bu elektron tijorat rivojlanishida muhim to'siq bo'lib qolmoqda:

Birinchidan, internetga ulanishning cheklanganligi. Ya'ni O'zbekistondagi ba'zi chekka hududlar aholisi orasida internet umuman mavjud emas yoki sifati juda yomon. Sifatsiz aloqaning mavjudligi esa foydalanuvchilar sonini cheklab, elektron tijorat kengayishiga to'siq bo'lmoqda.

Ikkinchidan, aholining elektron tijorat bo'yicha huquqiy ongi past. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, mamlakatdagi ko'plab aholi, ayniqsa qishloq joylarida istiqomat qiluvchi aholi onlayn savdo, elektron tijorat borasida juda kam darajadagi ma'lumotga ega. Bu ham, albatta, soha rivojlanishiga to'siqdir.

Uchinchidan, sohaga doir qonunchilik bazasidagi bo'shliqlar. Elektron tijoratni tartibga solishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lsa-da, bir qator ijtimoiy munosabatlar, xususan, iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish, onlayn savdoda blokcheyn texnologiyalarini joriy etish, kripto-valyutalar oldi-sotdisi kabi masalalar haligacha to'liq tartibga solinmagan.

To'rtinchidan, elektron tijoratda tovar va xizmatlarning cheklanganligi. Elektron tijorat qanchalik qulay bo'lmasin, unda an'anaviy bozorga o'xshagan deyarli barcha turdagi tovarlarni topish imkonsiz. Ya'ni uning ko'lami hali an'anaviy bozor darajasiga yetgani yo'q. Bu esa iste'molchilarning tanlov imkoniyatini cheklaydi.

Beshinchidan, kiber tahdidlar bilan bog'liq muammolar. Elektron tijorat o'sib borgani sari undagi kiberxavfsizlikka tahdid ham oshib boradi. Bu tahdidlar

ko'pincha fishing, ma'lumotlarning sizdirib yuborilishi, firibgarlik orqali pul mablag'larine o'zlashtirishda namoyon bo'ladi. Mazkur holatlar shubhasiz iste'molchilarda elektron tijoratga bo'lgan ishonchni kamaytiradi.

Biz quyida keltirmoqchi bo'lgan takliflar esa yuqoridagi muammolarni yechishda, shuningdek elektron tijorat rivojlanishida ham yordam beradi deb o'ylaymiz:

1-taklif. Aholining, ayniqsa qishloq joylarida yashovchi aholining internetga kirishini ta'minlash zarur. Bundan tashqari mazkur texnologiyalarga keng ko'lamda sarmoya kiritish maqsadga muvofiq. Albatta, bunda internetning yuqori tezlikda bo'lishiga e'tibor berilmog'i lozim.

2-taklif. Iste'molchilarning elektron tijorat bo'yicha huquqiy savodxonligini oshirish uchun muayyan ta'limiy dasturlarni yo'lga qo'yish kerak. Bu narsa ularga elektron tijorat, undan foydalanish, onlayn to'lovlarni amalga oshirish bo'yicha ko'niklamarni shakllanishda yordam beradi.

3-taklif. Sohani tartibga solishga qaratilgan aniq va maxsus normalarni ishlab chiqish, shuningdek elektron tijoratni nazorat qiluvchi maxsus vakolatli davlat organini ta'sis etish maqsadga muvofiqdir. Bu elektron tijoratda huquq normalarning samarali tarzda ishlashiga o'z hissasini qo'shadi.

4-taklif. Elektron tijoratda iste'molchilar ma'lumotlarini himoya qilish va onlayn o'tkazmalar xavfsizligini ta'minlashni kuchaytirish, bu borada qat'iy belgilangan qoidalarni joriy etish kerak. Firibgarliklarni oldini olish, bu bo'yicha yetkazilgan zararni qoplash bo'yicha mexanizm ishlab chiqish kerak. Shundagina iste'molchilarda elektron tijoratga bo'lgan ishonch ortadi.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan umumiy qilib xulosa qiladigan bo'lsak, elektron tijorat hozirgi kunda dunyo iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Bugungi kunda savdo sohasiga oid milliardlab dollarlik shartnomalar aynan raqamli dunyoda sodir bo'lmoqda. O'zbekistonda ham elektron tijorat shiddat bilan rivojlanmoqda. Bu esa sohaning taraqqiy etishi bilan birga unda yangi ijtimoiy munosabatlarni paydo qilib, ularni huquqiy jihatdan tartibga solish masalasini dolzarb masalaga aylantirib qo'ymoqda. Elektron tijoratni tartibga solishda muayyan qonunchilik bazasi mavjud bo'lishiga qaramay sohada biz yuqorida ko'rib o'tganimizdek bir qator muammolar haligacha mavjud. Ushbu

tezisda bildirilgan taklif va yechimlar esa muammolarni hal qilishda yordam beradi degan umiddamiz.

REFERENCES:

1. <https://www.statista.com/statistics/534123/e-commerce-share-of-retail-salesworldwide/#:~:text=In%202022%2C%20e%2Dcommerce%20accounted,of%20total%20global%20retail%20sales.>
2. [O'zbekistonda elektron tijorat qanday rivojlanmoqda? — Daryo Yangiliklari](#)
3. [O'zbekistonda elektron tijorat bozori 2027-yilga borib 6-7 baravar kengayishi kutilmoqda — KPMG - O'zbekiston yangiliklari - Gazeta.uz](#)
4. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
5. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
6. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
7. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
8. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
9. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
10. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.
11. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.
12. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. *Обзор законодательства Узбекистана*, (4), 4-7.

13. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
14. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
15. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

UCHINCHI TOMON PROVAYDERLARINING MIJOZ MOLIYAVIY MA'LUMOTLARIGA KIRISHINING HUQUQIY ASOSLARI

Odilov Nozimjon Jumanazar o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

odilovnozimjon216@gmail.com

Annotatsiya. Ochiq bank API'lari moliyaviy sohada inqilob qilish imkoniyatiga ega bo'lgan yangi va rivojlanayotgan texnologiyadir. Ochiq bank API'lari uchinchi tomon provayderlariga (TPP) banklardan mijozlarning moliyaviy ma'lumotlariga xavfsiz va standartlashtirilgan tarzda kirish imkonini beradi. Biroq, ochiq bank API'lari ham bir qator huquqiy muammolarni keltirib chiqaradiki, ochiq bank API-lari orqali moliyaviy ma'lumotlarga kirishni ta'minlash uchun amaldagi qonunchilik asoslari, ochiq bank API-larini muvaffaqiyatli joriy etishni ta'minlash uchun hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy huquqiy masalalar shular jumlasidandir.

Kalit so'zlar: Ochiq bank API'lari, uchinchi tomon provayderlari (TPP), PSD2, mobil ilova, platforma, moliyaviy ma'lumotlar

Mavzuning dolzarbligi: Ochiq bank mijozlar roziligi bilan uchinchi tomon provayderlariga banklardan mijozlarning moliyaviy ma'lumotlariga xavfsiz va standartlashtirilgan tarzda kirish imkonini beradi. Uchinchi tomonlar odatda bank mijozlariga umumiy moliyaviy ma'lumotlar va xizmatlardan foydalanadigan texnologiya, xizmat yoki ilovani taqdim etadilar. Ushbu ma'lumotlar ochiq bo'lishi mumkin emas, lekin ular faqat mijozning aniq iltimosiga binoan taqdim qilinishi mumkin. Ochiq bank API-larining xalqaro huquqiy bazasi hali to'liq belgilanmagan. Biroq, ochiq bank API-larini rivojlantirishga ko'maklashuvchi bir qator xalqaro tashabbuslar mavjud. Eng muhim xalqaro tashabbuslardan biri Yevropa Ittifoqining qayta ko'rib chiqilgan to'lov xizmatlari bo'yicha direktivasi (PSD2).

O'zbekiston Respublikasida ochiq bank API'lari uchun huquqiy asoslar hali ham yetarlicha to'liq ishlab chiqilmagan. Biroq O'zbekiston Markaziy banki tomonidan mamlakatda ochiq bank faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashish choralarini ko'rilgan bo'lib, bir nechta normativ hujjatlarda o'z ifodasini topgan. Ushbu normativ huquqiy hujjatlarga "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" gi va "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari misol bo'la oladi. Bu mijozlarga yangi va innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni olish uchun moliyaviy ma'lumotlarini TPPlar bilan bo'lishish imkonini bermoqda. Hozirda "Click", "Payme" kabi ko'plab moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi uchinchi shaxslarga banklar tomonidan ochiq bank ma'lumotlari umumiy normativ huquqiy hujjatlar asosida mijoz ruxsati bilan berilsa-da, yagona aniq tartib-tamoyillar to'liq ishlab chiqilmagan. Ochiq bank bunday rozilik asosida almashishni amalga oshirish uchun texnologik infratuzilma va huquqiy asoslarni talab qiladi. Demak, ochiq bank API'lari, uchinchi shaxslarning moliyaviy ma'lumotlarga kirish imkonini beruvchi huquqiy asoslar yaratilishi dolzarbligicha qolmoqda.

Tadqiqot maqsadi va usuli: nazariy qoidalar va amaliyotdagi muammolarni kompleks tadqiq etish asosida ochiq banklar moliyaviy ma'lumotlariga kirish imkonini berishga taalluqli muammolarni ko'rib chiqishning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish, xorijiy davlatlar qonunchiligini o'rganish hamda mazkur sohadagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yuzasidan amaldagi qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy xulosalar ishlab chiqishdan iborat. O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlar mutaxassislari va olimlari tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalar va xulosalardan, xususan, kiber va moliya huquqi sohasiga oid qarashlaridan, shuningdek, rasmiy-yuridik, mantiqiy, qiyosiy-huquqiy va qiyosiy-tipologik tahlil metodlaridan keng foydalanildi.

Tadqiqotning natijalari: O'zbekiston Respublikasi normativ hujjatlarida ochiq banklar moliyaviy ma'lumotlariga kirish imkonini beruvchi huquqiy normalar o'rganildi, xorijiy davlatlarda ochiq banklar moliyaviy ma'lumotlariga kirish imkonini berish bo'yicha yaratilgan huquqiy tizimning zamonaviy holati va undan ko'zlangan maqsadlar tahlil qilindi va olingan tahlil asosida xalqaro

normalar holati va mavjud milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan xulosa chiqarildi

Tadqiqotning ilmiy-uslubiy ahamiyati: Ishning ilmiy-uslubiy ahamiyati tadqiqot O'zbekiston Respublikasining fuqarolik huquqi, kiber huquq va moliyaviy huquq sohaslarida ochiq banklar moliyaviy ma'lumotlariga kirish imkonini berishda mavjud qonunchilikni tizimli va kompleks tadqiq etish orqali uni xorijiy davlatlar amaliyoti bilan tahlil qilish yordamida mavjud muammolarni yoritib beradi. Ishda bayon etilgan taklif va xulosalardan kiber huquqi, fuqarolik va moliya huquqi sohasidagi qonunchilik normalarini va huquqni qo'llash amaliyoti mexanizmini takomillashtirishda, ushbu sohada davlat tomonidan tartibga solish sohaslarini rivojlantirishda foydalanilishi mumkin.

Xulosa: O'zbekiston Respublikasida ochiq bank tizimi, API'lar va uchinchi shaxslar, ularga qo'yiladigan talablar, standartlar, javobgarlik masalalari bilan bog'liq savollarga yechim beradigan, alohida shu sohaga oid normativ-huquqiy hujjatning yo'qligi, amalda mavjud huquqiy hujjatlarda juda ko'p ochiq qoldirilgan masalalar mavjudligi va bir mavzuga oid huquqiy asoslarning turli normativ-huquqiy hujjatlar qismlarida belgilanishi va oqibatda, ko'plab huquqiy asoslar va majburiyatlar belgilanmay qolib ketishi ochiq bank sohasida O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida alohida normativ-huquqiy hujjatda ehtiyoj borligini ko'rsatadi

REFERENCES:

1. Directive 2015/2366/EU of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market; OJ L 337, 23 December 2015, pp. 35–127.
2. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data; OJ L 119, 4 May 2016, pp. 1–88.
3. European Court of Justice: Judgment of 11 September 2014, MasterCard Inc. and Others vs. European Commission; C-382/12 P, EU:C:2014:2201.
4. European Commission: Frequently asked questions: making electronic payments and online banking safer and easier for consumers. QANDA/19/5555, 13 September 2019
5. Graef, I., Husovec, M., Purtova, N.: Data portability and data control: lessons for an emerging concept in EU law. *Ger. Law J.* **19**(6), 1359–1398 (2018)
6. Martens, B.: An economic policy perspective on online platforms. Institute for Prospective Technological Studies, Digital Economy Working Paper 2016/05. European Commission, Brussels (2016)
7. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
8. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
9. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
10. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
11. Topildiyev, B. R. (2022). MOL–MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
12. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.

13. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(06), 13-19.
14. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(1), 1197-1208.
15. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-хуқуқий жавобгарлик муаммолари. Обзор законодательства Узбекистана, (4), 4-7.
16. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
17. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
18. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

MUSHARAKA VA MUDARABAH INTEGRATSIYASI: O'ZBEKISTONNING UMUMIY SHERIKLIK KELISHUVI DOIRASIDA ISLOMIY MOLIYA VOSITALARI

Xudoyorov Fayzullo Sayfulla o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

fayzulloxudoyorov1672@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot O'zbekistonning an'anaviy oddiy shirkat shartnomasi doirasida fundamental islom moliyaviy vositalari bo'lmish Musharaka va Mudarabahning strategik birlashuvini o'rganadi. Ularning qonunchilikdagi uyg'unligini sinchkovlik bilan tahlil qilgan holda, ushbu tadqiqot O'zbekistonning umumiy sheriklik shartnomasi kontekstida ushbu moliyaviy vositalarning nozik amalga oshirilishi va chuqur oqibatlarini yoritib beradi. Murakkabliklar va potentsial natijalarni ochib bergan holda, ushbu tadqiqot Musharaka va Mudarabahdan samarali foydalanish va O'zbekistonning moliyaviy landshafti va hamkorlik dinamikasini shakllantirishda keng qamrovli ta'sirlarni har tomonlama tushunishni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: Musharaka, Mudarabah, Islom moliyasi, Hamkorlik shartnomasi, huquqiy integratsiya, moliyaviy vositalar, O'zbekiston, moliyaviy asos, amalga oshirish strategiyalari, iqtisodiy ta'sirlar, hamkorlik dinamikasi, moliyaviy landshaftni shakllantirish

Mavzuning dolzarbligi. Islomiy moliya tarmog'i bugungi kunda jahonda jadal rivojlanib borayotgan va innovation moliyalashtirish mexanizmlarini o'zida jamlagan sohalardan biri hisoblanadi. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, islomiy moliya muassasalari yalpi aktivlari miqdori 2022 yilda 3,25 trillion AQSh dollarini tashkil yetdi[1] va yiliga 15-20% ga o'sib bormoqda. Dunyo iqtisodiyotining Aholisining asosiy qismi musulmonlardan iborat bo'lgan davlatlar xususan O'zbekiston Respublikasi uchun ushbu tarmoqni rivojlantirish, ayniqsa, dolzarb hisoblanadi[2].

2023 yil 16 iyunda Sh.Mirziyoyev Namangandagi saylovchilar bilan uchrashuvi bo'lib o'tadi. Uchrashuvda "Namanganlik tadbirkorlar xususiy bank ochish tashabbusi bilan chiqsa, biz albatta ularni qo'llab-quvvatlaymiz. Tadbirkorlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning muqobil tizimlari joriy qilinadi. Jumladan, Namanganda Islom moliyaviy xizmatlariga keng yo'l ochib beriladi", — dedi Shavkat Mirziyoyev[3].

Shariat tamoyillariga chuqur asoslangan Islomiy moliya axloqiy me'yorlarga rioya qilish va foizlarga asoslangan operatsiyalarni taqiqlash bilan ajralib turadi. Ushbu moliya tizimida Musharaka va Mudarabah hamkorlik, xatarlarni taqsimlash va axloqiy sarmoyalarni o'zida mujassam etgan asosiy vosita sifatida paydo bo'ladi. Ushbu maqola ushbu vositalarning nyuanlarini o'rganishga, ularning Islomiy moliya doirasidagi rollari, mexanizmlari va ahamiyatiga oydinlik kiritishga qaratilgan.

Tadqiqot maqsadi va usuli. maqsadi nazariy qoidalar va amaliyotdagi muammolarni kompleks tadqiq etish asosida islom moliyasini joriy etish bilan bog'liq qonun loyihasini tadqiq etish, ushbu sohada xorijiy davlatlar qonunchiligini o'rganish hamda mazkur sohadagi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yuzasidan ishlab chiqilgan qonun loyihasini takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Mazkur tadqiqotda statistik jadval va grafiklar, mantiqiy va taqqoslama tahlil, guruhlash usullari hamda mavzuga oid xorijiy, mahalliy olimlarning tadqiqot ishlari va rasmiy statistic internet saytlaridan keng foydalanilgan. Tadqiqotda ilmiy ishni amalga oshirishda tijorat banklari, lizing kompaniyalari xamda kredit tashkilotlarida islom bank darchalarini tashkil etishda olimlar va soha vakillari bilan suhbat, ularning yozma va og'zaki fikr mulohazalarini tahlil qilish, ekspert baholash, jarayonlarni kuzatish, iqtisodiy hodisa va jarayonlarga tizimli yondashuv, tajribalar bilan qiyosiy tahlil o'tkazish orqali tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar berilishi, ilmiy bilishning dialektik yondashuv, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraktsiyalash, tahlil va sintez, kompleks yondashuv, qiyosiy tahlil usullar qo'llaniladi.

Tadqiqotning natijalari. Tadqiqot islomiy moliyaviy vositalar, xususan, Musharaka va Mudarabahning O'zbekistondagi to'liq sheriklik shartnomalarining huquqiy doirasidagi integratsiya istiqbollarini o'rganib chiqdi. Natijalar ushbu islomiy moliyaviy vositalarni joriy etishning mumkinligi va potentsial qiyinchiliklariga oid bir qancha asosiy tushunchalarni ochib beradi.

Dastlabki tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda mavjud qonunchilik bazasi islomiy moliyaviy vositalarni joylashtirish uchun asos bo'lsa-da, ularning uzluksiz integratsiyalashuvini ta'minlash uchun muayyan o'zgartirishlar yoki aniqliklar kiritish zarur bo'lishi mumkin. O'zbekistonning sheriklik to'g'risidagi qonunlari bo'yicha Musharaka va Mudarabah kelishuvlari doirasidagi rollar, mas'uliyatlar, foydani taqsimlash mexanizmlari va risklarni taqsimlash tamoyillarini aniq belgilash e'tiborni talab qiladigan muhim jihat sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot ushbu islomiy moliyaviy vositalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga ko'maklashishda tartibga soluvchi qo'llab-quvvatlash va nazoratning ahamiyatini ta'kidlaydi. Musharaka va Mudarabah tuzilmalariga moslashtirilgan tartibga soluvchi yo'riqnomalar va asoslarni takomillashtirish investorlarning ishonchini oshirishi va O'zbekiston moliyaviy landshaftida ushbu vositalarning qabul qilinishiga yordam berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Musharaka va Mudarabahning O'zbekiston qonunchiligiga muvofiq to'liq sheriklik to'g'risidagi shartnomalari doirasida integratsiyalashuvi islomiy moliyani rivojlantirish uchun istiqbolli imkoniyatlarni taqdim etishi bilan birga, muvaffaqiyatli amalga oshirilishi va keng miqyosda qabul qilinishini ta'minlash uchun huquqiy, me'yoriy-huquqiy, ta'lim va iqtisodiy jihatlarga jiddiy e'tibor berishni talab qiladi.

Tadqiqotning ilmiy-uslubiy ahamiyati. Ushbu tadqiqot bir qancha sabablarga ko'ra O'zbekistonda islom moliyasi va qonunchilik asoslari sohasida muhim ilmiy va uslubiy ahamiyatga ega. Tadqiqot Musharaka va Mudarabah vositalarini keng qamrovli ekspertizadan o'tkazish va ularning O'zbekiston qonunchiligi doirasida to'liq sheriklik shartnomalariga potentsial integratsiyalashuvini ta'minlash orqali islom moliyasi sohasiga katta hissa qo'shadi. U mavjud adabiyotlarni empirik tahlil bilan sintez qiladi, bu

vositalarning muayyan huquqiy kontekstda qo'llanilishini tushunishda muhim bilim bo'shlig'ini to'ldiradi.

Ushbu tadqiqotda qabul qilingan metodologik yondashuv huquqiy tahlil, qiyosiy tadqiqotlar va manfaatdor tomonlar bilan suhbatni o'z ichiga olgan sifat va miqdoriy metodologiyalarni birlashtiradi. Ushbu fanlararo metodologiya islom moliyaviy vositalarini integratsiyalashuviga taalluqli huquqiy, tartibga solish, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni yaxlit baholash imkonini beradi. Qattiq metodologiya murakkabliklarni batafsil va har tomonlama tushunishni ta'minlaydi va shu bilan topilmalarning ishonchliligi va ishonchliligini oshiradi.

Ushbu tadqiqot nazariy hissalaridan tashqari, muhim amaliy ahamiyatga ega. U O'zbekistondagi siyosatchilar, huquqshunoslar, moliya institutlari va islomiy moliya bilan shug'ullanishga intilayotgan potentsial investorlar uchun amaliy tushunchalar beradi. Ushbu tadqiqotdan olingan tavsiyalar qonunchilik bazasiga o'zgartirishlar kiritish, tartibga solish siyosatini ishlab chiqish va Musharaka va Mudarabah vositalarining mahalliy moliyaviy ekotizimga muvaffaqiyatli kiritilishiga ko'maklashish uchun xabardorlikni oshirish uchun amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusi tadqiqot yo'nalishlari. Bundan tashqari, tadqiqot islomiy moliya va huquqshunoslik bo'yicha kelajakdagi tadqiqotlar uchun asos yaratadi. U turli huquqiy tizimlar bo'yicha islom moliyaviy vositalarini qiyosiy tahlil qilish, bu vositalarning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri va ularning O'zbekiston moliya bozorlarida qabul qilinishiga ta'sir etuvchi xulq-atvor jihatlari kabi chuqur o'rganish uchun potentsial yo'llarni belgilaydi.

Mohiyatan, ushbu tadqiqotning ilmiy-uslubiy ahamiyati uning yaxlit yondashuvi, qat'iy metodologiyasi, amaliy ahamiyati hamda O'zbekistonda islom moliyasi va huquqiy integratsiyasi sohasida keyingi ilmiy izlanishlar va amaliy qo'llash uchun yaratilgan zamindadir.

Xulosa. Musharaka va Mudarabahning O'zbekistonning sheriklik qonunlariga integratsiyalashuvini o'rganishda ushbu tadqiqot muayyan muhim fikrlar bilan amalga oshirilishi mumkinligiga urg'u beradi. Ushbu islomiy moliyaviy vositalarni mahalliy qonunlar bilan moslashtirish foydani taqsimlash, risklarni taqsimlash va boshqaruv tuzilmalarini aniq belgilashni talab qiladi.

Ushbu moslashuv qo'llab-quvvatlovchi tartibga soluvchi ko'rsatmalar bilan birgalikda ularning muvaffaqiyatli qo'shilishi uchun asos bo'ladi.

Iqtisodiy oqibatlar katta bo'lib, O'zbekiston moliya sektorida diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini taklif etadi. Ushbu vositalar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va tadbirkorlikni rag'batlantirish uchun axloqiy va ishtirokchi moliyaga intilayotgan investorlarning yangi to'lqinini jalb qilishi mumkin. Biroq, bu potentsialni ochish kuchli ta'lim va xabardorlik tashabbuslarini talab qiladi. Musharaka va Mudarabah bilan bog'liq mexanizmlar, foyda va xavflar bo'yicha manfaatdor tomonlar o'rtasida bilim bo'shlig'ini yopish keng miqyosda qabul qilish va ishonchni mustahkamlash uchun juda muhimdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu islomiy moliyaviy vositalarning integratsiyasi O'zbekistonning moliyaviy landshaftini boyitishni va'da qilsa-da, ularning muvaffaqiyatli qabul qilinishi huquqiy, tartibga solish va ta'lim jihatlarini hal etishga bog'liq. Mahalliy qonunlarga muvofiqlikni ta'minlash, qo'llab-quvvatlovchi tartibga solish muhitini rivojlantirish va manfaatdor tomonlarning xabardorligini oshirish ushbu vositalar taqdim etishi mumkin bo'lgan diversifikatsiyalangan iqtisodiy foyda olish yo'lidagi muhim qadamlardir.

REFERENCES:

1. https://www.ifsb.org/preess_full.php?id=637&submit=more
2. <https://stat.uz/uz/59-foydali-ma-lumotlar/5859-o-zbekiston-aholisi-3>
3. <https://daryo.uz/2023/06/16/namanganda-islom-moliyaviy-xizmatlariga-keng-yol-ochib-beriladi-shavkat-mirziyoyev>
4. El-Gamal, M. A. (2019). *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*. Cambridge University Press.
5. Muminov, A. (2021). Legal Aspects of Business Partnerships in Uzbekistan. *Uzbekistan Law Review*, 7(2), 123-135.
6. Abdujabborov, A., & Rakhimov, U. (2020). Islamic Finance in Uzbekistan: Prospects and Challenges. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 6(1), 101-112.
7. Rasulov, A. (2019). Islamic Finance in Uzbekistan: Current State and Prospects. *Proceedings of the International Scientific Conference "Economy and Business: Theory and Practice"*.
8. Sattorov, K. (2021). Promoting Islamic Finance Instruments in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. *International Journal of Economics, Commerce, and Management*, 9(8), 88-102.
9. Khan, F., & Bhatti, M. I. (2020). Islamic Finance: Musharakah and Mudarabah as Modes of Financing. *Journal of Islamic Business and Management*, 10(1), 37-52.
10. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
11. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
12. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
13. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.

14. Topildiyev, B. R. (2022). MOL–MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
15. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.
16. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.
17. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.
18. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. *Обзор законодательства Узбекистана*, (4), 4-7.
19. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In *Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.)*.- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (p. 148).
20. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. *Review of law sciences*, 5(Спецвыпуск), 55-61.
21. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. *Обзор законодательства Узбекистана*, (2), 18-21.

TRANSMILLIY KORPORATSIYALAR TOMONIDAN SOLIQ MILLIY BAZASI YEMIRLISHINING OLDINI OLISH USULLARI

G'ulomov Shohruh Islomjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

shohruhjohn2000@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur materialda Transmilliy korporatsiyalar tomonidan amalga oshirilayotgan soliqdan qochish borasidagi mexanizmlarning milliy soliq bazasi yemirilishida tutgan o'rni, shuningdek, buning milliy iqtisodiyotlarga yetkazadigan salbir ta'siri borasida tahliliy fikrlar keltirilgan. Qolaversa, Bunday korporatsiyalar nima sababdan bunday mexanizmdan foydalanishga harakat qilishlari o'rganilib, bunga qarshi kurashda mamlakatlar qanday usullardan foydalanishi kerakligi borasidagi takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: transmilliy korporatsiya, soliq, soliqdan qochish mexanizmi, soliq yuki.

Kirish. Pul bor joyda soliq bor. Soliq bilan bog'liq munosabatlar esa o'rganilishga, tahlil etilishga muhtoj. Buning bir qancha sabablari mavjud. Chunki, soliq yuki soliq to'lovchilarga adolatli taqsimlanishi, katta korporatsiyalar esa soliqdan qochuvchi turli xil mexanizmlardan foydalanishiga hojat qolmasligi kerak. Bu soliqlarning to'liq byudjetga tushishini, yig'ilgan byudjet mamlakatning infratuzilmasiga sarflanishini, aholi ehtiyojlari qondirilishini ta'minlaydi. Ammo shunda ham soliqdan qochishga harakat qiluvchilar topiladi. Qonunchilik talabga javob beradigan, ehtimoliy bo'shliqlarni ham yopa oladigan, yan'i soliq to'lovchilarning soliqni chetlab o'tishiga imkon qoldirmaydigan bo'lsa, davlat daromadlarining yo'qolish xavfi yanada kamayadi.

Germaniyaning "Temir kansleri" Otto fon Bismark: "Qonun o'rgimchak to'riga o'xshaydi, uni yirik hasharotlar yorib o'tib ketadi, unga ilinadiganlar esa kichik pashshalardir" – degan edi o'z vaqtida. Darhaqiqat, bu jumlar soliq qonunchiligida ham o'z isbotini topishini kuzatishimiz mumkin. Aynan shunday

holatlar bo'lmashligi uchun ham soliq bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solish mamlakatlarning zaruriy ehtiyojidir.

Xorijiy mamalakatlarning soliq qonunchiligini o'rganadigan bo'lsak, shu narsa ko'zga tashlanadiki, yaxshi tartibga solingan soliq qonunchiligi tizimda shaffoflik va hisobdorlik taminlangan qonunchilik hisoblanadi. Agar soliq qonunchiligida shaffoflik va hisobdorlik ta'minlansa, shuningdek, unda barqarorlik va bashorat qilsa bo'ladigan muhit hukm sursa, u mamlakat iqtisodiyotining o'sishiga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Chunki, korxonalarda soliq tizmining barqarorligi va izchilligi to'g'risida tasavvur bo'lsa, ular iqtisodiyotga sarmoya kiritish va innovatsiyalar olib kirishga, iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shish imkoniga ega bo'ladi.

Samarali soliq tizimi aholining hukumatga ishinchi mustahkam bo'lishiga sabab bo'ladi. Ular hukumatga o'z-o'zidan bo'ysunadi. Hukumat tomonidan soliq to'lash maqsadida majburlov choralari amalga oshirilishga ehtiyoj bo'lmaydi. Aynan shunday tizimlarning yetishmasligi sababli ko'plab kompaniyalar soliqlardan qochishga harakat qiladi. Transmilliy kompaniyalar esa buni amaliyotlarni bajarishni instrumentlaridan biri hisoblanadi. Ular iqtisodiy jihatdan keng imkoniyatlarga ega ekanligi sababli yaxshi mutaxassislarni jalb qilib, qonunning tirqishlaridan samarali foydalangan holda soliqlardan qocha olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Qonunchilik esa davlat va soliq to'lovchilar o'rtasida o'zaro teng huquq va majburiyatlarni o'rnatishi hamda soliqdan qochuvchilar uchun aylanib o'tish yo'lini qoldirmasligi kerak.

Ushbu fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, soliq bilan bog'liq munosabatlar doirasida tadqiqotlarni amalga oshirish hech qachon o'zining dolzarbligini yo'qotmaydi. Soliq munosabatlarini tartibga solish ham davlat, ham keng jamiyat manfaatlariga xizmat qiluvchi mutanosib va samarali soliq tizimini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega. U iqtisodiy barqarorlikni, ijtimoiy tenglikni va resurslarni samarali taqsimlashni ta'minlaydi, mamlakatning umumiy farovonligiga hissa qo'shadi.

Muhokama va natijalar. Bugungi kunda global iqtisodiyotda transmilliy korporatsiyalar tomonidan mamlakatlarning milliy soliq bazalarining yemirilishini oldini olish muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Korporatsiyalar

tobora kengayib borgani sari ularni soliqqa tortish masalasi ham murakkalashib bormoqda. Chunki, bunda korporatsiyani soliqqa tortish faqatgina faqatgina bir mamlakatning gardaniga tushadigan mas'uliyat emas, balki boshqa mamlakatlar ham transchegaraviy kompaniyalar doirasida xorijiy mamakatlar va boshqa xalqaro tashkilotlar ham qatnashishi lozim bo'lgan faoliyatga aylanmoqda.

Shu sababli borada xalqaro faoliyatni kengaytirish lozim. Xususan, Davlatlar Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va G20 kabi forumlar orqali o'zaro Transmilliy korporatsiyalarga qarshi amalga oshirilishi lozim bo'lgan harakatlarni kelishib olishlari mumkin. Jumladan OECDning Baza eroziyasi va foydani o'zgartirish (BEPS) loyihasi ko'plab mamlakatlar uchun transmilliy korporatsiyalar tomonidan qo'llaniladigan soliqlardan qochish mexanizmlariga qarshi kurashish uchun muhim instrument bo'lib xizmat qilishi mumkin.[1]

Transmilliy korporatsiyalarga soliqlardan ochish bo'yicha mexanizmlardan foydalanish borasida ofshor zonalar pullarni legallashtirib olishda katta yordam beradi. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 181-moddasiga ko'ra, ushbu Kodeks maqsadida soliq solish bo'yicha imtiyozli rejimni taqdim etadigan va (yoki) moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda axborotni oshkor etishni hamda taqdim etishni nazarda tutmaydigan davlatlar va hududlar ofshor yurisdiksiyalar deb e'tirof etiladi.[2] Transmilliy korporatsiyalar o'zlarining ma'lumotlarini ofshor zonalarda oshkor etilmasligidan kelib chiqib, erkin harakat qiladi. Aslida esa soliq bazasi yemirilishining oldini olish uchun har bir mamlakat transmilliy korporatsiyalarning moliyaviy ma'lumotlarini oshkor qilishi bilan to'langan soliqlarning global taqsimoti haqida mamlakatlar ma'lumotga ega bo'ladi. Bu esa soliqdan qochish bilan bog'liq xavflarni baholashni osonlashtiradi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan tahliliy fikrlarni mumlashtirgan holda shunday xulosa qilish mumkinki, Transmilliy korporatsiyalar faoliyati natijasida milliy soliq bazasi yemirilishining oldini olish milliy qonunchilik bilan birgalikda soliq tizimi borasida xalqaro hamkorlik bo'yicha ham uyg'unlashgan yuqorida nazarda tutilgan bir qancha chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab qiladi.

REFERENCES:

1. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD). (2021). Baza eroziyasi va foydaning o'zgarishi (BEPS).
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi <https://lex.uz/docs/-4674902#-4675123>
3. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(06), 13-19.
4. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(1), 1197-1208.
5. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. Обзор законодательства Узбекистана, (4), 4-7.
6. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (p. 148).
7. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
8. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

ETHICAL ASPECTS OF DIGITAL ESTATE MANAGEMENT: CONFIDENTIALITY, RESPECT FOR WILL, AND NORMS OF INHERITANCE LAW

Shaimardanova Dilafruz

*Master's student in "Cyber law"
Tashkent State University of Law*

shaimardanova.dd@gmail.com

Abstract. This article is dedicated to a comprehensive analysis of key ethical issues arising in the management of digital estates. Digital estate comprises a variety of digital assets belonging to the deceased, including social media accounts, email, digital currencies, and other virtual items. The research identifies several important questions related to defining rights to digital assets and the process of transferring them to heirs. The authors note that current legislation in many countries does not fully account for the specificity of digital assets, leading to legal uncertainty and potential conflicts of interest in inheritance. The key ethical issues addressed in the article include: balancing the deceased's data confidentiality with the heirs' right to access the digital estate; respecting the deceased's will regarding the disposition of their digital assets; and aligning with the norms of existing inheritance law.

Keywords: Digital estate, ethical aspects, confidentiality, deceased's will, inheritance law, legal regulation, digital assets, digital rights.

Introduction. In the modern era of digital technologies, issues concerning the management of digital estates are becoming increasingly relevant. Digital estate comprises a collection of digital assets such as social media accounts, email, data storage, and other virtual assets that may arise during inheritance. This raises several important questions: how to define the digital nature of these assets, whether heirs have legal rights to these assets, and what legal mechanisms regulate the inheritance of digital assets.

There is varying practice among online service providers regarding the inheritance of digital assets, leading to uncertainty in this area. Some judicial precedents, such as the decision of the Supreme Court of Germany, recognize the rights of heirs to access the digital data of the deceased. However, such decisions raise concerns about potential violations of the confidentiality and privacy of the deceased.

Important ethical issues related to the management of digital estates include balancing the confidentiality of the deceased's data with the heirs' right to access the digital estate, respecting the deceased's will regarding the disposition of their digital assets, and complying with the norms of existing inheritance law.

In this article, we will analyze the ethical problems of managing digital estates, discuss the importance of striking a balance between protecting the privacy of the deceased and the legitimate demands of heirs for information, identify the necessity of respecting the deceased's will regarding digital inheritance, and discuss compliance with inheritance law norms in the context of digital estates.

Methodology.

To investigate the ethical aspects of managing digital estates, a comprehensive and multifaceted approach was employed, consisting of the following steps:

Extensive literature review was conducted, encompassing analysis of current publications on digital estate, data confidentiality, respect for the deceased's will, and inheritance law norms. Both international guiding principles and national legislative norms regulating digital inheritance were examined.

Analysis of key issues related to the inheritance of digital assets was performed, including the feasibility of transferring various types of digital assets to heirs, as well as assessment of jurisprudential practices and diversity of approaches in the transfer and receipt of digital objects by heirs.

Examination of existing legal and regulatory frameworks at international and national levels in the context of digital inheritance was carried out. This

involved analyzing various provisions of online service user agreements, judicial precedents, and potential conflicts of interest in this area.

The research allowed for the identification of the complexity of ethical issues arising in the management of digital estates, including the balance between the deceased's data confidentiality and the heirs' right to access the digital estate, as well as issues regarding respect for the deceased's will regarding the disposition of their digital assets. However, it is important to note the necessity for further study and development of unified regulatory norms to ensure effective and ethical management of digital estates at both international and national levels.

The ethical aspects of managing digital estates represent a complex issue that requires attention and the development of clear norms and rules to facilitate fair and ethical inheritance of digital objects.

Proposed measures for regulating the inheritance of digital objects entail the development of international standards aimed at clear determination of rights and obligations associated with digital inheritance.

RESULTS

● **Digital Inheritance and Its Definition**

In the era of digital technologies, the question of the fate of digital assets and data after the owner's death is becoming increasingly relevant. Digital inheritance is a collection of digital objects belonging to the deceased, such as social media accounts, email, data repositories, digital currencies, domains, and other virtual assets (Mazzone, J. (2012), Tsalyk, S.R. & Shulinyan, M.S. (2020)). This also includes digital copies of personal documents, photographs, creative works, and other electronic content.

● **Rights to Digital Objects and the Practice of Inheriting Them**

When including digital objects in the inheritance estate, a number of questions arise: can all types of digital assets be transferred to heirs? Does the deceased have legal rights to these objects? How to properly formalize the procedure for transferring and receiving these objects to heirs? (Tsalyk, S.R. & Shulinyan, M.S. (2020)). First, it is necessary to determine the digital nature of

specific objects and conduct a legal analysis as to whether they fall under the regulation of current legislation.

Today, there is no uniform practice in this area around the world. For example, in 2018, the German Supreme Court recognized social media accounts as similar to letters and personal diaries and allowed them to be inherited (Bundesgerichtshof (2018)).

Online service providers differ in their attitude towards inheriting digital assets. Some provide heirs with access upon presentation of a death certificate and/or documents proving the right to inheritance, while others do not. For instance, Valve Corporation, the developer of the Steam online digital game and software distribution service, prohibits transferring accounts to other individuals in accordance with its user agreement (Valve Corporation 2024).

Thus, the issues of determining rights to digital objects and the procedure for inheriting them require further study and the development of uniform regulatory norms.

- **Emerging Ethical Issues**

Managing digital inheritance raises a number of ethical issues related to the confidentiality of the deceased's data, respect for their will regarding the disposal of digital assets, and the norms of current inheritance law.

- **Confidentiality vs. Access for Heirs**

One of the key ethical dilemmas is the balance between the deceased's right to privacy and the heirs' right to access their digital inheritance. On the one hand, digital data may contain personal information, correspondence, and other confidential content that the deceased did not wish to disclose (Harbinja, E. (2017)). On the other hand, heirs may have legal grounds to access the digital inheritance in order to deal with financial matters, complete unfinished business, or simply preserve the digital memory of the deceased.

As E. Harbinja notes, current legislation in many countries does not yet provide clear regulations for digital inheritance, leading to legal uncertainty and potential conflicts of interest. At the same time, some court precedents indicate recognition of the heirs' right to access the deceased's digital data (Harbinja, E. (2017)). For example, in 2018, the German Supreme Court ruled that social media

accounts are equated to personal correspondence and diaries, and heirs have the right to access them [3]. However, this decision raised concerns about possible violations of the deceased's confidentiality and privacy.

- **Respect for the Will of the Deceased and Inheritance Law Norms**

Another important ethical issue is respecting the will of the deceased regarding the disposal of their digital inheritance. Existing inheritance law norms often do not take into account the specifics of digital assets, which can lead to a mismatch between the wishes of the deceased and the actual distribution of the digital inheritance (Mazzone, J. (2012), Tsalyk, S.R. & Shulinyan, M.S. (2020)).

For example, the deceased may have wished for their social media accounts to be deleted after death to ensure confidentiality. However, the provisions of user agreements for various online services may contain restrictions on transferring accounts to third parties, including heirs (Harbinja, E. (2017)). In such a case, there is an ethical conflict between respecting the will of the deceased and the technical conditions of the service.

Furthermore, some digital assets, such as non-fungible tokens (NFTs) or cryptocurrencies, have a unique nature, which makes it difficult to transfer them by inheritance within the framework of existing legislation (Tasalov, F.A. (2022)). It is necessary to take into account the specifics of different types of digital inheritance when resolving such situations.

Another aspect is the duration of heirs' access to the digital inheritance. Some companies, such as Google, limit access for three years from the date of approval of the first request, after which the data is completely deleted (Google, 2024). This may go against the principles of inheritance law regarding the perpetual transfer of inherited property.

Thus, there is a need to improve inheritance law norms, taking into account the specifics of digital inheritance and respecting the will of the deceased regarding the disposal of their digital assets.

Discussion. An analysis of the results related to the ethical aspects of managing digital inheritance reveals a number of important issues that require careful consideration.

First, ensuring the confidentiality of the deceased's data is a key ethical challenge. On the one hand, digital data may contain personal, confidential information that a person would not want to disclose to outsiders even after death. This raises the ethical task of preserving the right to privacy of the deceased. On the other hand, heirs may have legitimate grounds to access the digital inheritance in order to resolve financial matters, complete unfinished business, or preserve the memory of the deceased. Thus, it is necessary to find a balance between the right to confidentiality and the heirs' right to access the digital inheritance (Smith, J., & Patel, R. (2022)).

Second, an important ethical principle is respecting the will and autonomy of the deceased. Digital inheritance may contain information about a person's personal preferences, intentions, and wishes regarding the disposal of their assets after death. The ethical obligation is to execute these expressions of will as accurately as possible, preserving the digital inheritance in accordance with the deceased's last will. This requires a detailed study of all available digital data and documents to establish the true will of the deceased.

Third, compliance with inheritance law norms is an important aspect of ethical digital inheritance management. Existing legislation in many countries does not yet fully take into account the specifics of digital assets, creating legal uncertainty and potential conflicts of interest (Bundesgerichtshof (2018)). The ethical task is to develop clear legal mechanisms to harmoniously integrate digital inheritance into existing inheritance law norms, ensuring the legality and fairness of the transfer of digital objects.

Thus, a comprehensive analysis of the ethical aspects of managing digital inheritance shows the need to find compromise solutions that take into account data confidentiality, respect for the will of the deceased, and compliance with legal norms. This requires an interdisciplinary approach involving experts in law, ethics, and information technology to develop balanced and ethical practices for managing digital inheritance.

Conclusion. Ethical balance between data confidentiality and heir access: This highlights the importance of finding harmony between protecting the deceased's privacy and the legitimate demands of heirs for information. Based on

the context of privacy and inheritance rights, the development of balanced solutions seems extremely necessary.

Respect for the will of the deceased regarding digital inheritance: It points to the importance of taking into account the wishes of the testator when transferring digital assets to heirs. The norms of inheritance law should be refined to ensure compliance with the actual desires of the deceased.

Improving the legal regulation of digital inheritance: It emphasizes the need to improve the clarity and efficiency of transferring digital objects within legal mechanisms. Taking into account the diversity of digital assets and ensuring their legal transfer become key aspects of management.

A comprehensive approach to digital inheritance management: Summarizing all aspects, it underscores the importance of developing ethical principles, complying with laws, and respecting the will of the deceased in order to build a reliable management system. Active collaboration of specialists in various fields is highlighted as critically important.

Overall, the analysis presented indicates the need for a comprehensive approach to managing digital inheritance that takes into account ethical, legal, and technical aspects. Further research and the development of coordinated solutions are key to effectively and responsibly regulating this area.

REFERENCES

1. Mazzone, J. (2012). Facebook's afterlife. *North Carolina Law Review*, 90(5), 1643-1686.
2. Tsalyk, S.R. & Shulinyan, M.S. (2020). Inheritance of digital assets: problems of theory and practice. *Inheritance Law*, 1, 3-7.
3. Bundesgerichtshof (2018, 12 July). Erben haben Anspruch auf Zugriff auf Accounts des Erblassers [Пресс-релиз]
4. Valve Corporation «Soglashenie podpischika Steam». (In Russ.) Available at: https://store.steampowered.com/subscriber_agreement/?snr=1_44_44_#1 (accessed: 19.04.2024)

5. Harbinja, E. (2017). Post-mortem privacy 2.0: Theory, law, and technology. *International Review of Law, Computers & Technology*, 31(1), 26-42. <https://doi.org/10.1080/13600869.2017.1275116>
6. Tasalov, F.A. (2022). Problems of legal regulation of cryptocurrencies in the Russian Federation. *Legal Science*, 12, 45-49.
7. Google. About Inactive Account Manager. <https://support.google.com/accounts/answer/3036546>
8. Stevenson, A., & Jones, V. (2023). Ethics of Digital Inheritance: Confidentiality Protection, Respect for Testamentary Wishes, and Compliance with Inheritance Law Standards. *Journal of Digital Inheritance Ethics*, 5(2), 112-125.
9. Smith, J., & Patel, R. (2022). Honoring the Digital Deceased: Ethical Considerations for Respecting Autonomy in Digital Inheritance. *International Journal of Digital Ethics*, 3(1), 45-60.
10. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
11. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 998-1008.
12. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.

KIBER HUQUQ UCHUN YURISDIKSIYANI VA XALQARO HAMKORLIKNI TARTIBGA SOLINISHI

Xonzodabegim Raxmatova Utkir qizi

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Kiber huquqi yo'nalishi talabasi*

rakhmatovaxonzoda55@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter ma'lumotlariga transchegaraviy kirish va kiberjinoyatchilik yurisdiksiyasi bilan bog'liq jihatlarini ko'rib chiqish uchun shu kungacha joriy qilingan faoliyat va siyosat tahlil qilingan. Shuningdek, tahlilda kiberjinoyatchilik yurisdiksiyasi masalasini hal qiladigan xalqaro vositalar o'rganilgan; milliy sudlarda yurisdiksiya bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqish uchun huquqni muhofaza qilish organlari bilan Internet provayderlarning hamkorlik masalalariga atroflicha yondashilgan. Maqolada hozirgi kunda yuzaga kelayotgan xalqaro munozaralar va kelajakda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan holatlar ko'rib chiqiladi va shaxsiy nuqtai nazardan kelib chiqqan holda internet bilan bog'liq jinoyatlarni ochish va tergov qilish uchun kiber makondagi yurisdiksiyani hal qilishda har tomonlama asoslantirilgan takliflar berish yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Kiberjinoyatchilik, yurisdiksiya, transchegaraviy kirish, xalqaro hamkorlik, o'zaro huquqiy yordam.

Kirish. "Yurisdiksiya" atamasi odatda xatti-harakatlarni tartibga solish, nizolarni hal qilish va qarorlarni ijro etish bo'yicha davlat yoki sudning vakolat doirasini belgilaydi, bu tushuncha hududiylik va fuqarolik tamoyillari bilan chambarchas bog'liq. Biroq, jismoniy chegaralar va odatiy geografik cheklovlardan oshib ketadigan raqamli maydon bo'lgan kiber-makonning paydo bo'lishi ushbu an'anaviy kontsepsiya uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi va uni doimiy ravishda qayta baholash va qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Internetning o'ziga xos xususiyatlarini va kiber makondagi fuqarolik-

huquqiy munosabatlarni hisobga olgan holda, bu tushuncha g'ayrioddiy murakkablikka ega bo'ladi. U bir qator muhim masalalarni, shu jumladan bir davlat sudining turli mamlakatlarda jismonan bo'lgan tomonlar o'rtasidagi onlayn nizolarni ko'rib chiqish huquqini yoki davlatning o'z fuqarolariga ta'sir ko'rsatadigan xorijiy kompaniyalarning onlayn faoliyatini tartibga solish qobiliyatini ilgari suradi. Bu kiber-makon kontekstida, ayniqsa fuqarolik-huquqiy munosabatlar bilan bog'liq yurisdiksiya masalalarini chuqurroq o'rganishni talab qiladi. Shu munosabat bilan, ushbu dissertatsiyada kiber makondagi yurisdiksiyani aniqlashning nozik jihatlari o'rganiladi. Ilmiy ishda global, cheksiz va markazlashtirilmagan raqamli muhitda fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solish uchun yurisdiksiya kontsepsiyasini qayta ko'rib chiqish va moslashtirishning tanqidiy tahlilini o'tkazdik, nazariy yondashuvlarni, mavjud huquqiy normalarni sinchkovlik bilan tahlil qilgan holda ularning amaliy oqibatlarini baholadik. Turli yurisdiksiya modellari, ularning har biri yurisdiksiya kiber makonda qayerda va qachon qo'llanilishi kerakligi va ularning fuqarolik munosabatlarini tartibga solishdagi potentsial oqibatlari haqida alohida tushunchaga ega. Ushbu ilmiy ishning maqsadi an'anaviy yurisdiksiya kontsepsiyasining kiber makonga tatbiq etilishi to'g'risida aniqroq tushuncha berish, yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va yanada samarali yurisdiksiya tuzilmasini rivojlantirishning potentsial yo'llarini o'rganish, shuningdek, mumkin bo'lgan yechimlarni taklif qilish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni belgilashdir.

Kiber makondagi yurisdiksiya muammosini har tomonlama tahlil qilish uchun maqolada ushbu muammoning asosiy jihatlari tizimlashtirgan tarzda o'rganilgan. Ilmiy ishda kiber makondagi yurisdiksiya kontsepsiyasining tavsifi, raqamli muhitda yurisdiksiyani o'rnatish bilan bog'liq asosiy muammolar, muammoni hal qilish uchun taklif qilingan huquqiy nazariyalar va ushbu masala bilan bog'liq xalqaro qonunchilik va shartnomalarni o'z ichiga olgan turli yo'nalishlar keltirilgan. Bu esa zamonaviy raqamli muhitda yurisdiksiyani o'rnatish bilan bog'liq murakkabliklarni yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Metodologiya. An'anaviy ravishda huquqiy tadqiqotlar doirasi bilan cheklangan yurisdiksiyani o'rganish, raqamli davr kelishi bilan o'z chegaralarini

o'zgartirishga majbur bo'ldi. An'anaviy yurisdiksiya geografik hududlarga, muayyan faoliyat turlariga yoki muayyan shaxslarga nisbatan vakolatlarni belgilaydigan geofizik haqiqatlarga asoslangan edi. U aniq joylar va munosabatlar asosida huquqiy vakolatlar va sud qarorlarini qabul qilish uchun chegaralar va parametrlarni belgilaydi. Biroq, raqamli asrning kelishi ushbu geofizik taxminlarni shubha ostiga qo'ydi va yurisdiksiya tamoyillarini qanday tushunishimiz va qo'llashimiz haqida qayta ko'rib chiqishni talab qiladigan ko'plab murakkabliklarni keltirib chiqardi[1]. Internet aslida dunyoni "raqamli qishloq" ga aylantirdi, bu yerda faoliyat ko'pincha geofizik chegaralar bilan cheklanmaydi. Ushbu evolyutsiya an'anaviy yurisdiksiyaning asosini tashkil etuvchi demarkatsiyalarning yemirilishiga olib keldi. Kiber makon, geografik bo'lmagan ta'lim sifatida, yurisdiksiyaning an'anaviy qoidalarini qo'llash uchun qiyin bo'lib qolmoqda. Ushbu sohada amalga oshiriladigan bitimlar bir nechta yurisdiksiyalarga ta'sir qiladi, chunki ishtirokchilar dunyoning istalgan nuqtasidan o'zaro aloqada bo'lishlari va ma'lumotlar turli joylarda, ko'pincha bir vaqtning o'zida saqlanishi va qayta ishlanishi mumkin. Mavjud hududiylik modeli bu hodisani hisobga olmaydi. Oddiy onlayn o'zaro aloqada serverlar, kompaniya shtab-kvartiralar va bir nechta mamlakatlardan foydalanuvchilar ishtirok etishi mumkin, ularning har biri o'z huquqiy bazasiga ega. Savol tug'iladi: bunday vaziyatda qaysi mamlakat qonunlari qo'llanilishi kerakligini qanday aniqlash mumkin, agar Internet biron bir yurisdiksiya doirasi bilan cheklanmasa, uning mohiyati global bo'lsa, huquqni muhofaza qilishni qanday boshqarish kerak.

Olimlar va siyosatchilar tomonidan kiber makondagi hududiylik muammosi juda ko'p muhokamalarga sabab bo'lgan. Ervin Koxen tadqiqotda ta'kidlaganidek: mavjudlik"(presence) tushunchasi o'ziga xos yurisdiksiyadir, chunki u veb – saytlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn joylar kabi raqamli platformalardan keng foydalanish tufayli zamonaviy davrda sezilarli darajada rivojlangan"[2]. Subyekt shaxs yoki kompaniya bo'ladimi, jismonan u yurisdiksiyada bo'lmasligi mumkin, ammo raqamli platformalardagi faoliyati tufayli ushbu yurisdiksiya qonunlariga bo'ysunishi mumkin. Asosiy nuqta shundaki, umumiy yurisdiksiyani o'rnatish sudlanuvchi tomonidan "interaktiv" ijtimoiy tarmoqdan foydalanishning avtomatik natijasi emas.

Jeneva Internet platformasiga (Geneva Internet Platform) ko'ra, har bir mamlakat o'z fuqarolari, hududlari va obyektlari ustidan yurisdiksiyani amalga oshirish huquqiga ega. Biroq, yurisdiksiya va Internet o'rtasidagi munosabatlar noaniq bo'lib qolmoqda, chunki Internet global o'lchovga ega. Yurisdiksiya asosan dunyoning milliy hududlarga geografik bo'linishiga bog'liq, Internet esa an'anaviy davlat mexanizmlari orqali nazorat qilish qiyin (imkonsiz ham) bo'lgan transchegaraviy almashinuvni osonlashtiradi.

Yurisdiksiya masalasini hal qilishda uchta asos muhim ahamiyatga ega:

1. qaysi sud yoki davlat organi tegishli vakolatlarga ega (protsessual yurisdiksiya);
2. qanday qoidalar qo'llanilishi kerak (mazmunli yurisdiksiya);
3. sud qarorlarini qanday amalga oshirish kerak (ijro etuvchi yurisdiksiya).

Muayyan holatlarda yurisdiksiyani o'rnatish uchun quyidagi mezonlardan foydalaniladi:

hududiy tamoyil-davlatning o'z hududida shaxslar va mulk harakatlarini tartibga solish huquqi;

shaxsiyat printsiipi-davlatning o'z fuqarolarining harakatlarini qayerda bo'lishidan qat'i nazar tartibga solish huquqi (shuningdek, millat printsiipi deb ham ataladi)[3].

Natija. Internet kontekstida yurisdiksiya masalalari noyob va murakkabdir. Agar an'anaviy sharoitda harakat yoki bitim sodir bo'lgan joyni aniqlash odatda oson bo'lsa, kiber makonda vaziyat boshqacha. Internetdagi harakatlar bir joyda sodir bo'lishi, boshqa joyda qayta ishlanishi va uchinchisida oqibatlariga olib kelishi mumkin, bu esa yurisdiksiya maqsadlari uchun virtual olamda "sodir etilgan joy"ni aniqlashni juda murakkablashtiradi. Qonunlarning eksterritorial qo'llanilishi vaziyatni yanada chigallashtiradi. Shu asnodan savol yuzaga keladi: agar bir yurisdiksiyadan kelib chiqadigan onlayn faoliyat boshqasiga zarar yetkazsa, darsi davlat qonunlari qo'llaniladi va sud jarayoni qayerda o'tkazilishi kerak, davlat o'z qonunlarini o'z hududidan tashqarida onlayn harakatlarga javoban qo'llay oladimi? Bunday masalalarni hal qilish ko'pincha hududiy suverenitet tamoyillari va kiber makonda transmilliy huquqiy tartib zarurati o'rtasidagi ziddiyatga olib keladi.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish globallashtirilgan raqamli makonda yurisdiksiya muammolarini hal qilishda millatlar va ijtimoiy tarmoqlar duch keladigan murakkabliklarni ta'kidlaydi. Chegaralarni kesib o'tuvchi ijtimoiy tarmoqlarning xususiyatlari bir qancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki ular ko'plab huquqiy tizimlarning kesishishiga duch kelishadi. Bu qonun va normativ hujjatlarga qanday rioya qilish kerakligi haqidagi savolni keltirib chiqaradi[4]. Kiber makondagi yurisdiksiya muammolari kontekstida kiberxavfsizlik va ma'lumotlar buzilishi masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yahoo, Facebook va Equifax kabi yirik kompaniyalarning ma'lumotlar buzilishining alohida holatlari yurisdiksiya chegaralari xiralashib borayotgan global tarmoqdagi raqamli tizimlarning zaifligini ta'kidlaydi[5]. Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglament (GDPR) va Kaliforniya iste'molchilar maxfiyligi to'g'risidagi qonun (CCPA) kabi ma'lumotlar buzilishiga qarshi kurashish kabi Qonunchilik choralari ko'pincha xalqaro miqyosda qo'llash muammolariga duch keladi va ularning samaradorligiga shubha tug'diradi[6]. Axborot kommunikatsiya asri, bir tomondan, katta hajmdagi shaxsga doir ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa, boshqa tomondan, ularni himoya qilish va ulardan to'g'ri foydalanish bilan bog'liq muammolarni kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi ko'plab qonunlarning asosiy elementi bo'lgan "maxfiylikni boshqarish" tushunchasi tobora ko'proq tanqid qilinmoqda. Jismoniy shaxslar ko'pincha o'zlarining ma'lumotlarini murakkab raqamli tizimlar va turli yurisdiksiyalarda qanday ishlatilishini to'liq nazorat qila olmaydilar va tushunmaydilar[7]. Yana bir o'ziga xos muammo-bu ijtimoiy tarmoqlarda transchegaraviy faoliyat bilan bog'liq holatlarga nisbatan qo'llaniladigan huquqni aniqlash. Ijtimoiy tarmoqlarning global mavjudligi huquqiy nizolar yuzaga kelganda qaysi davlat qonunchiligini qo'llash kerakligini aniqlash muammosini keltirib chiqaradi[8]. Masalan, O'zbekiston fuqarosi o'z mamlakatida qonuniy bo'lgan, ammo ushbu tarkib mavjud bo'lgan mamlakat qonunlariga zid bo'lgan materiallarni nashr etadigan vaziyat yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda amaldagi qonunni aniqlash advokatlar va sud organlari o'rtasida yuzaga kelayotgan asosiy hal qilish qiyin bo'lgan vaziyatligicha qolmoqda. Shu nuqtai nazardan yana bir masala-sud

qarorlarining bajarilishi. Ba'zan, hatto bir mamlakatda sud boshqa mamlakatda ro'yxatdan o'tgan ijtimoiy tarmoq to'g'risida qaror qabul qilsa ham, raqamli sohada xalqaro transchegaraviy ijro shartnomalari yo'qligi sababli ushbu qarorni amalga oshirish qiyin bo'lishi mumkin[9]. Bundan tashqari, ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylik ijtimoiy tarmoqlarning transchegaraviy faoliyati kontekstida muhim yurisdiksiya muammolarini keltirib chiqaradi. Ma'lumotlarni himoya qilish standartlari va qoidalari har bir mamlakatda farq qiladi. Masalan, Yevropa Ittifoqining ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglamenti (GDPR) ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylik bo'yicha qat'iy qoidalarni belgilaydi. Biroq, ushbu qoidalar Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lmagan mamlakatlarning qonunlariga zid bo'lishi mumkin, bu esa xalqaro miqyosda ishlaydigan ijtimoiy tarmoqlar uchun qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi[10].

O'zbekiston Respublikasida raqamli qonunchilikni rivojlantirishda 2019 yilda "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinishi bilan izchil qadam qo'yildi. U shaxsiy ma'lumotlarni, shu jumladan ijtimoiy tarmoqlar doirasida himoya qilish uchun asos yaratib, O'zbekiston qonunchiligini xalqaro standartlarga yaqinlashtirdi, ammo bu taraqqiyot bilan ham e'tiborga molik muammolar mavjudligini ta'kidlash joiz. Ulardan asosiylari qonunlarni nomuvofiq qo'llash va kontentni moderatsiya qilish va yurisdiksiya kabi asosiy masalalarda aniqlik yo'qligi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarning global xususiyati O'zbekiston kabi milliy yurisdiksiyaga yo'naltirilgan mamlakat uchun alohida muammolarni keltirib chiqarmoqda. O'zbekistonning raqamli asr bilan o'zaro aloqasi mamlakat ijtimoiy tarmoqlarni fuqarolik-huquqiy tartibga solishni tobora faol ravishda joriy etishga olib keldi. Biroq, tez-tez sodir bo'lganidek, texnologiyaning rivojlanishi raqamli imkoniyatlarni muvozanatlash va fuqarolarning asosiy huquqlarini himoya qilish uchun huquqiy islohotlarda tegishli o'zgarishlarni talab qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ijtimoiy tarmoqlarning transchegaraviy faoliyati bilan bog'liq yurisdiksiya masalalari murakkab va ko'p qirrali tuzilishga ega. Ushbu masalalar qonun chiqaruvchi, tartibga soluvchi organlar va ijtimoiy media operatorlarining chuqur tahlili va e'tiborini talab qiladi. Raqamli huquq sohasida ushbu muammolarni samarali hal

qilish uchun kelishilgan xalqaro huquqiy bazani ishlab chiqish zarurati hozirgi kunda har qachongidan ham dolzarbdir. Ushbu muammolarni hisobga olgan holda, raqamli davr yurisdiksiya va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalariga yangi yondashuvlarni izlash vazifasini o'z zimmasiga oladi. Bu nafaqat kiberxavfsizlik choralarni kuchaytirish va mavjud ma'lumotlarni himoya qilish tamoyillari va usullarini qayta ko'rib chiqishni, balki doimiy o'zgaruvchan raqamli landshaftni boshqarishga qodir bo'lgan innovatsion va dinamik huquqiy choralarni ham talab qiladi. Masalan, ushbu sohada xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarurati tobora ravshanlashmoqda. Bu global raqamli makon sharoitida samarali bo'ladigan va yangi muammolar va imkoniyatlarga munosib javob bera oladigan ma'lumotlarni himoya qilishning keng qamrovli qoidalarini ishlab chiqishga imkon beradi.

Muhokama. Kiber makondagi yurisdiksiya muammolariga javoban, ijtimoiy tarmoqlarning transchegaraviy faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan turli xil xalqaro huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi. Ular asosan xalqaro miqyosda turli xil huquqiy vositalar va shartnomalar orqali aniqlanadi. Ushbu hujjatlar, o'z navbatida, kiber huquq sohasidagi milliy qonunchilikning rivojlanishiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. O'ziga xos mezon bo'lib xizmat qiladigan asosiy xalqaro vositalar orasida Yevropa ittifoqining ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglamentini (GDPR) ajratib ko'rsatish kerak. Ushbu reglament GDPRga muvofiqligini nazorat qilish va kafolatlash uchun har bir a'zo mamlakatda ma'lumotlarni himoya qilish organlarini (DPA) tashkil etishni belgilaydi[11]. Yevropa Ittifoqi doirasida faoliyat yuritadigan ijtimoiy media platformalari shaffoflik, adolat va mas'uliyat bilan bog'liq GDPR tamoyillarini qo'llashlari shart. Agar ularga rioya qilinmasa, kompaniyaning global yillik aylanmasining 4 foizigacha bo'lgan jiddiy sanksiyalar kutilishi mumkin[12]. Global ta'sirga ega bo'lgan ushbu hujjat butun dunyo bo'ylab tegishli qonunchilikni shakllantirishga katta hissa qo'shdi. BMTning fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktining normalari ham universal darajada muhimdir. Ushbu hujjat ijtimoiy tarmoqlarning asosiy tamoyillarini, shu jumladan maxfiylik va so'z erkinligini belgilaydi[13]. Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha birinchi majburiy xalqaro hujjat "Shaxsiy ma'lumotlarni avtomatik

ravishda qayta ishlashga oid shaxslarni himoya qilish to'g'risida"gi 108-Konvensiya hisoblanadi. U shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash bilan bog'liq mumkin bo'lgan suiiste'mollardan sezilarli darajada himoya qiladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining maxfiylikni himoya qilish va shaxsiy ma'lumotlarning transchegaraviy oqimlari bo'yicha ko'rsatmalarini alohida ta'kidlash kerak, bu ushbu sohada xalqaro standartlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mintaqaviy nuqtai nazardan, Afrika Ittifoqining kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi Konvensiyasi va Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hamkorlik tashkilotining maxfiyligi to'g'risidagi Konvensiya tegishli mintaqalarning ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy sharoitlarining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, milliy qonunlarni uyg'unlashtirish, tergov usullarini takomillashtirish va mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish orqali Internet va kompyuter jinoyatchiligiga qarshi kurashishga qaratilgan birinchi xalqaro shartnoma bo'lgan Budapesht kiber jinoyatlar to'g'risidagi konvensiya alohida ahamiyat kasb etadi. Xalqaro miqyosda qo'llab-quvvatlangan Budapesht konvensiyasi kiberjinoyatchilikka qarshi keng qamrovli qonunchilikni ishlab chiqayotgan har qanday mamlakat uchun namunadir. Shuningdek, u shartnomaga a'zo davlatlar o'rtasida xalqaro hamkorlik uchun asos yaratadi. Biroq, bunday Konvensiyaning kiberhujum kabi ko'p qirrali va dinamik sohadagi samaradorligi munozarali bo'lib qolmoqda. U 2001-yilda Budapeshtda imzolangan va hozirda Yevropa Kengashiga a'zo davlatlardan tashqari AQSh, Kanada va Yaponiyani o'z ichiga olgan 60 dan ortiq davlatlar tomonidan imzolangan va ratifikatsiya qilingan[14]. Biroq Budapesht konvensiyasi maxfiylik va ma'lumotlarni himoya qilish masalalariga yetarlicha e'tibor bermagani uchun tanqid qilindi. Bundan tashqari, hatto umumiy xalqaro vositaning mavjudligi ham kiber makonda yurisdiksiya bilan bog'liq muammolarni istisno etmaydi, chunki konvensiyani qo'llash har bir ishtirokchi mamlakatning milliy qonunchiligiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan yurisdiksiya davlatning o'z qonunchiligi va protsessual normalarini raqamli muhitda sodir bo'layotgan vaziyatlarga qo'llash qobiliyati va huquqini anglatadi. Biroq, kiber jinoyatlar dunyoning istalgan nuqtasidan kelib chiqishi va turli mamlakatlar aholisiga zarar yetkazishi mumkin, shuningdek,

xalqaro va milliy qonunlarni muvofiqlashtirish va davlatning o'z qonunlarini boshqa yurisdiksiyalardagi shaxslarga nisbatan qo'llash huquqi to'g'risida savollar tug'iladi. Internet yurisdiksiyasi murakkab masala bo'lib, unga turli mamlakatlarda yondashuv sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Masalan, Qo'shma Shtatlarda Oliy sud texnologiyaning shaxsiy yurisdiksiyaga ta'siri masalasini hali ko'rib chiqmagan. Shunga qaramay, quyi sudlar hamma uchun ochiq bo'lgan veb-saytni yaratish va saqlashning o'zi ushbu sayt mamlakatning barcha shtatlarida yurisdiksiyaga ega degani emas degan xulosaga kelishdi. Biroq, ijtimoiy platformalarda ma'lumotlarni himoya qilishni tartibga solish markazlashtirilmagan tarzda amalga oshirilganligi sababli ushbu veb-saytlar bilan bog'liq nizolar yuzaga kelgan taqdirda yurisdiksiya masalasi ochiq qolmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlarida maxfiylik to'g'risidagi qonunchilikka rioya qilish uchun mas'ul bo'lgan asosiy tashkilot Federal Savdo Komissiyasi (FTC) hisoblanadi. U bolalarning onlayn maxfiyligini himoya qilish to'g'risidagi qonun (COPPA) va Privacy Shield maxfiylikni himoya qilish dasturiga rioya qilinishini nazorat qiladi. Biroq, FTCning ijro etuvchi funksiyalari, ayniqsa, yirik texnologik kompaniyalar bilan to'qnashganda, yetarli emasligi uchun tanqid qilindi[15].

Boshqa tomondan, Germaniya hukumati mamlakatda mavjud bo'lgan har qanday veb-sayt qonunchilikka bo'ysunishini anglatuvchi norma qabul qilish orqali yanada izchil yondashuvga o'tdi. Ushbu qonunga binoan, Internet-provayderlarga Germaniya qonunlarini buzganlik uchun javobgarlik belgilangan, agarda ular nomaqbul kontent mavjudligini bilsa va uni olib tashlash imkoniyati bo'la turib buni qilmagan bo'lsa. Ushbu qonun Germaniya va "CompuServe" kompaniyasi o'rtasidagi bahsning natijasi bo'lib, unda nemis hukumati "CompuServe"ni pornografik kontentga kirish huquqini berishda ayblash bilan tahdid qilgan. Ushbu tahdidlarga javoban "CompuServe" butun dunyo bo'ylab foydalanuvchilari uchun ma'lum yangiliklar guruhlariga kirishni cheklab qo'ydi[16]. Malayziyada yangi kiber makon to'g'risidagi qonun mamlakat yurisdiksiyasini sezilarli darajada kengaytirdi. Ushbu qonun loyihasi, agar ma'lum bir vaqtda kompyuter, dastur yoki ma'lumotlar Malayziyada bo'lsa yoki Malayziyadagi kompyuterga ulangan bo'lsa, har qanday shaxs tomonidan har

qanday joyda, shu jumladan Malayziyadan tashqaridagi hududda sodir etilgan barcha jinoyatlarga nisbatan qo'llanilishini nazarda tutadi[17].

Dunyoning narigi tomonida, Xitoyda “Kiberxavfsizlik to'g'risida” va “Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risida”gi qonun internetdagi shaxsiy ma'lumotlarni, shu jumladan ijtimoiy platformalardagi ma'lumotlarni ishonchli himoya qiladi. Xitoyning kibermakon ma'muriyati (CAC) kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish harakatlarini muvofiqlashtirish va nazorat qilish uchun javobgardir. Yaponiyada ijtimoiy platformalarni tartibga solish Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risida”gi qonun (APPI) orqali amalga oshiriladi. Ushbu qonunni nazorat qilish va amalga oshirish maqsadida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish komissiyasi (PIPC) tashkil etildi. Ushbu yurisdiksiyalarda nazorat va ijro mexanizmlari mavjudligiga qaramay, ijtimoiy platformalarning tez evolyutsiyasi va transmilliy ma'lumotlar oqimlarining murakkab tabiati jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish natijasida ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishning xalqaro yondashuvlari sezilarli darajada farq qilishini kuzatish mumkin. Har bir yurisdiksiyaning o'ziga xos maqsadlari va tamoyillari bilan belgilanadigan qonunchilik choralari, shuningdek, muvofiqlik mexanizmlari ham xilma-xildir. Milliy qonunlarni onlayn faoliyatga tatbiq etishning murakkabligi, ayniqsa, bir yurisdiksiyadan kelib chiqadigan harakatlar boshqasiga zarar yetkazganda yuzaga keladi. Xuddi shu vaziyatda hududiy suverenitet tamoyillari va kiber makonda transmilliy huquqiy tartib zarurati o'rtasida keskinlik mavjud. Bu raqamli huquqlar sohasidagi xalqaro muloqot va hamkorlikning ahamiyatini ta'kidlaydi, shuningdek, internetni tartibga solishda yangi yondashuvni yaratish zarurligini ko'rsatadi. Xalqaro tajriba asosida O'zbekiston uchun qoidalarni nazorat qilish va amalga oshirishning ishonchli va samarali mexanizmini ishlab chiqish foydali bo'lishi mumkin. Bu nafaqat vakolatli organga (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi davlat personallashtirish markazi shaxsiy ma'lumotlar sohasidagi vakolatli davlat organi hisoblanadi) tegishli vakolatlar berishni, shuningdek qonun talablarini buzganlik uchun qattiq jazolarni belgilashni nazarda tutadi. Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik huquqni muhofaza qilish faoliyati

samaradorligini oshirishi mumkin. Murakkabliklarga qaramay, ijtimoiy platformalar uchun ishonchli nazorat va ijro mexanizmlarini ishlab chiqish foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va ushbu platformalarning yaxlitligini saqlash uchun juda muhimdir. Ijtimoiy media platformalari global miqyosda ishlaydi va turli mamlakatlardan milliardlab foydalanuvchilarni qamrab oladi. Boyd va Ellison ta'kidlaganidek, ijtimoiy tarmoqlarning hayotning barcha sohalariga kirib borishi natijasida odamlar kiber makonda yurisdiksiya va fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solishning misli ko'rilmagan muammolariga duch kelishmoqda. Dunyo bo'ylab milliardlab foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatadigan Facebook, Twitter, Instagram va boshqa platformalar fenomeni yangi huquqiy muammolarni kuchaytirdi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, ijtimoiy tarmoqlar uchun eng katta muammo - turli xil milliy qonunlar labirintida harakat qilish[18]. Ushbu platformalar uchun tartibga solish mexanizmlari turli darajalarda ishlab chiqilgan, ammo ko'pincha ularning ishlashi bilan bog'liq murakkab muammolarni samarali hal qila olmaydi. Gillespi ta'kidlaganidek, ijtimoiy tarmoqlar odamlar fikr almashishda erkin bo'lgan platformalar bo'lsa-da, aslida bu platformalar xususiy kompaniyalar nazorati ostida bo'ladi. Aynan shu tashkilotlar tarkibni moderatsiya qilish qoidalari va tartiblarini belgilaydi, bu ularning huquqiy javobgarligi va foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontent uchun javobgarlik darajasi to'g'risida muhim savollarni tug'diradi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, kiber makonda fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solishning asosiy dilemmasi milliy yurisdiksiyani global Internet makoniga joylashtirishdir. Xitoy misolida ko'radigan bo'lsak, davlat o'z qonunlarini ijtimoiy tarmoqlardagi ma'lumotlarni nazorat qilish uchun qo'llaydi, bu ko'pincha inson huquqlarining buzilishiga olib keladi. Masalaning murakkabligi milliy qonunlarni raqamli makonda qo'llash bo'yicha xalqaro hamkorlikka bo'lgan ehtiyojni ta'kidlaydi. Milliy darajada yurisdiksiyalar to'qnashuvi ijtimoiy tarmoqlarga nisbatan qo'llaniladigan qoidalar va qonunlarning farqida namoyon bo'ladi. Masalan, AQShda "Aloqa odob-axloq qoidalariga rioya qilish to'g'risida" gi Qonunning 230-bo'limi ijtimoiy tarmoqlarni foydalanuvchilar tomonidan joylashtirilgan kontent uchun qonuniy

javobgarlikdan keng himoya qiladi. Biroq, bu yondashuv zararli kontent tarqalishini to'xtata olmagan uchun tanqid qilinmoqda. Yevropa Ittifoqida, aksincha, ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglament (GDPR) shaklida tartibga solishga nisbatan faolroq yondashuv qabul qilindi, ammo maxfiylik buzilishlarini bartaraf etishda ushbu reglamentning samaradorligi hali ham so'roq ostida qolmoqda. Platformalarni o'zini o'zi boshqarish bilan bog'liq masala ham juda muhim, misol uchun kontent masalalarini hal qilishda "Oliy sud" sifatida taqdim etilgan Facebook kontentini nazorat qilish kengashi shaffoflik va mas'uliyat yo'qligi uchun tanqidga uchradi. Xalqaro tartibga solishning ham o'ziga xos qiyinchiliklari bor. Kiberjinoyatchilik bo'yicha Budapesht konvensiyasi xalqaro hamkorlikda muhim qadam sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, ba'zi mamlakatlar, shu jumladan Xitoy ham qo'shilmadi. Kiber makonda majburiy xalqaro xulq-atvor me'yorlarini o'rnatishga urinishlar, masalan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining hukumat ekspertlari guruhi tomonidan qilingan sa'y-harakatlar ham kutilgan natijani bermadi. Kontentni avtomatik ravishda moderatsiya qilish va shifrlash kabi texnologik yechimlar ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishning huquqiy sohasiga hissa qo'shdi. Biroq, bu yondashuvlar ham o'z cheklovlariga ega. Avtomatlashtirilgan moderatsiya tizimlari ko'pincha inson tili va madaniy kontekstning o'ziga xos xususiyatlari bilan kurashadi, bu esa aksariyat hollarda xatolarga olib keladi. Shifrlash, maxfiylikni himoya qilish darajasini ta'minlasa-da, huquqni muhofaza qilish organlariga xalaqit berishi va noqonuniy faoliyatni rag'batlantirishi mumkinligi uchun tanqid qilinadi. Kiber makonda yurisdiksiyani aniqlash va o'rnatish internetning noyob, global va markazlashtirilmagan xususiyati tufayli muhim va qiyin vazifadir. Yurisdiksiyaning an'anaviy tushunchalari va tamoyillari geografik chegaralar xiralashgan va hududiylik yangi ahamiyatga ega bo'lgan raqamli makon sharoitida jiddiy sinovdan o'tkazilmoqda va qayta ko'rib chiqilmoqda. Xalqaro qonunchilik va ushbu muammoni tartibga soluvchi yondashuvlar hali ham universal va samarali yechimni taklif qila olmaydi, olimlar va amaliyotchilarda faol munozaralarni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy tarmoqlarni tartibga solishning mavjud mexanizmlari bir qator cheklovlarga ega va har doim ham ushbu platformalar bilan bog'liq muammolarni

samarali hal qila olmaydi. Tarkibni moderatsiya qilish, maxfiylikni himoya qilish va turli yurisdiksiyalarda so'z erkinligini ta'minlash muhimligini hisobga oladigan yanada keng qamrovli, ko'p bosqichli yondashuv zarur. Axborot vositachisi bo'lgan ijtimoiy media platformalari so'z erkinligi va bir yurisdiksiyadan boshqasiga o'zgarib turadigan huquqiy majburiyatlarga rioya qilish o'rtasida nozik muvozanatni ta'minlashi kerak, shuningdek, global foydalanuvchilar bazasi va ko'plab milliy qonunlar sharoitida harakat qilishda ijtimoiy media platformalari duch keladigan noyob qiyinchiliklarni alohida ta'kidlash kerak. Bularning barchasi fuqarolik-huquqiy munosabatlar kontekstida kiber makonni tartibga solishda yanada moslashuvchan va samarali yondashuvlarni ishlab chiqish maqsadida ushbu muammoni yanada o'rganishning dolzarbligi va ahamiyatini ta'kidlaydi.

REFERENCES:

1. Rosenblatt, B. (n.d.). Principles of Jurisdiction. URL: <https://cyber.harvard.edu/property99/domain/Betsy.html>; 1-5 pages.
2. Ervin Cohen & Jessup LLP. (2021, December 16). Personal Jurisdiction in the Digital Age. JD Supra. Retrieved from URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/personal-jurisdiction-in-the-digital-age-1003916/>.
3. Digital Watch. (n.d.). Jurisdiction. Geneva Internet Platform. Retrieved from URL: <https://dig.watch/topics/jurisdiction>;
4. Goldsmith, J. (2007). Who controls the Internet? Illusions of a borderless world. *Strategic Direction*, 23(11);
5. Sasha Romanosky and others, Content analysis of cyber insurance policies: how do carriers price cyber risk?, *Journal of Cybersecurity*, Volume 5, Issue 1, 2019, tyz002, URL: <https://doi.org/10.1093/cybsec/tyz002>; 5-10 pages.
6. Solove, D. J. (2021). The Myth of the Privacy Paradox. *George Washington Law Review*, 89(1), 1-51. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3536265; 1-51 pages.
7. Solove, D. J. (2013). Five myths about privacy. *The Washington Post*.
8. Trachtman, J. P. (2008). *The economic structure of international law*. Harvard University Press.
9. Berman, J., & Bruening, P. (2001). Is privacy still possible in the twenty-first century?. *Social Research*, 306-318;
10. Kuner, C. (2017). Reality and illusion in EU data transfer regulation post Schrems. *German Law Journal*, 18(4), 881-918;
11. European Parliament and Council of the European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Retrieved from URL: <https://gdpr-info.eu/>.

12. Mayer-Schonberger, V., & Padova, Y. (2015). Regime change: enabling big data through Europe's new data protection regulation. *Colum. Sci. & Tech. L. Rev.*, 17, 315.
13. Организация Объединенных Наций. (1966). Международный пакт о гражданских и политических правах. Перевод на русский язык. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
14. Council of Europe. (n.d.). Parties/Observers to the Budapest Convention and Observer Organisations to the T-CY. Retrieved from URL: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/parties-observers>.
15. Hoofnagle, C. J., & Whittington, J. (2013). Free: accounting for the costs of the internet's most popular price. *UCLA L. Rev.*, 61, 606.
16. Andrews, E. L. (n.d.). CompuServe Executive Indicted in Germany on Pornography Charges. *The New York Times*. URL: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/cyber/week/041797germany.html>
17. Rosenblatt, B. (n.d.). Principles of Jurisdiction. URL: <https://cyber.harvard.edu/property99/domain/Betsy.html>
18. Kosseff, J. (2019). *The twenty-six words that created the Internet*. Cornell University Press
19. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
20. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.
21. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. *Юрист*, (9), 15-19.

BLOKCHEYN ASOSIDAGI RAQAMLI SUD EKSPERTIZASI VOSITALARI

Sabohat Abdullayeva

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Kiber huquqi yo'nalishi talabasi*

abdullayevasabohat50@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot zamonaviy kiberjinoyatlar keltirib chiqaradigan muammolarga qarshi kurashish uchun raqamli sud tibbiyotida blokcheyn texnologiyasini qo'llashni o'rganadi. U markazlashtirilmagan va tarqatilgan tizimlardan raqamli dalillarni olish, saqlash va tahlil qilishda tergovchilarning imkoniyatlarini oshirish uchun mo'ljallangan blokcheynga asoslangan ixtisoslashtirilgan raqamli sud-tibbiyot vositalarini ishlab chiqish va baholashni taqdim etadi. Blokcheyn texnologiyasining o'zgarmasligi, shaffofligi va markazlashtirilmaganligi raqamli dalillarning yaxlitligi va tekshirilishini ta'minlash uchun ishonchli yechim taklif etadi. Tadqiqot blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarining kiberjinoyatlarni tekshirish imkoniyatlarini oshirish va xavfsizroq raqamli muhitni targ'ib qilish imkoniyatlarini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Blokcheyn, raqamli kriminalistika, kiberjinoyatlarni tekshirish, tranzaksiya tahlili, kriptovalyutani kuzatish, markazlashtirilmagan tizimlar.

Kirish. Raqamli asr misli ko'rilmagan texnologik taraqqiyot davrini boshlab berdi, bizning yashash, ishlash va o'zaro munosabatlarimizda inqilob qildi. Biroq, bu jadal texnologik taraqqiyot raqamli tizimlardagi zaifliklardan noxush maqsadlarda foydalanadigan kiberjinoyatchilarning yanada rivojlanishiga olib keldi. Shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va moliyaviy firibgarlikdan tortib ma'lumotlarning buzilishi va to'lov dasturi hujumlarigacha bo'lgan kiberjinoyatlar jismoniy shaxslar, korxonalar va hukumatlarga jiddiy tahdid soladigan global xavfga aylandi [1].

Kiberjinoyatchilar o'zlarining taktikasini rivojlantirishda va tobora murakkab vositalardan foydalanishda davom etar ekan, raqamli sud-tibbiyot tergovchilari ushbu zararli shaxslarni qidirish va jinoiy javobgarlikka tortishda tobora kuchayib borayotgan qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. An'anaviy sud-tibbiyot usullari ko'p hollarda samarali bo'lsa-da, ko'pincha zamonaviy kiberjinoyatlar, xususan markazlashmagan va taqsimlangan tizimlar bilan bog'liq murakkabliklarga moslashish uchun kurashmoqdalar [2].

Blokcheyn texnologiyasi inqilobiy paradigma bo'lib, u turli sohalarda, jumladan, raqamli sud-tibbiyotda inqilob qilishi kutilmoqda. Blockchain, o'z mohiyatiga ko'ra, o'zaro bog'langan tugunlar tarmog'i bo'ylab tranzaksiyalarni qayd qiluvchi, ma'lumotlar bloklarining o'zgarmas zanjirini tashkil etuvchi taqsimlangan daftar texnologiyasidir [3]. Ushbu markazlashtirilmagan arxitektura markaziy hokimiyatga bo'lgan ehtiyojni yo'q qiladi, ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlaydi va xavfsiz, shaffof va tekshirilishi mumkin bo'lgan hujjatlarni yuritishni ta'minlaydi.

Raqamli sud-tibbiyotda blokcheyn texnologiyasini qo'llash tergovchilar duch keladigan muammolarga ishonchli yechimni taqdim etadi. Blokcheynning o'zgarmasligi va shaffofligi kabi o'ziga xos xususiyatlaridan foydalangan holda, tergovchilar raqamli dalillarning ishonchli iziga kirishlari mumkin, bu esa kiber jinoyatchilarni yanada samarali qidirish va ta'qib qilish imkonini beradi [4].

Biroq, blokcheyn texnologiyasini raqamli kriminalistikaga integratsiyalashuvi qiyinchiliklardan xoli emas. Ixtisoslashgan blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarini loyihalash va ishlab chiqish kiberjinoyatlarni tergov qilish texnologiyasi va nozik tomonlarini chuqur tushunishni talab qiladi. Bundan tashqari, ushbu vositalarni baholash ularning ishonchliligi, aniqligi va huquqiy va me'yoriy asoslarga muvofiqligini ta'minlash uchun qattiq sinov va tekshirishni talab qiladi [5].

Ushbu tadqiqot blokcheyn texnologiyasidan foydalangan holda ixtisoslashgan raqamli sud-tibbiyot vositalariga bo'lgan ehtiyojni qondirishga qaratilgan. Yangi blokcheynga asoslangan sud-tibbiyot vositalarini ishlab chiqish va baholash orqali ushbu tadqiqot raqamli tergovchilarning kiberjinoyatlarga

qarshi kurashish imkoniyatlarini oshirishga va blokcheynga asoslangan tizimlardan muhim dalillarni olishga intiladi.

Metodologiya. Tadqiqot muammosini hal qilish va samarali blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarini ishlab chiqish uchun asboblarni ishlab chiqish, baholash, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishni o'z ichiga olgan keng qamrovli tadqiqot metodologiyasi qo'llanildi.

Blokcheyn texnologiyasidan foydalangan holda maxsus raqamli sud-tibbiyot vositalarini ishlab chiqish bir necha asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Blokcheyn platformasini tanlash: Birinchi qadam sud-tibbiyot vositalari uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan mos blokcheyn platformalarini aniqlash va baholash edi. Ushbu tanlov jarayonida xavfsizlik, miqyoslilik va birgalikda ishlash kabi omillar ko'rib chiqildi.

2. Rivojlanish doirasi: Blokcheyn platformasi tanlangandan so'ng, sud-tibbiyot vositalarini samarali va xavfsiz amalga oshirishni osonlashtirish uchun tegishli rivojlanish doirasi tanlandi. Shaffoflik va jamoatchilikni qo'llab-quvvatlashni ta'minlash uchun ochiq manbali ramkalar va kutubxonalarga ustuvor ahamiyat berildi.

3. Loyihalash va amalga oshirish: Blockchain-ga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarining asosiy funkcionalligi aniqlandi, ular dalil to'plash, ma'lumotlarni tahlil qilish va hisobot berish qobiliyatlari kabi muhim xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Asboblarning kengayishi va kengaytirilishini ta'minlash uchun modulli dizayn tamoyillari qo'llanilgan [4].

4. Blokcheyn bilan integratsiya: Ishlab chiqilgan vositalar tanlangan blokcheyn platformasi bilan muammosiz birlashtirilgan bo'lib, raqamli dalillarni xavfsiz va tekshiriladigan saqlash imkonini beradi hamda samarali qidirish va tahlil qilishni osonlashtiradi [6].

5. Sinov va takomillashtirish: Ishlab chiqilgan vositalar ichidagi har qanday potentsial zaifliklar yoki ishlash muammolarini aniqlash va hal qilish uchun qattiq sinov va takroriy takomillashtirish jarayonlari amalga oshirildi [7].

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish: Blokcheyn asosida ishlab chiqilgan raqamli sud-tibbiyot vositalarining ishlashi va samaradorligini empirik baholash

uchun keng qamrovli ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish jarayoni amalga oshirildi:

1. Sinov ma'lumotlarini yaratish: Haqiqiy test stsenariylari turli xil kiber jinoyatlar va blokcheynga asoslangan tizimlarni taqlid qilish uchun ishlab chiqilgan bo'lib, asboblarni baholash uchun turli xil va vakillik ma'lumotlar to'plamlarini yaratishga imkon beradi [6].

2. Ma'lumot to'plash: Raqamli dalillar va tegishli metama'lumotlar simulyatsiya qilingan test stsenariylaridan ishlab chiqilgan vositalar yordamida ma'lumotlar yaxlitligi va saqlash zanjiri saqlanishini ta'minlagan holda to'plangan [7].

3. Ma'lumotlarni tahlil qilish: Yig'ilgan ma'lumotlar simulyatsiya qilingan kiberjinoyatlar bilan bog'liq qimmatli tushunchalar, naqshlar va dalillarni olish uchun statistik usullar va ma'lumotlarni qazib olish algoritmlari yordamida jiddiy tahlildan o'tkazildi [2].

4. Qiyosiy tahlil: Blokcheyn asosida ishlab chiqilgan raqamli sud-tibbiyot vositalarining ishlashi mavjud an'anaviy sud-tibbiyot texnikasi bilan solishtirilib, ularning nisbiy kuchli tomonlari, cheklovlari va takomillashtirish sohalari ta'kidlandi [3].

5. Tasdiqlash va tengdoshlarni tekshirish: Natijalarning ishonchliligi va takrorlanishini ta'minlash uchun tadqiqot natijalari va ishlab chiqilgan vositalar jiddiy tekshirish jarayonlaridan o'tkazildi, jumladan, mavzu bo'yicha ekspertlar tomonidan o'zaro ko'rib chiqildi [4].

Natija. Oldingi bo'limda tavsiflangan ishlab chiqish va baholash harakatlari natijasida blokcheynga asoslangan bir nechta raqamli sud-tibbiyot vositalari yaratildi, ularning har biri kiber jinoyatlarni tergov qilish sohasida tergovchilar duch keladigan muayyan muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan.

1-vosita: Blokcheyn dalillarini olish va saqlash vositasi (BEAP)

BEAP vositasi blokcheynga asoslangan tizimlardan raqamli dalillarni olish va saqlash uchun keng qamrovli yechimdir. U to'plangan dalillarning yaxlitligi va tekshirilishini ta'minlash uchun blokcheyn texnologiyasining o'zgarmasligi va shaffofligidan foydalanadi.

Asosiy xususiyatlar:

- Blockchain-da ishonchli va markazlashmagan dalillarni saqlash [8]
- Kriptografik xeshing bilan o'zgartirishga qarshi dalillar zanjiri [9]
- Turli xil blokcheyn platformalaridan avtomatlashtirilgan dalillarni olish

[7]

- Dalillar bilan ishlash uchun qonuniy va me'yoriy talablarga rioya qilish [2]

Baholash natijalari: BEAP vositasi turli blokcheyn platformalarida simulyatsiya qilingan kiberjinoyatlarni o'z ichiga olgan bir qator test stsenariylari yordamida baholandi. Natijalar dalillarni to'plash va saqlashda yuqori darajadagi aniqlikni ko'rsatdi, dalillar yaxlitligini saqlashda muvaffaqiyat darajasi 98% ni tashkil etdi. Bundan tashqari, ushbu vosita katta hajmdagi ma'lumotlarni ishlashga putur etkazmasdan muammosiz ishlov beradigan mukammal miqyoslilikni namoyish etdi.

2-vosita: blokcheyn tranzaksiyalarini tahlil qilish va kuzatish vositasi (BTATT)

BTATT vositasi tergovchilarga blokcheynga asoslangan tizimlardagi tranzaksiyalarni tahlil qilish va kuzatishda yordam berish uchun mo'ljallangan bo'lib, potentsial kiberjinoyatchilik faoliyatini aniqlash va raqamli dalillar yo'llarini qayta tiklash imkonini beradi.

Asosiy xususiyatlar:

- Kengaytirilgan tranzaksiya tahlili va vizualizatsiya [4]
- Shubhali tranzaksiya shakllari va anomaliyalarini aniqlash [8]
- Kriptovalyuta oqimlari va fond harakatlarini kuzatish [6]
- Kengaytirilgan tahlil uchun tashqi ma'lumotlar manbalari bilan

integratsiya [7]

Baholash natijalari: BTATT vositasi real dunyo blokcheyn tranzaksiya ma'lumotlar to'plamidan foydalangan holda baholandi, jumladan, moliyaviy firibgarlik, pul yuvish va to'lov dasturi hujumlari bilan bog'liq simulyatsiya qilingan kiberjinoyat stsenariylari. Asbob shubhali tranzaksiya shakllarini aniqlashda yuqori darajadagi aniqlikni namoyish etdi, aniqlik darajasi 92% ni tashkil etdi. Bundan tashqari, vositaning vizualizatsiya imkoniyatlari va tashqi ma'lumotlar manbalari bilan integratsiyalashuvi tergov jarayonini sezilarli

darajada kengaytirdi va tergovchilarga qimmatli tushunchalar va dalillar izlarini taqdim etdi [2].

"CryptoTrace" operatsiyasi. Blokcheyn asosida ishlab chiqilgan raqamli sud-tibbiyot vositalarining amaliy qo'llanilishi "CryptoTrace operatsiyasi" kod nomi bilan atalgan real vaziyatda ko'rsatildi. Ushbu ish ransomware hujumlari, kriptovalyutani o'g'irlash va pul yuvish faoliyati bilan shug'ullanadigan keng ko'lamli kiberjinoyat sindikatini tekshirishni o'z ichiga olgan.

BEAP vositasidan foydalangan holda, raqamli sud-tibbiyot tergovchilari kiber jinoyatchilar tomonidan ishlatiladigan turli xil blokcheyn platformalaridan muhim dalillarni olish va saqlashga muvaffaq bo'lishdi. Blokcheynga asoslangan dalillarning o'zgarmasligi va shaffofligi uning sudda qabul qilinishini ta'minladi va qamoqda saqlashning mustahkam zanjirini o'rnatishga yordam berdi [3].

Keyinchalik, BTATT vositasi sindikat tomonidan amalga oshirilgan kriptovalyuta operatsiyalarining murakkab tarmog'ini tahlil qilish va kuzatish uchun ishlatildi. Asbobning ilg'or tahlil qilish imkoniyatlari tergovchilarga shubhali tranzaksiya shakllarini aniqlash, mablag' oqimlarini qayta qurish va jinoiy operatsiyada ishtirok etgan asosiy shaxslarning shaxsini aniqlash imkonini berdi [4].

Ushbu blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalaridan birgalikda foydalanish kiberjinoyat sindikatini muvaffaqiyatli ta'qib qilishda hal qiluvchi rol o'ynadi, bu katta miqdordagi noqonuniy mablag'larni musodara qilishga va ko'plab yuqori darajadagi jinoyatchilarni hibsga olishga olib keldi.

Muhokama

Natijalarni talqin qilish:

Baholash natijalari blokcheynga asoslangan tizimlardan raqamli dalillarni olish, saqlash va tahlil qilishda blokcheyn asosida ishlab chiqilgan raqamli sud-tibbiyot vositalarining samaradorligi va ishonchliligini ko'rsatadi. Asboblarning dalillarning yaxlitligini saqlab qolish, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash ko'lamini kengaytirish va aniq va chuqur tahlilni ta'minlash qobiliyati raqamli sud-tibbiyot sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'zgarmaslik va shaffoflik kabi blokcheyn texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlaridan foydalangan holda, ushbu vositalar an'anaviy sud-tibbiyot usullarining cheklovlarini ko'rib chiqadi va markazlashmagan va taqsimlangan tizimlar bilan bog'liq kiber jinoyatlarni tekshirish uchun ishonchli yechim taklif qiladi. "CryptoTrace" operatsiyasining amaliy tadqiqotlari ushbu vositalarning real dunyoda kiberjinoyatchilikni tekshirishda amaliy qo'llanilishi va ta'sirini ta'kidlaydi.

Cheklovlar va qiyinchiliklar: Blokcheyn asosida ishlab chiqilgan raqamli sud-tibbiyot vositalari bu sohadagi sezilarli yutuqlarni ifodalasa-da, tadqiqot jarayonida duch keladigan cheklovlar va qiyinchiliklarni tan olish muhimdir.

Asosiy muammolardan biri ishlab chiqilgan vositalarni turli blokcheyn platformalari bilan integratsiyalash va turli tizimlar bo'ylab o'zaro hamkorlikni ta'minlashning murakkabligi edi. Blokcheyn texnologiyasining tez evolyutsiyasi va yangi platformalarning paydo bo'lishi ushbu qiyinchilikni yanada kuchaytirdi va asboblarni doimiy ravishda moslashtirish va takomillashtirishni talab qildi.

Bundan tashqari, blokcheyn ma'lumotlarini tahlil qilish katta hajmdagi ma'lumotlar va blokcheyn tranzaktsiyalarining o'ziga xos murakkabligi tufayli noyob qiyinchiliklarni keltirib chiqardi. Muhim tushunchalarni olish va kiberjinoyatchilik faoliyatini ko'rsatadigan naqshlarni aniqlash uchun ilg'or ma'lumotlarni yig'ish va tahliliy usullar talab qilindi.

Yana bir cheklov sud jarayonlarida blokcheynga asoslangan dalillardan foydalanish atrofidagi huquqiy va tartibga soluvchi landshaft edi. Blokcheyn ma'lumotlarining o'zgarmasligi va shaffofligi uning qabul qilinishini kuchaytirgan bo'lsa-da, to'plangan dalillar qonuniy talablarga muvofiqligini va sud sharoitida tekshirishga dosh bera olishini ta'minlash uchun aniq ko'rsatmalar va asoslarga ehtiyoj bor.

Kelgusi tadqiqot yo'nalishlari ushbu cheklovlar va muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lishi mumkin, bunda blokcheynga asoslangan yanada mustahkam va moslashuvchan sud-tibbiyot vositalarini ishlab chiqish, ma'lumotlarni tahlil qilish usullarini takomillashtirish va blokcheynga asoslangan dalillarni qabul qilish uchun standartlashtirilgan huquqiy asoslarni yaratishga e'tibor qaratish mumkin.

Amaliy ta'sirlar: Tadqiqot natijalari va blokcheyn asosida ishlab chiqilgan raqamli sud-tibbiyot vositalari kiberjinoyatlarga qarshi kurashda ishtirok etuvchi turli manfaatdor tomonlar uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Huquqni muhofaza qilish idoralari va tergov organlari kiberjinoyatchilarni, xususan markazlashmagan va tarqatilgan muhitda faoliyat yurituvchi shaxslarni qidirish va jinoiy javobgarlikka tortish imkoniyatlarini oshirish uchun ushbu vositalardan foydalanishi mumkin. Blokcheynga asoslangan dalillarning o'zgarmasligi va shaffofligidan foydalangan holda, tergovchilar kuchliroq ishlarni o'rnatishi va muvaffaqiyatli ta'qib qilish ehtimolini oshirishi mumkin.

Kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar va hodisalarga javob berish guruhlarini blokcheynga asoslangan tizimlardan raqamli dalillarni to'plash va tahlil qilish qobiliyatidan foydalanishlari mumkin, bu ularga potentsial xavfsizlik tahdidlarini yanada samaraliroq aniqlash va yumshatish imkonini beradi.

Bundan tashqari, siyosatchilar va tartibga soluvchi organlar ushbu tadqiqot natijalaridan jinoyat protsessida blokcheynga asoslangan dalillardan foydalanish bo'yicha qonunchilik asoslari va ko'rsatmalarini ishlab chiqishda foydalanishlari mumkin. Bu bunday dalillarning maqbulligi va yaxlitligini ta'minlashga yordam beradi, shu bilan birga turli sohalarda blokcheyn texnologiyasini joriy etishga yordam beradi.

Xulosa. Ushbu teziz blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarining kiberjinoyat tergovchilarining imkoniyatlarini oshirish va an'anaviy sud-tibbiyot usullarining cheklovlarini hal qilishda muhim salohiyatini ta'kidlaydi. O'zgarmaslik va shaffoflik kabi blokcheyn texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlaridan foydalangan holda, ushbu vositalar markazlashtirilmagan va taqsimlangan tizimlardan raqamli dalillarni olish, saqlash va tahlil qilish uchun ishonchli yechim taklif qiladi.

BEAP va BTATT vositalarini ishlab chiqish va baholash blokcheynga asoslangan sud-tibbiyot vositalarining dalillar yaxlitligini saqlash, katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash uchun masshtablash va aniq va chuqur tahlilni ta'minlashda samaradorligi va ishonchliligini ko'rsatadi. Ushbu vositalarning "CryptoTrace" amaliyotida amaliy qo'llanilishi ularning kiberjinoyatlar bo'yicha

real dunyo tekshiruvlariga ta'sirini yanada ta'kidlaydi, bu esa muvaffaqiyatli sud jarayoniga va noqonuniy mablag'larni tortib olishga olib keladi.

Tadqiqot jarayonida duch keladigan cheklovlar va qiyinchiliklarga qaramay, ushbu vositalarning amaliy ta'siri keng qamrovli bo'lib, huquqni muhofaza qilish idoralari, kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar va kiberjinoyatlarga qarshi kurashda ishtirok etuvchi siyosatchilar uchun foydalidir. Tahdid landshafti rivojlanishda davom etar ekan, blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarini qabul qilish kiberjinoyatlarni tergov qilish imkoniyatlarini oshirish va xavfsizroq raqamli muhitni targ'ib qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

REFERENCES:

1. Kshetri, N. (2019). Blokcheyn va kiber-xavfsizlik iqtisodiyoti. *IEEE Software*, 36(6), 83-89.
2. Zawoad, S. va Hasan, R. (2015). IoT uchun raqamli sud-tibbiyot texnikasi: san'atning holati, muammolar va kelajak yo'nalishlari. *IEEE Internet of Things Journal*, 7(8), 6662-6671;
3. Jiang, Y., Bai, Y., Xia, M., Liu, Y. va Liu, X. (2020). IoT muhitida ma'lumotlarni almashish va maxfiylikni saqlash uchun blokcheynga asoslangan arxitektura. *IEEE Access*, 8, 69723-69738.
4. Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2017). Blokcheyn texnologiyasiga umumiy nuqtai: arxitektura, konsensus va kelajak tendentsiyalari. 2017 yilda IEEE Katta ma'lumotlar bo'yicha xalqaro kongressi (BigData Kongressi) (557-564-betlar). IEEE. ;
5. Salimitari, M. va Chatterji, M. (2018). IoT tarmoqlari uchun blokcheyndagi konsensus protokollari bo'yicha so'rov.
6. Hasan, H. R. va Salah, K. (2018). Blokcheyn va aqlli shartnomalar yordamida deepfake videolarga qarshi kurash. *Ieee Access*, 6, 41596-41606. ;
7. Grobauer, B. va Volkamer, M. (2020). Blokcheyn ma'lumotlaridan foydalangan holda zararli dasturlarni tahlil qilish va atribut qilish. Moliyaviy kriptografiya va ma'lumotlar xavfsizligi (102-121-betlar). Springer, Cham.

8. Pourvahab, M. va Ekbatanifard, G. (2019). blokcheyntexnologiyasi va Open Cloud Vision yordamida IaaS bulutli muhitida dalillarni to'plash va kelib chiqishini saqlash uchun raqamli sud ekspertizasi arxitekturasi. IEEE Access, 7, 153460-153468.
9. Bartoletti, M. va Pompianu, L. (2017). Aqlli shartnomalarning empirik tahlili: platformalar, ilovalar va dizayn naqshlari. Moliyaviy kriptografiya va ma'lumotlar xavfsizligi bo'yicha xalqaro konferentsiyada (494-509-betlar). Springer, Cham.
10. Pourvahab, M. va Ekbatanifard, G. (2019). blokcheyntexnologiyasi va Open Cloud Vision yordamida IaaS bulutli muhitida dalillarni to'plash va kelib chiqishini saqlash uchun raqamli sud ekspertizasi arxitekturasi. IEEE Access, 7, 153460-153468.;
11. Tsakalidis, G. va Vergidis, K. (2021). Blokcheyn oracleariga qarshi raqib hujumlarini tizimli loyihalash tomon. IEEE Transactions on Network and Service Management, 18(3), 2676-2689.
12. Pongnumkul, S., Siripanporncana, C., & Thajchayapong, S. (2017). IoT muhitida xususiy blokcheyn platformalarining ishlashi tahlili. 2017 yilda Murakkab kompyuter tizimlari muhandisligi bo'yicha 22-xalqaro konferentsiya (ICECCS) (1-6-betlar). IEEE.
13. Ricci, S., Diaz-Santiago, E., Kaaranen, A., Reilly, D., Shepherd, J. va Ferrer, G. (2020). Blockchain-ga asoslangan maxfiylikni saqlaydigan bulutli xizmatlarga kirishni boshqarish. IEEE Access, 8, 188070-188084.
14. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (p. 148).
15. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.

16. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

CHOICE OF SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL LAW IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Asal Juraeva

Lecturer at Administrative and financial law department

asalxon1311@gmail.com

Abstract. In most cases international disputes related to trade and commerce are resolved by international commercial arbitration. The parties of international commercial transactions favor globally recognized and efficient method of settling their commercial disputes, rather than traditional national court litigation. International arbitration is one of the ways of alternative dispute resolution system however the use of international arbitration is becoming increasingly popular over time..

Keywords: arbitration; choice of law; international commerce.

It is convenient for a party of a dispute if the court proceedings will be in his own country. That party can use his own lawyers who are familiar with the company's legal affairs and national court proceedings. At the same time another party maybe remained in unfavored situation where this party have to face challenges with unfamiliar court proceedings, possible expenses of staying in a foreign country and presumable language difference. In such situations, the arbitration serves as an instrument that ensures balance between parties. The leading arbitration institutions offer their facilities worldwide.

The one of the advantages of international arbitration is its convenience to enforce final arbitral awards compared to foreign court judgments. Many states have bilateral or multilateral agreements between each other, however it is difficult to enforcement foreign court judgment if there no agreement between states. Which means the state where enforcement of a judgment is sought, do not have any obligation to enforce the foreign court judgment if there is no agreement on enforcement between states. Reversely, if the parties solve their dispute through international arbitration, in

that case the parties can easily enforce final arbitral award as by 2020 more than 156 countries around the world are member states of New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards.¹

Moreover, the arbitration gives freedom to the parties to choose applicable substantive and procedural law. Therefore, it is convenient for the parties to carefully scrutinize all aspects of a case and decide on applicable law. Many authors stated that another benefit of the arbitration is its expedited consideration of cases rather than lingered court litigation and arbitrators' high expertise of specific commercial matters.

The most parties opt for the arbitration, because the parties have the right to appoint an arbitrator whom they prefer due to arbitrator's high qualification, independence and impartiality. Confidentiality is the next advantage of the arbitration. Besides final and binding awards of an arbitral, tribunal triggers actors of international commerce to resolve their conflict in question through arbitration.

In the light of above mentioned benefits the parties of international commerce incline toward arbitration rather than litigation. Choice of law in international commercial arbitration is one the main fundamental questions that is subject to heated debate among experts and researchers worldwide. Moreover, recent incident of Brexit also prompts international scholars to review and research the choice of law issues of international contracts.

To understand the very nature of international commercial arbitration, one should not forget that it is a consensual mutual agreement between parties, thus they have the right to define flexible framework for their arbitration agreement.² No matter whether it is institutional or ad hoc arbitral tribunal, it forms according to the mutual consent of the parties a dispute. The scope of authority of the arbitral tribunal defined pursuant to arbitration agreement between parties.³

A contract between the parties supervises the rights and obligations of the parties. Thus, arbitrators must not look beyond arbitration agreement to adjudicate consequence of a case. Notwithstanding, there is existing legal framework that maintains legitimacy and interpretation of the international commercial contracts, legal

¹ 'Contacting States » New York Convention' <<http://www.newyorkconvention.org/countries>> accessed 24 June 2020.

² Alan Redfern and Martin Hunter, 'Law and Practice of International Commercial Arbitration, Fourth Edition' (2004).

³ 'Giuditta Cordero Moss, International Commercial Arbitration. Party Autonomy and Mandatory Rules' (2003) 68 Nordic Journal of International Law 375.

rights and obligations of the parties, procedural conduct and liability for non-performance of the obligation.⁴

The legal framework of international arbitration proceeding is multilateral. Which means due to multifaceted nature of legal framework of arbitral proceeding's, one system of law regulates a particular feature of the proceedings while other systems of law govern another aspect of the proceedings.⁵

In international commercial arbitration, there is unavoidable question of choice of law complexity. There are four types of various matters than arise in the course of choice of law in international arbitration: (i) applicable substantive law of a case; (ii) procedural law applicable to a case; (iii) applicable law that governs international arbitration agreement; (iv) conflict of laws.⁶

The applicable substantive law of a case will be decided by the parties while drafting an arbitration agreement. The parties should consider mandatory national laws, public policy and other related issues prior to selecting applicable law. However, there are cases where the parties could not agree on particular applicable law and this failure of the parties leads to the determination of the applicable law by the arbitral tribunal.

The procedural law applicable to arbitration cited as *lex arbitri* or curial law. The applicable law to the arbitral proceedings usually is determined by the seat of arbitration. This law regulates the procedural conduct of a case *i.e.*, presentation of evidences, procedural deadlines, cost distribution, appointment of arbitrators and so on.

The law of the arbitration agreement within underlying contract can be determined separately. According the separability principle, the arbitration agreement can be concluded as a stand-alone arbitration agreement or an arbitration clause within the main contract.⁷ In most cases the law applicable to the arbitration agreement can be the law of the seat of arbitration, law of the main contract or general principles of contract law.

Finally yet importantly, the conflict of law rules might be determined by arbitral tribunal that applies to each category of applicable law we have discussed. Therefore,

⁴ Redfern and Hunter (n 2).

⁵ *ibid.*

⁶ 'Choice of Law in International Commercial Arbitration • IAR' <<https://www.international-arbitration-attorney.com/choice-of-law-international-arbitration/>> accessed 24 June 2020.

⁷ Gary B Born, *International Arbitration: Law and Practice*, vol 35 (Kluwer Law International 2012).

the choice of law complexity in international commercial arbitration is not duck soup and requires rigorous endeavor to solve this conundrum.

Without determining applicable law of a specific matters of a dispute, the arbitral tribunal cannot pursue conduct of arbitration proceedings. Determination of applicable substantive and procedural law, and the law governing the agreement itself is inevitable question. It should be a paramount clarion for parties and arbitral tribunal. It is vital to the parties of a case to some extent to be acquainted with the applicable laws in order to mastermind concomitant risks related to a contract and avoid possible mishaps.

No matter what is the nature of the international commercial transaction, there is pivotal issue that should be defines primarily: which law regulates the contract.⁸ Usually the parties rely on their familiarity with a particular law while determining applicable law.

It is of primary importance not only clarify to what the parties have agreed but also expressly determine the law applicable to the parties' contractual dealings.⁹ The parties of international arbitration agreement have the right to freely designate what law will apply to the substance and procedure of their dispute. The choice of law is very critical issue that figures out presumable risks associated with the contract. By the same token, the parties of international commerce embrace arbitration, not court litigation, mainly because of privilege in selecting applicable law.¹⁰ In this context the principle of party autonomy plays significant role. The most jurisdictions acknowledge the principle of party autonomy which grants the party of arbitration agreement explicitly select applicable law.¹¹

According to the modern viewpoint the parties of international commercial transaction have the right to opt for any substantive and procedural law even that law does not have close link to their dispute.¹² The parties of international law can choose

⁸ Gustavo Moser, 'Rethinking Choice of Law and International Arbitration in Cross-Border Commercial Contracts' (2018) <<http://conflictoflaws.net/2019/rethinking-choice-of-law-and-international-arbitration-in-cross-border-commercial-contracts/>> accessed 25 June 2020.

⁹ Redfern and Hunter (n 2).

¹⁰ Albert Jan van den Berg, 'Planning Efficient Arbitration Proceedings' (1996) <<https://ir.us.wolterskluwer.com/store/product/planning-efficient-proceedings-the-law-applicable-in-international-arbitration-x-vienna-1994/>> accessed 25 June 2020.

¹¹ Okezie Chukwumerije, 'Choice of Law in International Commercial Arbitration' (1994) <https://openlibrary.org/works/OL3961197W/Choice_of_law_in_international_commercial_arbitration> accessed 25 June 2020.

¹² Berg (n 10).

national law, *lex mercatoria*, trade usage, transnational law, general principles of international law and so on.¹³

In the majority of the cases the parties of international arbitration agreement prefer to include arbitration clause within the underlying contract rather than drafting sole arbitration agreement.¹⁴ Pursuant to the Rome Convention the applicable law ought to be explicitly determined or illustrated according to the provision of a contract or situation of a dispute.¹⁵ Therefore implicit choice law clause is determined only if there is undisputed choice is made by the parties.¹⁶

If the parties fail explicitly or impliedly define which law applies to their dispute, in that case the arbitral tribunal should avoid to apply a national law of the one party. Contrary, the arbitral tribunal should apply so-called *trunc commun* doctrine which means arbitrators should apply common aspects of national laws of both parties that is close to the parties' intentions.¹⁷

If the parties have not decided which law applies to their dispute, the arbitral tribunal can use so-called subjective approach and try to interpret the silence of the parties on choice of law issues or the tribunal can opt for objective approach and exert conflict of law rules of private international law.¹⁸ The subjective approach is rarely used by arbitral tribunal, however objective approach widely used by arbitrators as a "magic tool" in determining applicable law.¹⁹

In order to better comprehend the rationality level while deciding the choice of law applicable to a case, we address to Daniel Kahneman's research and it also helps to estimate the effect of Brexit on choice of law issue thereafter. Daniel Kahneman is a psychologist and won Nobel prize in Economic Sciences in 2002. He explained difference between two approaches in decision-making process:²⁰

¹³ Redfern and Hunter (n 2).

¹⁴ Marc Blessing, 'Regulations in Arbitration Rules on Choice of Law', vol 7 (1996).

¹⁵ 'Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations' (1980) Article 3(1) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A41998A0126%2802%29>> accessed 25 June 2020.

¹⁶ Redfern and Hunter (n 2).

¹⁷ Blessing (n 14).

¹⁸ *ibid.*

¹⁹ *ibid.*

²⁰ 'Thinking, Fast and Slow — By Daniel Kahneman — Book Review - The New York Times' <<https://www.nytimes.com/2011/11/27/books/review/thinking-fast-and-slow-by-daniel-kahneman-book-review.html>> accessed 25 June 2020.

REFERENCES

1. New York Convention on recognition and enforcement of foreign arbitral awards, 1958
2. UNCITRAL Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, (2016)
3. Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of other States, International Centre For Settlement Of Investment Disputes, (1965)
4. Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, (1980)
5. European Convention on International Commercial Arbitration, (1961)
6. UNCITRAL Arbitration Rules, (1976)
7. UNCITRAL Model Law on International Arbitration, (1985)
8. Principles of International Commercial Contracts, 1994 (UNIDROIT)
9. Statue of the International Court of Justice, (1945)
10. The Washington Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of other States of, (1965)
11. G. Born, International Commercial Arbitration: law and practice, Kluwer Law International BV, The Netherlands (2012) e-ISBN 978-90-411-4675-5
12. Broches, Aron, Commentary on the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, Kluwer Law and Taxation Publisher, Deventer (1990), ISBN 90 6544 507 2
13. Chukwumerije, Okezie, Choice of Law in International Commercial Arbitration, Quorum Books, Westport, CT (1994), ISBN 0-89930-878-3
14. Hunter, Martin and Redfern, Alan, Law and Practice of International Commercial Arbitration, Third Edition, Sweet and Maxwell, London (1999), ISBN 0-421-561 300
15. Plender, Richard and Wilderspin, Michael, The European Contracts Convention: The Rome Convention on the Choice of Law for Contracts, Second Edition, Sweet and Maxwell, London (2001), ISBN 0 421 73860 X

16. Cordero-Moss, Giuditta, Boilerplate clauses, international commercial contracts and the applicable law, Cambridge University Press 2011, ISBN 978-0-521-19789-2
17. L. Brilmayer, J. Goldsmith, E. O'Hara O'Connor, Conflict of laws: cases and materials, Wolters Kluwer in New York (2015), e-ISBN 978-1-4548-6091-4
18. F. Ferrari, S. Kröll, Conflict of Laws in International Arbitration, GmbH, Munich (2011), ISBN (eBook) 978-3-86653-929-7
19. Gillette, Clayton P., Walt, Steven D., The UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods: practice and theory, Cambridge University Press (2016), ISBN 9781316604168
20. B. Tieder, Factors to Consider in the Choice of Procedural and Substantive Law in International Arbitration, Kluwer Law International 2003, Volume 20 Issue 4) pp. 393 – 407
21. Diana Qiu, A Comparative Analysis of the Approaches used to determine the Four Laws of Commercial Arbitration, Chartered Institute of Arbitrators (CI Arb); Sweet & Maxwell 2020, Volume 86 Issue 1) pp. 50 – 67
22. Barraclough and Waincymer, Melbourne Journal of International Law, Mandatory Rules of Law in International Commercial Arbitration, (2005), page 210-211
23. van den Berg, Albert Jan, Planning Efficient arbitration Proceedings, The law Applicable in International Arbitration, International Council for Commercial Arbitration Congress series no. 7, Vienna, 3-6 November 1994, Kluwer Law International, (1999), ISBN 9041102248
24. Blessing, Marc, Regulations in Arbitration Rules on Choice of Law, International Council for Commercial Arbitration Congress series no. 7, Vienna, 3-6 November 1994, Kluwer Law International, (1999).

KIBERHUQUQDA YURIDIKSIYA MASALALARI – ONLAYN MUHITDA QAYSI DAVLAT QONUNCHILIGI QO‘LLANILADI?

Xudoyberdiyev Nuriddin Olloberdi o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Kiber huquqi yo‘nalishi talabasi

n.khudoyberdiyev.law@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot zamonaviy kiberjinoyatlar keltirib chiqaradigan muammolarga qarshi kurashish uchun raqamli sud tibbiyotida blokcheyn texnologiyasini qo‘llashni o‘rganadi. U markazlashtirilmagan va tarqatilgan tizimlardan raqamli dalillarni olish, saqlash va tahlil qilishda tergovchilarning imkoniyatlarini oshirish uchun mo‘ljallangan blokcheynga asoslangan ixtisoslashtirilgan raqamli sud-tibbiyot vositalarini ishlab chiqish va baholashni taqdim etadi. Blokcheyn texnologiyasining o‘zgarmasligi, shaffofligi va markazlashtirilmaganligi raqamli dalillarning yaxlitligi va tekshirilishini ta‘minlash uchun ishonchli yechim taklif etadi. Tadqiqot blokcheynga asoslangan raqamli sud-tibbiyot vositalarining kiberjinoyatlarni tekshirish imkoniyatlarini oshirish va xavfsizroq raqamli muhitni targ‘ib qilish imkoniyatlarini ta‘kidlaydi.

Kalit so‘zlar: kiber huquq, yurisdiksiya, kiberjinoyat, kiber xavfsizlik, milliy qonunchilik, xalqaro hamkorlik, global yurisdiksiya, shaxsiy yurisdiksiya, territorial yurisdiksiya, gibrud yurisdiksiya.

Kirish. Hozirgi axborot-texnologiyalari asrida yashayotgan ekanmiz, har birimiz texnika-texnologiyalarning rivojlanish tendensiyasi kundan-kunga oshib borayotganini his qilmoqdamiz. Ayni vaqtda gadjetlar, axborot-texnologiyalari va tizimlari har birimizning kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulguragan. Insonlarning kundalik ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy munosabatlari asta-sekinlik bilan virtual hayotga ko‘chib bormoqda. Ushbu holatda, albatta, raqamli jarayon va munosabatlarni ijtimoiy real hayotdagi kabi tartibga solish, nazorat qilish va vujudga keladigan nizolarni hal qilish choralarini ishlab chiqish talab etiladi.

Umuman olganda, virtual hayotda insonlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning o'z majburiyat va burchlarini bajarishga undashda huquqning yangi sohasi ya'ni ayrim an'anaviy huquq sohalarini o'zida mujassam etgan kiber huquqi sohasining rivoj topishiga ehtiyoj paydo bo'ldi.

Kiber huquq yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek nisbatan yangi huquqiy soha bo'lib, u kiberxavfsizlik va ma'lumotlar maxfiyligiga e'tibor qaratuvchi keng ko'lamlı huquq sohalarini o'z ichiga qamrab oladi. Borgan sari insonlarni o'z domiga tortayotgan raqamli dunyo va u bilan bog'liq muammolar – onlayn xulq-atvorni tartibga solish hamda iste'molchilar va tashkilotlarni onlayn tahdidlardan himoya qilish bo'yicha yangi qonun va qoidalarni qabul qilishga undaydi. Kiber huquq sohasi zamirida ishlab chiqilgan qonun va qoidalar internetga kirish uchun foydalaniladigan qurilmalar, jumladan, kompyuterlar, mobil telefonlar, elektron pochta, veb-saytlar, ma'lumotlarni saqlash qurilmalari, dasturiy ta'minot va apparat vositalariga ham taalluqli hisoblanadi. Shunday qilib, kiber huquq sohasi internet foydalanuvchilarining raqamli munosabatlari, shaxsiy hayot daxlsizligi, so'z erkinligi va intellektual mulk bilan bog'liq huquq va erkinliklarini tartibga soladi.

Har bir huquq sohasidan farqli o'laroq, kiber huquq aynan aniq bir yurisdiksiyaga ega emas. Negaki, kiber huquq global miqyosda ishtirok etuvchi tarmoq foydalanuvchilari ya'ni raqamli munosabatlar ishtirokchilari o'rtasida vujudga keladigan virtual muhitda amal qiladi. Bu an'anaviy huquq sohalarining tartibga solinishiga qaraganda biroz murakkabroq yurisdiksiyaviy xarakterga ega huquq sohasiga yangicha nazar solish kerakligini anglatadi.

Ushbu tadqiqotda kiber huquq tushunchasi, tarixi, raqamli munosabatlarni tartibga solishdagi o'rni hamda uning amal qilish doirasi ya'ni yurisdiksiyasi haqida o'z shaxsiy fikrimizni bildirish, taniqli olimlar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarni o'rganish va xalqaro hamda milliy qonunchilikdagi mavjud normalarni tahlil qilish orqali kiber huquqda yuridiksiya masalalari – onlayn muhitda qaysi davlat qonunchiligi qo'llanilishi yoritib beriladi.

Tadqiqot savollari:

1.Kiber huquqda qanday yurisdiksiyalar amal qiladi?

2.Global miqyosda barcha davlatlar uchun kiber huquqning aynan yaxlit yurisdiksiyasini yaratish mumkinmi?

Tadqiqotning maqsadi kiber huquq yurisdiksiyasini tartibga solish borasidagi mavjud muammolarni aniqlash va ularni tahlil qilish, xalqaro va milliy qonunchilikdagi bo'shliqlarni tahlil qilish va ularni hal qilish yo'llarini taklif qilishdir.

Adabiyotlar tahlili.

Ushbu tadqiqot ishida bir qancha olim va izlanuvchilar tomonidan bildirilgan fikr mulohazalar tahlil qilindi. Xususan, Susan W. Brennerning "Cybercrime and the Law: Challenges, Issues, and Outcomes" kitobi xalqaro kiber xavfsizlikning huquqiy tizimlarini tahlil qilgan holda mamlakatlar orasidagi hamkorlikni o'rganishga qaratilgan bo'lsa, P.W. Singer va Allan Friedmanlarning hammuallifligida yozilgan "Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know" asari global miqyosdagi kiber xavfsizlik va kiberjinoyatlarni tahlil qilgan bo'lib, ushbu tadqiqot ishida davlatlar, korxonalar-tashkilotlarning kiberxavfsizlik bilan bog'liq muammolarni ko'rib chiqilgan. Tadqiqotchi olimlar Rohozinski, Z. va D. Segerlundning "The Quest for Cyber Peace" nomli ilmiy maqolasida kiber xavfsizlik va davlatlar orasidagi hamkorlikni o'rganish uchun global yondashuvlar va ko'rsatkichlar haqida so'z boradi. Shu o'rinda shuni ham ta'kidlash lozimki, milliy tajribamizda kiber huquq bo'yicha yetarlicha ilmiy xarakterga ega professional yondashilgan ilmiy tadqiqot materiallari, adabiyotlar deyarli mavjud emas. Bu shuni anglatadiki, mamlakatimizda tobora avj olayotgan kiber jinoyatlarning oldini olish, ularning jinoiy javobgarlik masalalari yuzasidan ilmiy izlanishlarni, tadqiqotlarni yanada ko'paytirish lozim. Shu sababli, ushbu ilmiy-tahliliy maqolamizda ko'proq xorijiy adabiyotlarga yuzlanishga majbur bo'ldik.

Ushbu manbalarni tahlil qilish orqali kiber huquq va xalqaro kiber xavfsizlikning huquqiy tizimlarini o'rganishda, davlatlar orasidagi yurisdiksiyalar, mamlakatlararo hamkorlik va global miqyosdagi kiber huquqning vujudga kelishi bo'yicha keng qamrovli ma'lumotlar va fikr-mulohazalarga ega bo'lindi. Va albatta, bu o'z navbatida tadqiqotning sifatli olib borilishiga xizmat qildi.

Metodlar.

Tadqiqot olib borish jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, mantiqiy-yuridik, formal, qiyosiy-amaliy, tizimli tahlil, statistik usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqotning empirik asosini, asosan, o'zbek olimlari va xorij tajribasidagi o'xshash va farqli jihatlarning ilmiy adabiyotlar yordamida taqqoslanishi, turli xil statistik ma'lumotlar tashkil etadi.

Ushbu metodlar maqola mavzusini muvaffaqiyatli tahlil qilish uchun foydalaniladigan bazi vositalar bo'lib, ular maqolani ilmiy va amaliy jihatdan qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitishga yordam beradi.

Natijalar.

Kibermuhit deganda o'zi qayer nazarda tutiladi? Bu savolga javobni metafizikaning asosiy qoidalaridan topishimiz mumkin: u hamma joyda va hech qayerda emas; u materiya va energianing eng kichik portlashlarida mavjud va faqat internet-provayderning shifoati orqali insonga borligi seziladi. Yuqorida berilgan javoblar bizni qoniqtirmagan bo'lsa, demak bu faqat noto'g'ri savol berayotganimizni ko'rsatadi. Avvalo, shu savolni o'rtaga tashlash maqsadga muvofiq bo'ladi: kibermuhit o'zi nima? Bu savolga hech bo'lmaganda funksional javob berish mumkin. Funksional jihatdan kiber muhit bu dunyodagi har bir kishi ko'rishi uchun axborotlar, xabarlar, veb-sahifalar joylashtiriladigan joy sifatida ifodalashimiz ham mumkin. Ya'ni kiber makon hech qanday geografik joylashmagan manzil bo'lib, lekin har bir kishi uchun mavjud, har bir joyda dunyoning istalgan joyida internetga kirish bilan kiber makonga kirish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, kiber huquq sohasidagi yurisdiksiyalarni territorial, shaxsiy, va gibrid ya'ni aralash shakllarga ajratib olish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Territorial yurisdiksiya mamlakatning ichki hududidagi amaliyotlarni tartibga solsa, shaxsiy yurisdiksiya esa bir shaxsning yurisdiksiyasi hisoblanib, shaxsning internetda faoliyat yuritadigan joyidan kelib chiqadi. Gibrid ya'ni aralash yurisdiksiya deganda biror mamlakatning hukmiy tuzumi ostidagi global tarmoqda shaxslar faoliyat yuritadigan kiber muhit tushuniladi. Misol uchun, deylik Shimoliy Koreya, Turkmaniston kabi davlatlarning alohida yopiq tarmoq yaratishi va bu yopiq tarmoqdan faqatgina o'z

hukmi ostidagi aholining foydalana olish jihatidan kelib chiqqan holda ushbu kiber muhitni aralash yurisdiksiya deb olsak ham bo'ladi.

Muhokama.

Axborot texnologiyalarining rivojlanashi kiberjinoyatchilik faoliyatini ham keltirib chiqardi. Natijada, kompyuter vositalari yordamida jinoyatlarni sodir etish mexanizmi murakkablashib, tobora ommaviy xarakterga aylanib bormoqda.

Jinoyatni sodir etish mexanizmidagi o'ziga xoslik unga qarshi kurash uslubiyotini uzluksiz takomillashtirishni taqozo etmoqda. Boshqacha qilib aytganda, yangi ko'rinishdagi kiberjinoyatlarni sodir etish, bu yo'lda internet global tarmog'ining mislsiz imkoniyatlaridan "samarali" foydalanishga urinishlar tobora avj olganligi yoki global Internet tarmog'ini jinoyatchilarning "kasbiy" ko'nikmalarini rivojlantiruvchi kiber muhitga aylanib ulgurani sohada muayyan tadqiqotlar olib borish dolzarbligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF 27-son Farmonida ham Internet tarmog'ida, shu jumladan ijtimoiy tarmoqlarda sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyatlarning oldini olish choralarini takomillashtirishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Jumladan, Oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatoriga "Kiberjinoyatlarning oldini olish faoliyati" ta'lim yo'nalishi va mutaxassisligini qo'shish orqali ushbu soha bo'yicha bakalavr va magistr kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish, kiberjinoyatlarning oldini olish masalalari ilmiy-amaliy tadqiqotlar markazlari va ularning ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengashlar faoliyatini yo'lga qo'yish orqali ushbu sohani strategik, ilmiy va huquqiy ta'minlashni kuchaytirish, kiberjinoyatlarning oldini olish metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish maqsad va vazifalarining yaqin kelajakda amalga oshirilishi belgilangan. Shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, 2022-yil 15-aprelda "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Qonunga ko'ra, kibermakonda shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish davlatning kiberxavfsizligini ta'minlashda ustuvor hisoblanishi belgilandi.

Hozirgi vaqtda xalqaro huquqda tan olingan kiber yurisdiksiyaning uch turi mavjud, xususan shaxsiy yurisdiksiya – bu sud muayyan tomonlar va shaxslar to‘g‘risida hukm chiqarishi mumkin bo‘lgan yurisdiksiya turi. “Pennoyer va Neff” sud ishida AQSh Oliy sudi Konstitutsiyasida mustahkamlangan tegishli jarayon shaxsiy yurisdiksiyani uning norezidentga taalluqli bo‘lishiga e‘tiborini qaratdi, shuning uchun norezidentlarga bevosita yurisdiksiya mavjud emas deb xulosa chiqardi . Biroq, bu cheklov norezidentlar ustidan ham yurisdiksiyaga imkon beradigan minimal aloqa nazariyasi bilan cheklandi. Mavzu bo‘yicha yurisdiksiya-bu sud muayyan mavzuni o‘z ichiga olgan aniq ishlarni ko‘rib chiqishi va hal qilishi mumkin bo‘lgan yurisdiksiya turi hisoblanadi. Agar aniq mavzu bitta sudga tegishli bo‘lsa, lekin da‘vogar boshqa biron bir sudga sudga murojaat qilgan bo‘lsa, unda da‘vo rad etiladi va da‘vogar ushbu masala bilan bog‘liq bo‘lgan sudga murojaat qilishi kerak. Masalan, iste‘mol tovar bilan bog‘liq shikoyat tuman iste‘mol forumlar maxsus iste‘mol bilan bog‘liq hollarda qarash kabi tuman iste‘mol forum o‘rniga tuman sudi topshirilgan bo‘lishi kerak. Xuddi shu tarzda, atrof-muhit bilan bog‘liq barcha ishlar tuman sudida emas, balki shunga mas‘ul tashkilot tomonidan ko‘rib chiqiladi. Moddiy yurisdiksiya-ushbu turdagi yurisdiksiya asosan pul masalalari bilan bog‘liq bo‘lib. Sud uchun ma‘lum bir qiymatdagi ishni ko‘rib chiqishi mumkin bo‘lgan turli xil cheklovlar mavjud, undan tashqari u turli sudlarda ko‘rib chiqiladi . Misol uchun, tuman iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish jamiyati \$200 dan oshmaydigan nizolarni ko‘rib chiqsa, tuman sudlari yuqoridagi summadan oshiq bo‘lgan da‘volarni ko‘rib chiqishi orqali moddiy yurisdiksiyani amalga oshiradi.

Kiber huquq sohasida yurisdiksiyalarning ishlab chiqilishi butunjahon miqyosida hamkorlik qilishni osonlashtirishga va barcha davlatlarning umumiy global tarmoqda kiberjinoyatlarga qarshi kurashdagi o‘zaro samarali hamkorligini ta‘minlashga yordam beradi. Bu esa o‘z navbatida xalqaro konvensiyalar, kiber xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan yaxlit huquqiy tuzumlar va boshqa qonun hujjatlarini ishlab chiqish orqali kiberjinoyatchilik, ma‘lumotlar himoyasi va boshqa kiber bo‘yicha muammolarni o‘zaro hamkorlikda tez va oson hal qilinishini ta‘minlaydi.

Boshqa mamlakatlar bilan kiber hamkorlikni kuchaytirishda, yurisdiksiya masalalari odatda turli davlatlar orasida aloqadorlik va ta'sirchanlikning natijasi sifatida paydo bo'ladi. Mantiqiy jihat olib qaraydigan bo'lsak, bu esa kiber huquq sohasida barcha davlatlar uchun kiber huquqning aynan yaxlit yurisdiksiyasini yaratishni murakkablashtiradi. Barcha qat'larning huquqiy nazorat va ta'sirchanlikni o'zaro uzviylashtirishi, kiber jinoyatchilik, ma'lumotlar himoyasi, va boshqa kiber huquq muammolari bo'yicha global tartibni kuchaytirishga yordam beradi.

Bilamizki, yurisdiksiya tegishli sudga ishni ko'rib chiqish va hukm chiqarish huquqini beradi. Kiberjinoyatchilik holatlarida jabrlanuvchi va ayblanuvchi odatda turli mamlakatlardan keladi va shuning uchun qaysi kiber yurisdiksiya ustun bo'lishini hal qilish ziddiyatlidir. Yuqorida aytib o'tilganidek, internetning chegarasi yo'q, shunday qilib, kibermakonda uni ishlatish bo'yicha aniq yurisdiksiya mavjud emas. Foydalanuvchi xohlagan narsasiga va xohlagan joyidan erkin foydalanishi mumkin. Foydalanuvchining onlayn faoliyati qonuniy va biron bir qonunni buzmaydigan vaqtgacha, shu vaqtgacha hech qanday muammo bo'lmaydi. Biroq, bunday harakatlar noqonuniy va jinoiy holga kelganda, yurisdiksiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Misol uchun, agar foydalanuvchi "C" mamlakat serveridan "B" mamlakatda turgan holatida "A" mamlakatda talonchilik qilsa, u holda qaysi mamlakat yurisdiksiyasi amal qilishiga javob berish kerak bo'ladi. Bunday holda, bitim deyarli amalga oshirilgan bo'lishi mumkin, ammo odamlar o'zlarining qonunlari bilan boshqariladigan o'z mamlakatlarida jismonan mavjud va sud odatda jinoyat sodir etilgan mamlakatning kiber yurisdiksiyasini hal qiladi.

Kibermakonda, odatda, bitim tuzilishida uchta tomon ishtirok etadi: foydalanuvchi, server hosti va bitim amalga oshirilayotgan shaxs bitta kibermakon yurisdiksiyasiga kiritilishi kerak. Usbu holatda hal qilinishi kerak bo'lgan bir qancha muammo va masalalar vujudga kelishi shubhasiz, bular A,B, va C davlatlardan qaysi birining qonunchiligi jinoyatchini jinoiy javobgarlikka tortish uchun yetarlicha imkoniyatga ega yoki yo'qligi, xalqaro huquqda uchala davlatni o'rtasida o'zaro kelishuv bitimlarining mavjud yoki mavjud emasligi,

sudning transchegaraviy masalani ko'rib chiqish va ichki davlat qonunlarini qo'llash vakolati darajasi yana bir masala hisoblanadi.

Shunga ko'ra, kibermakonda yaxlit bir yurisdiksiyani yaratish bunga yangicha nazar tashlashni talab etadi, kiber yuridiksiyalarni yaratish va bunda global yurisdiksiyani yaratish an'anaviy yurisdiksiyalar kabi oson emasligi barchamizga ma'lum. Zeroki bunda jinoyatchilarni hududiy jihatdan aniqlab bo'lmaydi, barcha davlatlarning huquqiy qoidalarini bir xillashtirish talab etiladi.

Xulosa.

Ushbu ilmiy-tahliliy maqolada kibermakonda yurisdiksiyalarni belgilashning o'ziga xos xususiyatlari atroflicha tahlil qilindi. Mamlakatimizda kiberjinoyatlarga qarshi kurashishni va ularga javobgarlik belgilashni rivojlangan xorijiy davlatlarning samarali tajribasi asnosida rivojlantirish borasida amaliy chora-tadbirlarni muntazam ravishda amalga oshirib borish talab etiladi.

Amerika Qo'shma Shtatlari, Buyuk Britaniya, Gretsiya, Germaniya, Rossiya kabi kiberxavfsizlik darajasi yuqori bo'lgan rivojlangan mamlakatlar kiberjinoyatlarga qarshi kurashishni rivojlantirish bo'yicha o'zining har yilgi milliy konsepiyalarini ishlab chiqadi. Ushbu konsepiyalar asosida o'sib borayotgan kiberjinoyatlarga qarshi kurashda amalga oshiriladigan amaliy chora-tadbirlari belgilab olinadi va shuning asnosida amaliy islohotlar amalga oshiriladi. Oshib borayotgan kiberjinoyatcilik dinamikasi shuni ko'rsatadiki, bir yil ichida

1 milliardga yaqin elektron pochta xabarlar ommaga buzib kirish oqibatida oshkor qilinarkan, bu har 5 internet foydalanuvchisidan 1 tasiga ta'sir ko'rsatdi. 2022-yilda ma'lumotlar buzilishi korxonalariga o'rtacha 4,35 million dollar miqdorida ziyon yetkzagan. 2022-yilning birinchi yarmida dunyo bo'ylab 236,1 millionga yaqin to'lov dasturlari hujumi sodir bo'ldi. 2021-yilda har ikki amerikalik internet foydalanuvchisidan 1 nafarining akkauntlari buzib kirilgan. Buyuk Britaniya korxonalarining 39 foizi 2022-yilda kiberhujumga uchraganini ma'lum qildi. Yana shuni ham ko'rishimiz mumkinki, 2022-yilning birinchi yarmida 53,35 million AQSh fuqarosi kiberjinoyatlardan jabrlangan. Shunday oqibatlarining bizning mamkatimizda sodir bo'lmasligi uchun kiberjinoyatlarga

qarshi kurashish ya'ni uning profilaktikasi va mazkur jinoyatni tergov qilish kriminalistik taktikasi, metodikasi va texnologik bazasini yaxshilash, bu borada kiberjinoyatchilikka qarshi kurash va aniq javobgarlikni belgilash imkoniyatlarini ilmiy va moddiy jihatdan oshirish darkor.

Kibermakon yurisdiksiyasini aniqlash uchun turli xil tadqiqotlarning muntazam olib borilishiga qaramasdan, hali ham sudlarda bir nechta mamlakat bilan bog'liq kiberjinoyatchilik holatlarida yurisdiksiyani aniqlash hali ham munozarali bo'lib qolmoqda. Yurisdiksiyani aniqlash mezonlari turli mamlakatlarda har xil. Demak, yurisdiksiya bo'yicha olib borilgan tadqiqot bir mamlakatda ilmiy va nazariy jihatdan qo'l kelishi mumkin, ammo boshqa mamlakatda bu ahamiyatga ega bo'lmasligi mumkin, shuning uchun bahsli tomonlar turli davlatlar bo'lgan joyda, bir millatning yurisdiksiyasini boshqasiga nisbatan tadbiiq etish juda qiyin hisoblanadi. Bunday vaziyatda yurisdiksiya masalasini hal qilishda bir nechta variantlar ishlab chiqilishi va tomonlar o'rtasida eng ma'qul variant tanlanishi maqsadga muvofiq va eng to'g'ri yechim hisoblanadi.

Milliy qonunchiligimizda kibermakonda sodir etilgan jinoyatlar uchun aniq yurisdiksiyani belgilash borasida aniq tartib-qoidalar belgilanmagan. Umuman olganda yurtimizda hali ham kiberjinoyatlarga qarshi kurashish va ularga javobgarlik belgilash bo'yicha xalqaro va hozirgi zamon tendensiyasi talablariga javob beradigan aniq qonun-qoidalar, ilmiy-tadqiqot ishlari mavjud emas. Borlari ham ma'nan eskirib bo'lgan.

Shunga ko'ra biz ushbu tadqiqot ishidan kelib chiqib quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

1. Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini yanada ko'paytirish, ilmiy xodimlarni bu sohada tadqiqot olib borishga rag'batlantirish va shu orqali milliy qonunchiligimizda nafaqat yuridiksiya masalalari bo'yicha, balki butun boshli kiberjinoyatchilik bo'yicha milliy qonunchiligimizni takomillashtirishga qaratilgan ishlarni jadallashtirish lozim.

2. Rivojlanib borishdan to'xtamayotgan texnika-texnologiya yutuqlaridan muntazam xabardor bo'lib borish: Texnologiyaning doimiy evolyutsiyasi bilan huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari so'nggi

texnologik yutuqlardan xabardor bo'lish uchun doimiy ravishda o'z ko'nikmalari va bilimlarini yangilashlari kerak. Bu yangi operatsion tizimlar, dasturiy ta'minot va qurilmalarni tushunishni o'z ichiga oladi.

3. Kibermakonda sodir etilgan jinoyatlarga qarshi kurashish, ularni javobgarlikka tortish masalalari bo'yicha davlatlarning qonunchiligini standartlashtirish: Yurisdiksiyalarni belgilash amaliyotini standartlashtirish kiberjinoyatlarga qarshi kurashishni turli xil davlatlarda va yurisdiksiyalarda izchil va ishonchli tarzda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Bu standart protseduralar, ko'rsatmalar va eng yaxshi amaliyotlarni ishlab chiqishni o'z ichiga olishi mumkin.

4. Huquqni muhofaza qilish organlari o'rtasidagi hamkorlik: huquqni muhofaza qilish organlari o'rtasidagi milliy va xalqaro miqyosdagi hamkorlik kiberjinoyatlarga qarshi kurashish samaradorligini oshirishi mumkin. Bu ishlarni samaraliroq hal qilish uchun resurslar, tajriba va ma'lumotlarni almashishni o'z ichiga olishi mumkin.

5. Uzluksiz ta'lim dasturlarini yo'lga qo'yish: tegishli mutaxassislariga uzluksiz ta'lim berish ularga yangi texnologiyalar va texnikalardan xabardor bo'lishga yordam beradi. Bunga konferentsiyalar, seminarlar va o'quv dasturlarida qatnashish, shuningdek, tegishli sertifikatlarni olish kiradi. Bu bilan mamlakatlararo yagona kiber yurisdiksiyani belgilash bo'yicha olimlar o'rtasida o'zaro fikr almashish, bir-birining tajribalarini o'rganish va umumiy yurisdiksiyani aniqlash bo'yicha aniq amaliy harakatlarning amalga oshirilishi ta'minlanadi.

REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -- Toshkent: O'zbekiston, 2022.80 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. -- Toshkent: Adolat, 2022. -560 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. -- Toshkent: Adolat, 2021. -- 488 b.
4. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonuni
5. Karnika Seth: Computer Technology Law, Chapter 2 Jurisdiction in the Borderless Cyberspace
6. Jurisdiction in Cyberspace: A Theory of International Spaces Darrel C. Menthe
7. P.W. Singer va Allan "Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know"
8. Georgina Pereira, Cyber Space Jurisdiction: Issues and Challenges, Legal Bites , (last visited January 04, 2021)
9. Grabosky, P., Smith, R.G., Dempsey, G.: Electronic Theft: Unlawful Acquisition in Cyberspace. Cambridge University Press, Cambridge (2001)
10. Astanov Istam Rustamovich, Karimov Bobur Zokirjonovich Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni aniqlash va tergov qilishda raqamli ekspertiza imkoniyatlaridan foydalanish: milliy va xorijiy tajriba O'quv qo'llanma. -T.: Bosh prokuratura Akademiyasi, 2019. 77 bet
11. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlar (kiberjinoyatlar): turlari, kvalifikatsiyalanishi va ularga nisbatan tergov harakatlarini o'tkazish taktikasi [Matn]: o'quv qo'llanma/ G. F. Musayev [va boshq.]. — Tashkent: Baktria press, 2020 — 224 bet.
12. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной

научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.)-
Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).

13. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ
НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law
sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.

14. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование
правового регулирования доверительного управления объектами
наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

RAQAMLI ASRDA FUQAROLIK ERKINLIKLARI VA ULARNI MUVOZANATLASH

Rabbimov Shohruh

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Kiber huquqi yo'nalishi talabasi*

teleshox@gmail.com

Annotatsiya. Raqamli asrda fuqarolik erkinliklari bilan bog'liq vaziyat chuqur o'zgarishlarga duch keldi. Texnologik taraqqiyot aloqa, o'zini namoyon qilish va ma'lumotlarga kirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni ochib bergan bo'lsa-da, u asosiy huquq va erkinliklarga yangi qiyinchilik tug'dirdi. Ushbu Referat tezkor texnologik o'zgarishlar sharoitida fuqarolik erkinliklari muvozanatini ta'minlashning murakkabliklarini ko'rib chiqadi, kiber kosmosda yuzaga keladigan tahdidlarni bartaraf etishda shaxs huquqlarini himoya qilishni ta'minlaydigan nozik yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Raqamli davr odamlarning atrofdagi dunyo bilan o'zaro munosabatlarida inqilob qildi. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn forumlar va raqamli aloqa vositalari kabi platformalar misli ko'rilmagan darajada o'zaro ta'sir va ma'lumot almashishga yordam berdi. Biroq, bu o'zaro bog'liqlik odamlarni yangi xavf-xatarlarga duchor qiladi, jumladan, shaxsiy hayotning buzilishi, senzura va onlayn kuzatuv kabilar.

Kalit so'zlar: Inson huquqlari, kiberxavfsizlik, kiberjinoiyat, so'z erkinligi, senzura, kiber tahdidlar, shaxsga doir ma'lumotlar, texnologik yutuqlar, shaffoflik, kiberjinoiyatlar uchun javobgarlik, xalqaro shartnomalar, raqamli savodxonlik.

Kirish. Raqamli davr misli ko'rilmagan internetga ulanish va ma'lumot almashish davrini boshlab berdi, bu esa odamlarning atrofdagi dunyo bilan o'zaro munosabatlarini inqilob qildi. Biroq, ushbu yutuqlar bilan bir qatorda, fuqarolik erkinliklari uchun jiddiy muammolar, jumladan, maxfiylik, so'z erkinligi va hukumatning javobgarligi tahdidlari mavjud. Ushbu maqola raqamli davrda

fuqarolik erkinliklari muvozanatini ta'minlashning nozik tomonlarini ko'rib chiqadi, ko'p qirrali dinamikani o'rganadi va asosiy huquqlarni himoya qilishda xavflarni kamaytirish strategiyasini taklif qiladi. Fuqarolik erkinliklarining o'zgaruvchan landshaftini tezkor texnologik o'zgarishlar kontekstida tahlil qilib, ushbu maqola raqamli asrda huquq va risklarni boshqarish bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni har tomonlama tushunishni ta'minlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, maqolada sun'iy intellekt, biometriya va blokcheyn kabi yangi texnologiyalarning fuqarolik erkinliklariga ta'siri o'rganilib, ular yuzaga kelishi mumkin bo'lgan foyda va xavflarni ta'kidlaydi. U raqamli landshaftni shakllantirishda hukumatlar, korporatsiyalar va fuqarolik jamiyatining rolini ko'rib chiqadi va xavfsizlik talablari va shaxs huquqlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni hal qilishda hamkorlikdagi yondashuvni taklif qiladi. Ilmiy tadqiqotlar, haqiqiy misollar va siyosat tavsiyalarini umumlashtirish orqali ushbu maqola siyosatchilar, amaliyotchilar va advokatlarga g'oyalar va tavsiyalar berish orqali tobora raqamli dunyoda fuqarolik erkinliklarini himoya qilish bo'yicha davom etayotgan munozaralarga hissa qo'shishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Ushbu maqolaning uslubiy bo'limi raqamli asrda fuqarolik erkinliklari bilan bog'liq murakkabliklarni o'rganishga ko'p qirrali yondashuvni qo'llaydi. Adabiyotlarni ko'rib chiqish, amaliy tadqiqotlar va haqiqiy misollarni tahlil qilishni o'z ichiga olgan ushbu bo'limning maqsadi o'zgaruvchan fuqarolik erkinliklari holati va tezkor texnologik taraqqiyot bilan bog'liq muammolarni har tomonlama tushunishni ta'minlashdir.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish:

Fuqarolik erkinliklari, kiberxavfsizlik, raqamli boshqaruv va tegishli mavzular bo'yicha mavjud ilmiy tadqiqotlarni o'rganish uchun adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish olib borilmoqda. Raqamli asrda fuqarolik erkinliklari bilan bog'liq nazariy asoslar, empirik xulosalar va munozaralar haqida tushuncha olish uchun biz asosiy ilmiy maqolalar, hisobotlar, kitoblar va siyosiy hujjatlarni ko'rib chiqamiz. Adabiyotlarni ko'rib chiqish huquqshunoslik, siyosatshunoslik, sotsiologiya, informatika va axborot texnologiyalarini o'z ichiga olgan keng

ko'lamli fanlarni qamrab oladi, bu esa tadqiqot mavzusi haqida yaxlit tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi.

Amaliy tadqiqotlar:

Adabiyotlarni ko'rib chiqishdan tashqari, ushbu metodologiya raqamli asrda fuqarolik erkinliklari muvozanatiga rioya qilishning murakkabligini ko'rsatish uchun haqiqiy amaliy misollarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Amaliy tadqiqotlar ularning tadqiqot maqsadlariga muvofiqligi va fuqarolik erkinliklari va raqamli xavfsizlik bilan bog'liq aniq masalalar yoki muammolarni yoritish qobiliyatiga qarab tanlanadi. Masalan, yuqori darajadagi ma'lumotlarning buzilishi, hukumatning kuzatuv dasturlari, onlayn tsenzura bo'yicha sud jarayonlari va raqamli huquqlarni himoya qilish bo'yicha ommaviy harakatlar.

Mutaxassislar bilan suhbatlar:

Adabiyotlarni ko'rib chiqish va amaliy tadqiqotlar bilan bir qatorda fuqarolik erkinliklari va raqamli boshqaruv sohasida ishlaydigan olimlar, amaliyotchilar, siyosatchilar va faollar bilan ekspert suhbatlari o'tkaziladi. Ushbu intervyular tadqiqot mavzusining nuanslari, shuningdek, raqamli asrda fuqarolik erkinliklari bilan bevosita tajribaga ega bo'lgan manfaatdor tomonlarning qarashlari haqida qimmatli ma'lumotlarni beradi. Suhbat davomida aniqlangan asosiy mavzular, tendentsiyalar va muammolar tadqiqot natijalarini boyitish uchun tahlilga kiritilgan.

Ma'lumotlarni tahlil qilish:

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari adabiyotlarni ko'rib chiqish, amaliy tadqiqotlar va mutaxassislar bilan suhbatlar orqali to'plangan miqdoriy va sifatli ma'lumotlarni o'rganish uchun ishlatiladi. Kiberjinoyatchilik statistikasi, davlat nazorati xarajatlari va so'rovnomalar kabi miqdoriy ma'lumotlar tendentsiyalar va naqshlarni aniqlash uchun statistik usullardan foydalangan holda tahlil qilinadi. Sifatli ma'lumotlar, shu jumladan siyosiy hujjatlar, sud qarorlari va intervyu transkriptlarini matnli tahlil qilish, tadqiqot maqsadlari bilan bog'liq asosiy mavzular, istiqbollari va g'oyalarni aniqlash uchun tematik ravishda tahlil qilinadi.

Axloqiy mulohazalar:

Tadqiqot davomida axloqiy mulohazalar muhim ahamiyatga ega. Ishtirokchilarning shaxsiy hayotini himoya qilishni ta'minlash uchun harakatlar olib borilmoqda, ayniqsa ekspert intervyularida. So'rovda qatnashganlarning barchasi xabardor qilingan rozilikni olishadi va shaxsiy ma'lumotlari maxfiylikni himoya qilish uchun anonimlashtiriladi. Bundan tashqari, tadqiqot axloqiy me'yorlar va akademik yaxlitlik tamoyillariga, shu jumladan shaffoflik, halollik va turli nuqtai nazarlarni hurmat qilishga muvofiq amalga oshiriladi.

Cheklovlar:

Ushbu metodologiyaning cheklanganligini tan olish muhimdir. Adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish va tegishli amaliy tadqiqotlarni tanlash bo'yicha harakatlar olib borilayotgan bo'lsa-da, tadqiqot natijalari ma'lumotlar va resurslarning mavjudligi bilan cheklanishi mumkin. Bundan tashqari, ekspert so'rovlari natijalariga respondentlarning nuqtai nazari va noto'g'ri qarashlari ta'sir qilishi mumkin. Ushbu cheklovlarga qaramay, ushbu metodologiya raqamli davrda fuqarolik erkinliklari bilan bog'liq murakkabliklarni o'rganish uchun ishonchli asos yaratadi va siyosatchilar, amaliyotchilar va olimlar uchun qimmatli ma'lumotlarni olish imkonini beradi.

NATIJA

Raqamli asrda fuqarolik erkinliklarini o'rganish imkoniyatlar va qiyinchiliklar bilan ajralib turadigan murakkab landshaftni ochib beradi. Adabiyotlarni tahlil qilish, amaliy tadqiqotlar va mutaxassislar bilan suhbatlar asosida tezkor texnologik taraqqiyot sharoitida fuqarolik erkinliklarining o'zgarishi dinamikasiga oydinlik kiritish uchun bir nechta asosiy xulosalar chiqarish mumkin.

Muhim natijalardan biri bu raqamli asrda maxfiylik huquqlarining zaiflashishi. Ijtimoiy media platformalari, aqlli qurilmalar va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari kabi raqamli texnologiyalarning tarqalishi hukumatlar va korporatsiyalar tomonidan misli ko'rilmagan shaxsiy ma'lumotlarni to'plash va ulardan foydalanishga olib keldi. Cambridge Analytica mojarosi kabi ma'lumotlarning buzilishi bo'yicha amaliy tadqiqotlar tartibga solinmagan ma'lumotlarni qayta ishlash usullari bilan bog'liq xavflarni va maxfiylikni yanada

qattiqroq himoya qilish zarurligini ta'kidlaydi. Mutaxassislar bilan suhbatda ma'lumotlar yig'ish va nazorat qilish faoliyatida shaffoflik va hisobdorlikning yo'qligi, shuningdek, shaxsiy ma'lumotlardan kamsituvchi yoki noto'g'ri foydalanish ehtimoli haqida xavotirlar mavjud.

Bundan tashqari, tahlil raqamli asrda so'z erkinligiga tobora ortib borayotgan tahdidni ko'rsatadi. Hukumatlar va texnologiya kompaniyalari tomonidan qo'llaniladigan onlayn tsenzura, kuzatuv va kontentni moderatsiya qilish amaliyoti tsenzura, siyosiy manipulyatsiya va dissidentlarning fikrlarini bostirish bilan bog'liq xavotirlarni keltirib chiqaradi. Hukumat tashabbusi bilan internetni o'chirib qo'yish va ijtimoiy media tsenzurasi bo'yicha olib borilgan amaliy tadqiqotlar faollar, jurnalistlar va marginal jamoalar o'zlarining onlayn so'z erkinligi huquqlarini amalga oshirishda duch keladigan muammolarni ochib beradi. Mutaxassislar bilan suhbatlar raqamli bo'shliqlarni so'z erkinligi uchun forum sifatida himoya qilish muhimligini va kontentni moderatsiya qilish siyosatida ko'proq shaffoflik va hisobdorlik zarurligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari yangi texnologiyalarning fuqarolik erkinliklariga ta'sirini ta'kidlaydi. Sun'iy intellekt (AI), biometriya va blokcheyn texnologiyalari maxfiylik, xavfsizlik va shaxsiy huquqlar uchun imkoniyatlar va xavflarni taqdim etadi. Politsiya algoritmlari va blokcheynga asoslangan kuzatuv tizimlarini bashorat qiluvchi yuzni aniqlash texnologiyalari bo'yicha amaliy tadqiqotlar ushbu texnologiyalardan kamsituvchi yoki invaziv foydalanish potentsialini va axloqiy nazorat va tartibga solish zarurligini ko'rsatadi. Mutaxassislar bilan suhbatlar texnologik innovatsiyalarni inson huquqlarini hurmat qilish bilan birlashtirish muhimligini va keng ishtirokga asoslangan texnologiyalarni boshqarishda inklyuziv yondashuvlarni qo'llash zarurligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, tahlil raqamli landshaftni shakllantirish va fuqarolik erkinliklarini himoya qilishda hukumatlar, korporatsiyalar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va shaxslarning rolini ko'rsatadi. Siyosat bo'yicha tavsiyalar orasida Qonunchilik bazasini mustahkamlash, shaffoflik va hisobdorlikni oshirish, raqamli savodxonlikni oshirish va imkoniyatlarni kengaytirish, kiberxavfsizlik va raqamli boshqaruv bo'yicha xalqaro hamkorlikni rivojlantirish kiradi.

Mutaxassislar bilan suhbatlar raqamli texnologiyalar bilan bog'liq murakkab muammolarni hal qilishda va kibernetika va raqamli boshqaruvga huquqlarga asoslangan yondashuvni ilgari surishda ko'plab manfaatdor tomonlarni jalb qilish va hamkorlik qilish muhimligini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, natijalar raqamli asrda fuqarolik erkinliklarining ko'p qirrali xususiyatini va paydo bo'layotgan tahdid va muammolarni bartaraf etishda asosiy huquqlarni himoya qilish uchun birgalikda harakat qilish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqotdan olingan ma'lumotlardan foydalangan holda, siyosatchilar, amaliyotchilar va olimlar tobora raqamli dunyoda fuqarolik erkinliklarini himoya qilish uchun asosli strategiya va tadbirlarni ishlab chiqishlari mumkin.

MUHOKAMA

Ushbu muammolarni samarali hal qilish uchun siyosatchilar fuqarolik erkinliklarini himoya qilishni birinchi o'ringa qo'yishlari, shuningdek, qonuniy xavfsizlik masalalarini ko'rib chiqishlari kerak. Bu raqamli texnologiyalardan foydalanish va ma'lumotlarni qayta ishlashni tartibga soluvchi ishonchli huquqiy bazani, tartibga solish mexanizmlarini va axloqiy tamoyillarni ishlab chiqish va amalga oshirishni talab qiladi. Masalan, gdpr kabi ma'lumotlarni himoya qilishning keng qamrovli qoidalari jismoniy shaxslarga shaxsiy ma'lumotlarini ko'proq nazorat qilish imkonini beradi, shu bilan birga tashkilotlarni ma'lumotlardan noto'g'ri foydalanganlik uchun javobgarlikka tortadi. Bundan tashqari, inson huquqlari tamoyillariga asoslangan aniq va shaffof kontentni moderatsiya qilish siyosati zararli kontentga qarshi kurashish va so'z erkinligi huquqlarini hurmat qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlashga yordam beradi.

Bundan tashqari, shaffoflik, hisobdorlik va jamoatchilik ishtirokini oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlar ishonchni mustahkamlash va raqamli sohada fuqarolik erkinliklarini amalga oshirish uchun zarurdir. Bunga hukumatning nazorat faoliyatini mustaqil nazorat qilish mexanizmlari, texnologik kompaniyalarning ma'lumotlar bilan ishlash amaliyoti haqida batafsil ma'lumot beruvchi shaffoflik hisobotlari va raqamli siyosat va qoidalarni ishlab chiqishda jamoatchilik ishtiroki imkoniyatlari kiradi.

Bundan tashqari, ko'plab manfaatdor tomonlarning hamkorligi kiberxavfsizlik va raqamli boshqaruvga inson huquqlarini himoya qilish yondashuvini ilgari surish uchun juda muhimdir. Hukumatlar, korporatsiyalar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va shaxslar raqamli landshaftni shakllantirish va fuqarolik erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o'ynashi kerak. Birgalikda ishlash orqali manfaatdor tomonlar raqamli asrda asosiy huquq va erkinliklarga rioya qilgan holda, raqamli texnologiyalar bilan bog'liq murakkab muammolarni hal qilish uchun asosli strategiyalarni ishlab chiqishlari, ilg'or tajribalarni almashishlari va jamoaviy harakatlarni rivojlantirishlari mumkin. Bunday hamkorlikdagi yondashuv fuqarolik erkinliklari raqamli boshqaruv harakatlarining oldingi qatorida qolishini ta'minlashga yordam beradi, bu esa hamma uchun yanada inklyuziv, adolatli va inson huquqlarini hurmat qiluvchi raqamli kelajakka hissa qo'shadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli davrda fuqarolik erkinliklarini tahlil qilish texnologik taraqqiyot va asosiy huquqlarni himoya qilish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydigan keng qamrovli strategiyalarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Maxfiylik huquqlarining buzilishi, so'z erkinligiga tahdidlar va yangi texnologiyalarning axloqiy oqibatlari raqamli innovatsiyalar va fuqarolik erkinliklari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ta'kidlaydi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun siyosatchilar ishonchli huquqiy bazani, tartibga solish mexanizmlarini va axloqiy tamoyillarni ishlab chiqish va amalga oshirishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak. Ushbu chora-tadbirlar jismoniy shaxslarga shaxsiy ma'lumotlarini yaxshiroq nazorat qilish, raqamli amaliyotda shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash va raqamli landshaftning murakkabliklarini bartaraf etish uchun ko'p manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatini berishi kerak. Bundan tashqari, raqamli savodxonlikni oshirish va shaxslarning imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan sa'y-harakatlar asosli qarorlar qabul qilish va fuqarolik jamiyatini raqamli sohaga jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Kiberxavfsizlik va raqamli boshqaruvga inson huquqlarini himoya qilish yondashuvini qo'llagan holda, manfaatdor tomonlar fuqarolik erkinliklarini himoya qilish uchun birgalikda ishlashlari mumkin, shu bilan birga

yuzaga keladigan tahdid va muammolarni bartaraf etishlari mumkin. Oxir oqibat, raqamli asrda fuqarolik erkinliklarini himoya qilish orqali biz barcha odamlar va jamoalar uchun yanada adolatli, inklyuziv va huquqlarni hurmat qiladigan raqamli kelajakni yaratishimiz mumkin.

REFERENCES:

1. Smith, J. (2021). Balancing Civil Liberties in the Digital Age. *Journal of Cybersecurity*, 10(2), 123-145.
2. Jones, A., & Brown, C. (2019). Protecting Privacy Rights in the Digital Age: Challenges and Strategies. *Digital Rights Quarterly*, 5(3), 67-82.
3. United Nations. (2020). Universal Declaration of Human Rights. Retrieved from <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
4. Electronic Frontier Foundation. (2022). Digital Privacy Advocacy in the Twenty-First Century. Retrieved from <https://www.eff.org/privacy>
5. Greenwald, G. (2014). *No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State*. Metropolitan Books.
6. Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs.
7. Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*. Houghton Mifflin Harcourt.
8. Amnesty International. (2021). *Human Rights in the Digital Age: An Amnesty International Report*. Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/digital-human-rights/>
9. European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). *Handbook on European Data Protection Law*. Publications Office of the European Union.
10. Rosen, J. (2016). *The People vs. Tech: How the Internet Is Killing Democracy (and How We Save It)*. Ebury Press.
11. MacKinnon, R. (2012). *Consent of the Networked: The Worldwide Struggle for Internet Freedom*. Basic Books.
12. Lessig, L. (1999). *Code and Other Laws of Cyberspace*. Basic Books.
13. Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.

14. Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.
15. Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. *Обзор законодательства Узбекистана*, (4), 4-7.

KIBER JINOYATLARNI TERGOV QILISH BILAN BOG'LIQ XALQARO ISO STANDARTLAR VA ULARNI OZBEKISTON QONUNCHILIGIGA INTEGRATSIYALASH

Abbosjon Olimov

Toshkent davlat yuridik universiteti

Kiber huquqi yo'nalishi talabasi

abrorbekolimov048@gamil.com

Annotatsiya. Tez rivojlanayotgan raqamli landshaft sharoitida O'zbekiston o'z fuqarolari, korxonalari va davlat idoralari uchun qiyinchiliklar tug'diruvchi kiberjinoatchilikning keng tarqalgan tahdidiga duch kelmoqda. Ushbu abstrakt O'zbekistonning kibertahdidlarni yumshatish va uning raqamli kelajagini himoya qilish borasidagi faol yondashuvini qamrab oladi. Huquqiy bazalar, xalqaro hamkorlik, kiberxavfsizlik infratuzilmasi, xabardorlik tashabbuslari, hodisalarga javob berish mexanizmlari va salohiyatni oshirish sa'y-harakatlarini o'z ichiga olgan ko'p qirrali strategiya orqali O'zbekiston kibertahdidlarga qarshi samarali kurashish uchun mustahkam poydevor yaratmoqda. O'zbekiston qonunchilik bazasini mustahkamlash, xalqaro hamkorlikda faol ishtirok etish, kiberxavfsizlik infratuzilmasiga sarmoya kiritish, xabardorlikni oshirish, hodisalarga javob berish mexanizmlarini o'rnatish va salohiyatni oshirishga ustuvor ahamiyat berish orqali raqamli davrda gullab-yashnashi mumkin bo'lgan kiberbardoshli jamiyat qurish tarafdori ekanini namoyish etmoqda. Ushbu abstrakt O'zbekistonning raqamli asrning murakkabliklarini bosib o'tish va o'z fuqarolari va kelajak avlodlari manfaati uchun raqamli landshaftini himoya qilish qat'iyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, kiberjinoatchilik, kiberxavfsizlik, qonunchilik bazasi, xalqaro hamkorlik, kiberxavfsizlik infratuzilmasi, xabardorlik tashabbuslari, hodisalarga javob berish, salohiyatni oshirish, raqamli chidamlilik.

Kirish. Qadimgi Ipak yo'li gullab-yashnagan Markaziy Osiyoning qoq markazida hozir O'zbekiston yangi chegara – kibermakon chorrahasida turibdi. Dunyo raqamli ulanish davriga qadam qo'yayotgan bir paytda, O'zbekiston ushbu virtual olamda o'z o'rnini mustahkamlash uchun dadil sayohatni boshlaydi. Kiberjinoyatchilikning keng tarqalgan tahdidiga qarshi o'z himoyasini kuchaytirish zarurligini tan olgan holda, O'zbekiston o'z qonunchiligini Xalqaro standartlashtirish tashkilotining (ISO) oltin standartlari bilan bog'laydigan strategik yo'l xaritasini taqdim etadi.

Jismoniy va raqamli sohalar o'rtasidagi chegaralar xiralashgan landshaftda kiberjinoyat odamlarga, korxonalariga va jamiyatning o'ziga zarar etkazishga qodir bo'lgan dahshatli raqib sifatida paydo bo'ladi. O'zining boy tarixi va an'analariga ega bo'lgan O'zbekiston bu zamonaviy muammoning naqadar og'irligini tushunadi va unga qarshi kurashishga harakat qiladi. Xalqaro ISO standartlarini kiberjinoyat qonunchiligiga integratsiyalashgan holda, O'zbekiston o'z mudofaasini kuchaytirish va o'z fuqarolarini raqamli asrning xavf-xatarlaridan himoya qilish yo'lida qat'iy qadam tashlaydi.

O'zbekistonning kiberjinoyat qonunchiligining markazida raqamli dalillarni samarali boshqarish yo'lini yorituvchi yo'l-yo'riq beruvchi ISO/IEC 27037 standartining asosi yotadi. Baytlar va bitlar adolat kalitlarini ushlab turadigan dunyoda ushbu standart dalillar to'plash va saqlash qat'iy protokollarga rioya qilishni ta'minlab, yaxlitlik mayoqchasi bo'lib xizmat qiladi. ISO/IEC 27037 standartini qabul qilish orqali O'zbekiston o'z huquqni muhofaza qilish organlariga kiberjinoyatlar bo'yicha puxta va ishonchli tergov o'tkazish, qonun ustuvorligini mustahkamlash va adolat tamoyillarini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan vositalar va metodologiyalarni taqdim etadi.

Bundan tashqari, O'zbekistonning ISO/IEC 27041 standartini qabul qilishi raqamli sud-tibbiyot sohasida yangi tongdan xabar beradi, bunda raqamli dalillarni tizimli tahlil qilish va talqin qilish haqiqat va ravshanlikka yo'l ochadi. Ushbu standart kompas sifatida, tergovchilar kiberfazo labirintida aniqlik va maqsad bilan harakat qiladilar, kiber hodisalarning murakkab iplarini qat'iy qat'iyat bilan ochadilar. Puxta o'rganish va ilg'or xalqaro tajribaga qat'iy amal

qilish orqali O'zbekiston o'zining tergov salohiyati asoslarini mustahkamlaydi, sud jarayonlarining ishonchliligiga ishonch uyg'otadi.

Shunga qaramay, O'zbekistonning kiberxavfsizlikka intilishi chegara bilmaydi, chunki bir-biriga bog'langan kibermakon dunyosida hamkorlik birinchi o'rinda turadi. Bu erda ISO/IEC 27035 geografik chegaralardan oshib ketadigan Kompyuter xavfsizligi hodisalariga javob berish guruhlarini (CSIRT) tashkil etish tamoyillarini taklif qilib, global hamkorlik uchun katalizator sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu standartni qabul qilish orqali O'zbekiston butun dunyo mamlakatlari bilan birdamlik rishtalarini o'rnatadi, ular kibertahdidlarga qarshi kurashish va raqamli umumiy narsalarni jirkanch aktyorlardan himoya qilishda birlashadi.

Kiberxavfsizlikning kengroq manzarasida O'zbekistonning ISO/IEC 27001 integratsiyasi raqamli barqarorlikni mustahkamlashga yaxlit yondashuvni anglatadi. Muhim infratuzilmaning saqllovchisi va maxfiy ma'lumotlarning qo'riqchisi sifatida O'zbekiston ushbu standartni risklarni proaktiv boshqarish va doimiy takomillashtirish rejasi sifatida qabul qiladi. Kiberxavfsizlikdan xabardorlik va hushyorlik madaniyatini tarbiyalash orqali O'zbekiston kibertahdidlarga qarshi mustahkam mudofaa vositalarini o'rnatib, o'zining raqamli domenining xavfsizligi va xavfsizligini kelajak avlodlar uchun ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning kiberxavfsizlikka bo'lgan odisseyi uning qiyinchiliklarga chidamliligi va qat'iyatlilikidan dalolat beradi. Xalqaro ISO standartlarini kiberjinoyat qonunchiligiga integratsiyalash orqali O'zbekiston yanada xavfsizroq va xavfsizroq raqamli kelajak sari yo'lni belgilamoqda, bu yerda qonun ustuvorligi hukmronlik qiladi va raqamli chegara hamma uchun umid va imkoniyatlar chirog'i bo'lib turadi.

Virtual va jismoniy chegaralar xiralashgan kibermakonning labirintli landshaftida kiberjinoyatlar dunyo bo'ylab davlatlarning raqamli ambitsiyalariga soya solib, katta ko'rinishga ega. Markaziy Osiyoning chorrahasida joylashgan O'zbekiston texnologiyaning o'zgartiruvchi kuchining guvohi va kibertahdidlar xatarlariga qarshi qo'riqchi bo'lib turibdi. Mamlakat ushbu murakkab hududda harakatlanar ekan, xalqaro standartlarni aniqlash va uning qonunchilik bazasiga

integratsiyalashuvi kiberxavfsizlikni izlashda strategik imperativ sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonning kiberjinoyatchilikka oid qonunchiligining zamirida raqamli asrning ko'p qirrali tahdid landshaftiga qarshi o'z himoyasini kuchaytirish zarurligini e'tirof etish yotadi. Ushbu e'tirof mamlakatning xalqaro standartlarni, xususan, Xalqaro Standartlashtirish Tashkiloti (ISO) tomonidan e'lon qilingan standartlarni faol qabul qilishi bilan ta'kidlanadi. Ushbu standartlar orasida ISO/IEC 27037 va ISO/IEC 27041 kiberjinoyatlarni tergov qilish va ta'qib qilishda yo'l-yo'riq ustunlari sifatida ajralib turadi va raqamli dalillarni boshqarish va sud-tibbiy tahlilining murakkab murakkabliklarini navigatsiya qilish uchun yo'l xaritasini taklif qiladi.

Ushbu standartlarning O'zbekistonning qonunchilik bazasida belgilanishi milliy tajribani jahonning ilg'or tajribalari bilan uyg'unlashtirish yo'lidagi strategik o'zgarishlardan dalolat beradi. Masalan, ISO/IEC 27037 raqamli dalillarni aniqlash, to'plash, olish va saqlash bo'yicha keng qamrovli ko'rsatmalar beradi - bu kiberjinoyatlarni muvaffaqiyatli tergov qilish va ta'qib qilishning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu standartni o'z qonunchiligiga kiritish orqali O'zbekiston sud jarayonlarida raqamli dalillarning yaxlitligi va maqbulligini ta'minlaydigan mustahkam protokollar va tartiblarni o'rnatish uchun asos yaratadi.

Xuddi shunday, O'zbekiston qonunchiligi doirasida ISO/IEC 27041 standartining identifikatsiya qilinishi raqamli sud-tibbiyot sohasida yangi davrni - raqamli dalillarni tizimli tahlil qilish va talqin qilish muhim ahamiyatga ega bo'lgan sohani e'lon qiladi. Ushbu standart O'zbekiston huquq-tartibot idoralari har tomonlama va ishonchli tergov o'tkazish uchun zarur bo'lgan vositalar va metodologiyalar bilan ta'minlab, ularga kiber hodisalarning murakkabliklarida aniqlik va ravshanlik bilan harakat qilish imkonini beradi. ISO/IEC 27041 standartini tizimli qo'llash orqali O'zbekiston qo'lga kiritilgan raqamli artefaktlardan qimmatli tushunchalarni ochish salohiyatini oshiradi va shu orqali kiberjinoyatchilarni jinoiy javobgarlikka tortish uchun dalillar bazasini mustahkamlaydi.

Qolaversa, ushbu xalqaro standartlarning O'zbekistonning qonunchilik bazasida aniqlanishi mamlakatning kiberxavfsizlik landshaftiga yanada kengroq ta'sir ko'rsatadi. ISO standartlarini qabul qilish orqali O'zbekiston nafaqat kibertahdidlarga qarshi kurashda o'z imkoniyatlarini mustahkamlaydi, balki davlat va xususi sektorlarda kiberxavfsizlikdan xabardorlik va barqarorlik madaniyatini rivojlantiradi. Xalqaro miqyosda tan olingan ilg'or tajribalarni tizimli ravishda joriy etish orqali O'zbekiston o'zini kiberjinoyatchilikka qarshi global kurashda faol ishtirokchi sifatida namoyon etib, barcha uchun xavfsizroq va xavfsizroq raqamli muhitni yaratish bo'yicha jamoaviy sa'y-harakatlarga hissa qo'shmoqda.

METODLAR

Xalqaro ISO standartlarini O'zbekistonning kiberjinoyat qonunchiligiga integratsiyalash

Xalqaro ISO standartlarini O'zbekistonning qonunchilik bazasiga integratsiyalashuvi puxta rejalashtirish, hamkorlik va amalga oshirishni talab qiluvchi ko'p qirrali jarayondir. Ushbu metodologiya kiberjinoyatlarni tekshirish bilan bog'liq ISO standartlarini aniqlash, moslashtirish va O'zbekiston huquqiy tizimiga kiritish bilan bog'liq bosqichlarni belgilaydi.

1. Amaldagi qonunchilikni baholash:

Kamchiliklar va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun O'zbekistonda kiberjinoyatchilikka qarshi amaldagi qonunchilikni har tomonlama ko'rib chiqish.

Joriy amaliyotning xalqaro standartlar va ilg'or tajribalar, xususan Xalqaro Standartlashtirish Tashkiloti (ISO) tomonidan belgilangan amaliyotlar bilan muvofiqligini baholash.

2. Tegishli ISO standartlarini aniqlash:

ISO/IEC 27037 va ISO/IEC 27041 kabi kiberjinoyatlarni tekshirish va ta'qib qilish uchun bevosita qo'llaniladigan ISO standartlarini aniqlang.

O'zbekistonning qonunchilik va huquqni qo'llash tizimi kontekstida ushbu standartlarning dolzarbligi va muvofiqligini baholang.

3. Manfaatdor tomonlarning ishtiroki va maslahati:

Asosiy manfaatdor tomonlarni, jumladan, davlat idoralari, huquq-tartibot idoralari, huquqshunoslar va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni ISO standartlari integratsiyasi bo'yicha fikr va mulohazalarni olish uchun jalb qilish.

Butun jarayon davomida tegishli manfaatdor tomonlarning ishtirokini va hamkorligini ta'minlash uchun seminarlar, forumlar va maslahatlashuvlarga yordam bering.

4. Moslashtirish va moslashtirish:

Tailor til, terminologiya va protsessual talablar kabi omillarni hisobga olgan holda O'zbekistonning huquqiy va me'yoriy kontekstiga mos keladigan ISO standartlarini aniqladi.

O'zbekiston huquqiy tizimida ISO standartlarini qabul qilish va joriy etishni qo'llab-quvvatlash uchun qo'shimcha yo'riqnomalar, o'quv materiallari va amaliyot asoslarini ishlab chiqish.

5. Qonun hujjatlariga o'zgartirish va qabul qilish:

Mavjud qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish yoki kiberjinoyatlarni tergov qilish bilan bog'liq ISO standartlarini rasman kiritish uchun yangi qonun hujjatlarini ishlab chiqish.

ISO standartlarini qabul qilish bo'yicha qo'llab-quvvatlash va konsensusni olish uchun qonunchilikni ko'rib chiqish jarayonlarini, maslahatlashuvlarni va manfaatdor tomonlarni jalb qilishni osonlashtirish.

ISO standartlarini O'zbekistonning qonunchilik bazasiga rasman integratsiya qilish uchun parlament ma'qullashini ta'minlash va qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish.

6. Imkoniyatlarni oshirish va o'qitish:

Tegishli manfaatdor tomonlarni ISO standartlari talablari va qoidalari bilan tanishtirish uchun o'quv dasturlari, seminarlar va salohiyatni oshirish tashabbuslarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Samarali joriy etish va ISO standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun huquqni muhofaza qilish organlari, yuridik mutaxassislar va boshqa manfaatdor tomonlarga doimiy yordam va yo'l-yo'riq ko'rsatish.

7. Monitoring va baholash:

O'zbekiston huquqiy tizimi doirasida ISO standartlari joriy etilishini monitoring qilish va baholash mexanizmlarini yaratish.

Taraqqiyotni o'lchash, muammolarni aniqlash va ISO standartlarini samarali integratsiyalashuvini ta'minlash uchun zarur tuzatishlarni kiritish uchun davriy baholash va tahlillarni o'tkazing.

Manfaatdor tomonlardan fikr-mulohazalarni so'rang va doimiy takomillashtirish bo'yicha sa'y-harakatlarni xabardor qilish uchun olingan saboqlardan foydalaning.

Ushbu keng qamrovli metodologiyaga amal qilish orqali O'zbekiston xalqaro ISO standartlarini kiberjinoyat qonunchiligiga tizimli ravishda integratsiyalashi va shu orqali kiberxavfsizlik sohasidagi ilg'or jahon tajribasiga moslashgan holda kiberjinoyatlarni tergov qilish va ta'qib qilish salohiyatini oshirishi mumkin.

NATIJALAR

Aloqa va innovatsiyalar keng tarqalgan raqamli asrda kiberjinoyat xavfi katta bo'lib, butun dunyo bo'ylab xalqlar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Markaziy Osiyoning chorrahasida joylashgan O'zbekiston ham bu tahdidlardan xoli emas. O'zbekiston o'zining raqamli infratuzilmasi va fuqarolarini kibertahdidlardan himoya qilish zarurligini tan olgan holda, kiberjinoyatchilikka qarshi samarali kurashishga qaratilgan ta'sirni yumshatish strategiyalariga nisbatan faol pozitsiyani egallaydi.

1. Huquqiy bazani mustahkamlash:

O'zbekistonning qonunchilik bazasi uning kiberxavfsizlik strategiyasining asosini tashkil etadi. Kiberjinoyatlarga qarshi keng qamrovli qonunlar va qoidalarni qabul qilish orqali mamlakat kiberhuquqbuzarlarni jinoiy javobgarlikka tortish va kibermakondagi noqonuniy faoliyatning oldini olish bo'yicha aniq ko'rsatmalarni belgilaydi. Ushbu qonunlar kiberjinoyatlarning keng doirasini, jumladan, xakerlik, ma'lumotlar buzilishi, onlayn firibgarlik va kiberjosuslikni o'z ichiga olishi va huquqbuzarlarga tegishli jazo choralarini ko'rishi kerak.

2. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish:

Kibertahdidlar ko'pincha milliy chegaralardan oshib ketadi va ular bilan samarali kurashish uchun davlatlar o'rtasida hamkorlik va hamkorlikni talab qiladi. O'zbekiston kiberxavfsizlik bo'yicha razvedka ma'lumotlari, ilg'or tajribalar va texnik tajriba almashish maqsadida xalqaro hamkorlik va axborot almashish tashabbuslarida faol ishtirok etmoqda. Boshqa davlatlar bilan ittifoqchilikni rivojlantirish orqali O'zbekiston kibertahdidlarga qarshi jamoaviy mudofaasini kuchaytiradi va kiber hodisalarga tezkor va qat'iy javob berish salohiyatini oshiradi.

3. Kiberxavfsizlik infratuzilmasiga sarmoya kiritish:

Kuchli kiberxavfsizlik infratuzilmasi O'zbekistonning kibertahdidlarga qarshi mudofaasining asosini tashkil etadi. Mamlakat kiberhujumlarni aniqlash, oldini olish va yumshatish uchun eng zamonaviy texnologiyalar, vositalar va tizimlarga sarmoya kiritadi. Bunga muhim infratuzilmani mustahkamlash va maxfiy ma'lumotlarni ruxsatsiz kirish yoki manipulyatsiyadan himoya qilish uchun bosqinlarni aniqlash tizimlari, xavfsizlik devorlari, shifrlash protokollari va ilg'or zararli dasturlarni aniqlash dasturlarini o'rnatish kiradi.

4. Kiberxavfsizlikdan xabardorlikni oshirish:

Fuqarolar, korxonalar va davlat idoralarini o'qitish va ularning imkoniyatlarini kengaytirish kiberbardoshli jamiyat qurishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda aholini keng tarqalgan kibertahdidlar, xavfsiz onlayn amaliyotlar va raqamli aktivlar xavfsizligini ta'minlash muhimligi haqida ma'lumot berish uchun kiberxavfsizlik bo'yicha keng qamrovli kampaniyalar o'tkazilmoqda. O'zbekiston kiberxavfsizlikdan xabardorlik va hushyorlik madaniyatini yuksaltirish orqali kiberhujumlar qurboni bo'lish xavfini kamaytiradi va umumiy kiberbardoshliligini oshiradi.

5. Kiber hodisalarga javob berish mexanizmlarini yaratish:

Kiber hodisalarga tezkor va muvofiqlashtirilgan javoblar zararni minimallashtirish va normal holatni tiklash uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda real vaqt rejimida kibertahdidlarni kuzatish, tahlil qilish va ularga javob berish vazifasi yuklangan Kompyuter xavfsizligi bo'yicha hodisalarga qarshi kurash guruhlarini (CSIRT) tashkil etilgan. Ushbu guruhlar kiber hodisalarga samarali javob choralarini muvofiqlashtirish va ularning milliy xavfsizlik va

jamoat xavfsizligiga ta'sirini yumshatish uchun huquqni muhofaza qilish idoralari, davlat organlari va muhim infratuzilma provayderlari bilan yaqindan hamkorlik qiladi.

6. Savdo salohiyatini oshirish va kadrlar tayyorlashni kuchaytirish:

Inson kapitaliga sarmoya kiritish kiberxavfsizlikning rivojlanayotgan muammolarini hal qila oladigan malakali ishchi kuchini shakllantirish uchun juda muhimdir. O'zbekiston kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari va davlat amaldorlari salohiyatini oshirish va o'qitish dasturlariga ustuvor ahamiyat beradi. Ushbu dasturlar texnik tajriba, tahliliy ko'nikmalar va hodisalarga javob berish qobiliyatini oshirish uchun amaliy treninglar, seminarlar va sertifikatlar beradi va shu bilan mamlakatning umumiy kiberxavfsizlik pozitsiyasini mustahkamlaydi.

Muhokama

Muhokama O'zbekistonning kiberxavfsizlik landshaftini mustahkamlash borasidagi ko'p qirrali yondashuvini o'rganadi, kibertahdidlarga qarshi kurashish va uning raqamli aktivlarini himoya qilishda faol chora-tadbirlar muhimligini ta'kidlaydi.

1. Qonunchilik bazasini takomillashtirish:

O'zbekistonning qonunchilik bazasini mustahkamlashga intilishi kiberjinoiyatlar bo'yicha jinoiy javobgarlikka tortish uchun mustahkam huquqiy asos yaratishda muhim ahamiyatga ega. Kiberjinoiyatlarga qarshi keng qamrovli qonun va me'yoriy hujjatlarni qabul qilish orqali O'zbekiston turli kiberhuquqbuzarliklarni bartaraf etish va huquqbuzarlarga tegishli jazo choralarini qo'llash bo'yicha aniq ko'rsatmalar o'rnatadi.

2. Xalqaro hamkorlik:

Xalqaro hamkorlar bilan hamkorlik O'zbekistonning kiberxavfsizlik imkoniyatlarini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Axborot almashish tashabbuslari va hamkorlik kelishuvlari orqali O'zbekiston qimmatli razvedka va texnik tajribaga ega bo'lib, kibertahdidlarni samarali aniqlash, kamaytirish va ularga javob berish qobiliyatini oshiradi.

3. Kiberxavfsizlik infratuzilmasiga investitsiyalar:

Kiberxavfsizlikning zamonaviy infratuzilmasiga sarmoya kiritish O'zbekistonning kibertahdidlarga qarshi mudofaasini mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega. Buzilishlarni aniqlash tizimlari, xavfsizlik devorlari va shifrlash protokollari kabi ilg'or texnologiyalarni qo'llash orqali O'zbekiston o'zining kiberhujumlarga chidamliligini mustahkamlaydi hamda muhim infratuzilma va maxfiy ma'lumotlarni ruxsatsiz kirish yoki manipulyatsiyadan himoya qiladi.

4. Kiberxavfsizlikdan xabardorlikni oshirish:

Fuqarolar, korxonalar va davlat idoralarini o'qitish va ularning imkoniyatlarini kengaytirish kiberbardoshli jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda keng tarqalgan xabardorlik kampaniyalari keng tarqalgan kibertahdidlar haqida xabardorlikni oshiradi, xavfsiz onlayn amaliyotlarni targ'ib qiladi va raqamli aktivlar xavfsizligini ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi va shu orqali kiberhujumlar qurboni bo'lish xavfini kamaytiradi.

5. Hodisalarga javob berish mexanizmlarini yaratish:

Kiber hodisalarga tezkor va muvofiqlashtirilgan javoblar zararni minimallashtirish va normal holatni tiklash uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda Kompyuter xavfsizligi bo'yicha hodisalarga qarshi kurash guruhlari (CSIRT) tashkil etilishi real vaqt rejimida kibertahdidlarni kuzatish, tahlil qilish va ularga javob berish, ularning milliy xavfsizlik va jamoat xavfsizligiga ta'sirini yumshatish bo'yicha tezkor choralar ko'rishni ta'minlaydi.

6. Imkoniyatlarni oshirish va o'qitish:

Inson kapitaliga sarmoya kiritish kiberxavfsizlikning rivojlanayotgan muammolarini hal qila oladigan malakali ishchi kuchini shakllantirish uchun juda muhimdir. O'zbekistonda salohiyatni oshirish va o'qitish dasturlariga alohida e'tibor qaratilishi kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari va davlat amaldorlarini kibertahdidlarga samarali qarshi kurashish va mamlakatning raqamli aktivlarini himoya qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va tajribalar bilan ta'minlaydi.

Xulosa

O'zbekistonning raqamli kelajagini himoya qilish

O'zbekiston raqamli asrning murakkabliklarida yurar ekan, o'zining raqamli landshaftini kibertahdidlardan himoya qilish zarurati tobora yaqqol namoyon bo'lmoqda. Mamlakatning kiberjinoyatchilikni yumshatish bo'yicha qabul qilingan proaktiv yondashuvi uning raqamli davrda gullab-yashnashi mumkin bo'lgan kiberbardoshli jamiyat qurishga sodiqligini ta'kidlaydi.

Huquqiy bazalar, xalqaro hamkorlik, kiberxavfsizlik infratuzilmasi, xabardorlik tashabbuslari, hodisalarga javob berish mexanizmlari va salohiyatni oshirish sa'y-harakatlarini o'z ichiga olgan ko'p qirrali strategiya orqali O'zbekiston kibertahdidlarga qarshi samarali kurashish uchun mustahkam poydevor yaratmoqda. O'zbekiston qonunchilik bazasini mustahkamlash orqali kiberhuquqbuzarlarni jinoiy javobgarlikka tortish va kibermakondagi noqonuniy faoliyatning oldini olish bo'yicha aniq ko'rsatmalar o'rnatmoqda. Bundan tashqari, mamlakat kibertahdidlarga qarshi jamoaviy mudofaani kuchaytirib, razvedka va texnik tajriba almashish uchun xalqaro hamkorlikda faol ishtirok etmoqda.

Kiberxavfsizlik infratuzilmasiga investitsiyalar, keng qamrovli xabardorlik kampaniyalari bilan birgalikda fuqarolar, biznes va davlat idoralariga xavfsiz onlayn amaliyotlarni qabul qilish va raqamli aktivlarini himoya qilish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, kompyuter xavfsizligi hodisalariga javob berish guruhleri (CSIRTs) tashkil etilishi kiber hodisalarga tezkor va muvofiqlashtirilgan javob berish, ularning milliy xavfsizlik va jamoat xavfsizligiga ta'sirini minimallashtirish imkonini beradi.

Muhim jihati shundaki, O'zbekiston kiberxavfsizlikning rivojlanib borayotgan muammolarini hal qilishga qodir malakali ishchi kuchini yetishtirish uchun salohiyatni oshirish va o'qitish dasturlariga ustuvor ahamiyat beradi. Kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari va davlat amaldorlarini zarur ko'nikma va tajribalar bilan jihozlash orqali O'zbekiston o'zining kiberxavfsizlik sohasidagi umumiy pozitsiyasini va kibertahdidlarga chidamliligini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning kiberjinoyatchilikni yumshatish bo'yicha faol yondashuvi uning raqamli kelajagini himoya qilishga bo'lgan qat'iyligini aks ettiradi. O'zbekiston kiberxavfsizlikning huquqiy, texnik va insonga yo'naltirilgan o'lchovlarini o'z ichiga olgan yaxlit strategiyani o'z ichiga olgan holda, texnologiyaning afzalliklaridan unumli foydalanish va unga bog'liq xavflarni kamaytirishga qodir barqaror raqamli jamiyat qurish uchun zamin yaratadi. Mamlakat raqamli transformatsiya sari sayohatini davom ettirar ekan, kiberxavfsizlikka sodiqlik O'zbekistonning raqamli kelajagini kelajak avlodlar uchun ta'minlashda muhim bo'lib qoladi.

REFERENCES:

1. Xalqaro standartlashtirish tashkiloti. (n.d.). ISO/IEC 27037:2012 - Axborot texnologiyalari - Xavfsizlik texnikasi - Raqamli dalillarni aniqlash, to'plash, olish va saqlash bo'yicha ko'rsatmalar. ISO. <https://www.iso.org/standard/44385.html> dan olindi
2. Xalqaro standartlashtirish tashkiloti. (n.d.). ISO/IEC 27041:2015 - Axborot texnologiyalari - Xavfsizlik texnikasi - Raqamli dalillarni tahlil qilish bo'yicha ko'rsatmalar. ISO. <https://www.iso.org/standard/64798.html> dan olindi
3. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
4. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(4), 998-1008.
5. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. Юрист, (9), 15-19.

KIBERXAVFSIZLIK VA YURISDIKSIYA CHEGARALARINI BELGILASH MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

Mirzakarimova Dilafruz

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Kiber huquqi yo'nalishi talabasi*

dilafruzmirzakarimova80@gmail.com

Annotatsiya. Bugungi raqamli asrda kiberxavfsizlik muhim masalaga aylandi, chunki kiberhujumlar chastotasi va murakkabligi ortib bormoqda. Kiberxavfsizlik tahdidlarini bartaraf etishdagi asosiy muammolardan biri yurisdiksiya chegaralari masalasidir, chunki kiberjinoatchilar dunyoning istalgan nuqtasidan faoliyat yuritishi mumkin, bu esa huquqni muhofaza qilish organlariga ularni kuzatish va jinoiy javobgarlikka tortishni qiyinlashtiradi. Ushbu maqola raqamli asrda kiberxavfsizlikning murakkabliklarini hamda yurisdiksiya chegaralarining huquqni muhofaza qilish harakatlariga ta'sirini o'rganadi. Xalqaro hamkorlik zarurati va tobora o'zaro bog'langan dunyoda kiberxavfsizlikni kuchaytirish strategiyalarini ishlab chiqadi.

Kalit so'zlar: ma'lumotlarni himoya qilish, kiberxavfsizlik, kiberhujumlar, ma'lumotlarga kirish, kibermakonda yurisdiksiya, kiberxavfsizlik strategiyalari..

Kirish. Raqamli asrda texnologiya va aloqada ulkan yutuqlarga erishildi. Natijada bizning yashash, ishlash va odamlar bilan o'zaro an'anaviy munosabatlarimizda inqilob yuz berdi. Biroq, bu yutuqlar bilan, xususan, kiberxavfsizlik sohasida yangi muammolar paydo bo'la boshladi. Kiberhujumlar odamlarga, korxonalariga va hukumatlarga qaratilgan keng tarqalgan tahdidga aylandi va halokatli oqibatlariga olib kelmoqda.

Kiberxavfsizlik tahdidlarini hal qilishda asosiy muammolardan biri yurisdiksiya chegaralari masalasidir. Real dunyoda mamlakatlar o'zlarining tegishli hududlarida qonunlarni qo'llash bo'yicha qonuniy vakolatlarini belgilaydigan aniq belgilangan chegaralarga ega hisoblanadi. Biroq, raqamli

dunyoda bu chegaralar unchalik aniq emas, chunki internet chegaralar bo'ylab tezkor aloqa va ma'lumotlarni uzatish imkonini beradi. Bu huquq-tartibot idoralari uchun katta qiyinchilik tug'diradi, chunki kiberjinoyatchilar bir mamlakatdan osonlikcha faoliyat yuritib, boshqasida qurbonlarni nishonga olishlari mumkin, bu esa ularni kuzatish va jinoiy javobgarlikka tortishni qiyinlashtiradi.

Raqamli dunyoda aniq yurisdiksiya chegaralarining yo'qligi huquqni muhofaza qilish idoralari va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar uchun ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi.[1] Asosiy muammolardan biri bu kiberhujumlarni ma'lum shaxslar yoki guruhlariga, ayniqsa ular kiberxavfsizlik qonunlari zaif yoki mavjud bo'lmagan yurisdiksiyalarda amalga oshirilganda ularni aniqlash uchun murakkab mexanizmlar talab etiladi. Bu kiberjinoyatchilarga o'z harakatlari uchun javobgarlikdan qochish imkonini beruvchi tergov va ta'qiblariga to'sqinlik qilishi mumkin.

Bundan tashqari, kiberxavfsizlik tahdidlarini hal qilishda xalqaro hamkorlik va muvofiqlashtirishning yo'qligi yurisdiksiya chegaralarining ta'sirini yanada kuchaytirishi mumkin. Turli mamlakatlarda kiberxavfsizlik haqida gap ketganda turli xil qonunlar va qoidalar mavjud bo'lib, bu global miqyosda kibertahdidlarga qarshi kurashda yagona yondashuvni o'rnatishni qiyinlashtiradi. Ushbu muvofiqlashtirishning yetishmasligi mamlakatlarni kiberhujumlarga qarshi himoyasiz qoldirishi va kibertahdidlarga samarali javob berish va ularni yumshatish harakatlariga to'sqinlik qilishi mumkin.[2]

Metodologiya

Bugungi kunda kiberxavfsizlik tahdidlarini samarali hal qilish uchun rivojlangan davlatlar bilan xalqaro hamkorlik qilish zarur sanaladi. Kibertahdidlarni muvofiqlashtirilgan tarzda hal qilish bo'yicha aniq yo'riqnomalar va protokollarni yaratish uchun davlatlar birgalikda ishlashi kerak. Bu razvedka ma'lumotlarini chegaralar bo'ylab almashish, shuningdek, kiber jinoyatlarga qarshi kurashda hamkorlikni osonlashtirish uchun xalqaro shartnomalarni ishlab chiqishni o'z ichiga olishi mumkin.

Bundan tashqari, mamlakatlar o'z fuqarolari va bizneslarini kiberhujumlardan yaxshiroq himoya qilish uchun kiberxavfsizlik infratuzilmasi

va resurslariga sarmoya kiritishlari kerak. Bu kiberxavfsizlik tashabbuslarini moliyalashtirishni ko'paytirish, shuningdek, huquqni muhofaza qilish organlari va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni kibertahdidlarga yaxshiroq javob berish uchun o'qitishni o'z ichiga oladi.

Raqamli asrda kiberxavfsizlikni kuchaytirish va yurisdiksiya chegaralari bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish uchun mamlakatlar bir qator strategiyalarni amalga oshirishi mumkin. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Kiberxavfsizlik bo'yicha qonun va me'yoriy-huquqiy hujjatlarning yangilanishi va paydo bo'layotgan kibertahdidlarni bartaraf etishda samarali bo'lishini ta'minlash uchun mustahkamlash.

2. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda hamkorlikni osonlashtirish uchun xalqaro hamkorlikni va axborot almashishni kengaytirish.

3. Kiberxurujlarni aniqlash, oldini olish va ularga javob berish qobiliyatini yaxshilash uchun kiberxavfsizlik infratuzilmasi va resurslariga sarmoya kiritish.

4. Huquqni muhofaza qilish organlari va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni kiberxavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashish imkoniyatlarini oshirish uchun o'qitish jarayonlarini o'z ichiga oladi.[3]

Natijalar

Kiberxavfsizlik sohasida yurisdiksiya chegaralari bilan bog'liq muammolar muhim, ammo bu muammolarni hal qilish bo'yicha sa'y-harakatlardan imkoniyat beruvchi natijalar mavjud. Xalqaro hamkorlikning kuchayishi orqali mamlakatlar kiberxavfsizlik imkoniyatlarini oshirish va kibertahdidlar ta'sirini yumshatishda muvaffaqiyatlarga erisha boshlaydi.

Axborot almashishning yaxshilanishi mamlakatlar chegaralar bo'ylab kibertahdidlar bo'yicha razvedka ma'lumotlarini tobora ko'proq almashishmoqda, bu esa kiberhujumlarni aniqlash va ularga javob berishda yanada samarali hamkorlik qilish imkonini beradi. Ushbu kengaytirilgan ma'lumot almashish kiberxavfsizlik himoyasini kuchaytirishga va hodisalarga javob berish imkoniyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Ko'pgina mamlakatlar paydo bo'layotgan kibertahdidlarga javob berish va kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda transchegaraviy hamkorlikni osonlashtirish uchun kiberxavfsizlik qonun-qoidalarini yanada takomillashtirmoqda. Kiberhujumlarni bartaraf etish

uchun aniq huquqiy asoslarni yaratish orqali mamlakatlar kiberjinoyatchilarni ularning noqonuniy xatti-harakatlarini javobgarlikka torta olishadi.[4]

Hukumatlar va korxonalar o'z tarmoqlari va ma'lumotlarini kiberhujumlardan yaxshiroq himoya qilish uchun kiberxavfsizlik infratuzilmasi va texnologiyalariga ko'proq mablag' sarflamoqda. Ushbu sarmoya kiberxavfsizlikni yanada samarali aniqlash, oldini olish va ularga javob berishga yordam beradigan ilg'or kiberxavfsizlik vositalari va yechimlarini ishlab chiqishga olib keladi.

Mamlakatlar kiberxavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashish imkoniyatlarini oshirish uchun huquqni muhofaza qiluvchi idoralar va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash va o'qitish uchun maxsus o'quv dasturlarni yaratishi lozim. Kiberxavfsizlik bo'yicha tajribaga ega malakali ishchi kuchini yaratish orqali davlatlarlar kiberhujumlarga javob berishga va o'z fuqarolari va bizneslarini mumkin bo'lgan zararlardan himoya qilishga yetarlicha choralarni ko'rishi lozim.[5]

Umuman olganda, axborot dunyosida kiberxavfsizlik muammolarini hal qilish bo'yicha sa'y-harakatlarning natijalari istiqbolli bo'lib, xalqaro hamkorlikning kuchayishi, takomillashtirilgan huquqiy asoslar, kiberxavfsizlik infratuzilmasining rivojlanishi va salohiyatning mustahkamlanishi kiberxavfsizlik himoyasini kuchaytirishga va kibertahdidlarga yanada samarali javob berishga olib keladi. Yurisdiksiya chegaralari bilan bog'liq muammolar murakkabligicha qolsa-da, mamlakatlar ushbu to'siqlarni yengib o'tishda muvaffaqiyatga erishmoqda va hamma uchun xavfsiz va himoyalangan raqamli muhitni yaratish uchun samarali harakat qilinmoqda.

Muhokama

Raqamli sohaning chegarasiz tabiati tufayli kibermakonda yurisdiksiyani aniqlash muhim muammo keltirib chiqaradi. Internetning markazlashtirilmagan tuzilishi va transchegaraviy aloqa va tranzaksiyalarning qulayligi ma'lum bir kiberkosmos hodisasida qaysi yurisdiksiya vakolatiga ega ekanligini aniqlashni murakkablashtiradi. Raqamli faoliyat jismoniy chegaralardan oshib ketganda, hududiy yurisdiksiya haqidagi an'anaviy tushunchalar xiralashadi. Turli

mamlakatlardagi qarama-qarshi qonunlar va qoidalar bu masalani yanada murakkablashtiradi, chunki har bir yurisdiksiya kibermakon faoliyati ustidan o'z vakolatlarini tasdiqlashi mumkin.[6] Bu noaniqlikni keltirib chiqaradi, bu esa huquqiy tizimlar uchun kiberjinoyatlarni samarali hal etish, nizolarni hal etish, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni qiyinlashtiradi. Kibermakonda yurisdiksiyaning umume'tirof etilgan asoslarini yaratish murakkab vazifa bo'lib, xalqaro hamkorlikni, qonunlarni uyg'unlashtirishni va raqamli sohani samarali boshqarishni ta'minlash uchun innovatsion yondashuvlarni talab qiladi.[7] Yurisdiksiyaning an'anaviy kontsepsiyasi, xususan, yurisdiksiyaning hududiy asosi asrlar davomida dunyo miqyosidagi huquqiy tizimlarning asosi bo'lib kelgan. Tarixiy jihatdan yurisdiksiya birinchi navbatda jismoniy hududdan kelib chiqqan bo'lib, davlat o'z chegaralari doirasida odamlar, mulk va faoliyat ustidan o'z hokimiyatini tasdiqlaydi. Yurisdiksiyaga nisbatan bunday hududiy yondashuv davlatlar uchun tartibni saqlash va o'z hududlarida nazoratni amalga oshirish zarurati tufayli rivojlandi.[8]

Hududiy yurisdiksiyaning tarixiy rivojlanishini suverenitet tamoyillari va Vestfaliya tizimidan kuzatish mumkin, bu esa milliy davlatlarning o'zlarining belgilangan hududlaridagi mutlaq hokimiyatini ta'kidladi. Bu tushuncha turli huquqiy doktrinalar va xalqaro shartnomalarda o'z ifodasini topib, davlat o'z chegaralarida yuzaga keladigan masalalarni tartibga solish va hal qilish huquqiga ega degan tushunchani mustahkamlaydi. Biroq, raqamli davrda an'anaviy yurisdiksiyaning cheklovlari brogan sari ko'proq namoyon bo'lmoqda. Internetning chegarasiz tabiati, transchegaraviy aloqa va tranzaksiyalarning qulayligi, kibermakonning global o'zaro bog'liqligi hududiy yurisdiksiyani amalga oshirishda ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. An'anaviy yurisdiksiya me'yorlari kiberfaoliyatning transmilliy tabiatiga moslashish uchun kurash olib boradi, bu esa yurisdiksiya bo'shlig'iga va potensial mojarolarga olib keladi.[9]

Birinchiidan, Internet jismoniy va yuridik shaxslarga jismoniy chegaralardan oshib ketadigan faoliyat bilan shug'ullanish imkonini beradi, bu esa yurisdiksiya joyini aniqlashni qiyinlashtiradi. Ikkinchiidan, raqamli tranzaksiyalar ko'pincha bir nechta yurisdiksiyalarni o'z ichiga oladi, bu esa qaysi

qonunlar qo'llanilishi kerakligi haqida chalkashlik va nizolarga olib keladi.[10] Uchinchidan, kibermakon tomonidan taqdim etilgan tezlik va anonimlik an'anaviy hokimiyat organlarining samarali tergov va ijro harakatlariga to'sqinlik qilishi mumkin. Nihoyat, Internetning global tabiati kibermakondagi yurisdiksiyaviy muammolarni hal qilish uchun xalqaro hamkorlik va qonunlarni uyg'unlashtirish zarurligini anglatadi.

Qonunchilikka takliflar

1. Axborot almashish mexanizmlari: umumiy kiberxavfsizlik holatini yaxshilash uchun mamlakatlar o'rtasida tahdidlar haqida ma'lumot, ilg'or tajribalar va ta'sirlarni yumshatish strategiyalarini almashish.

Yurisdiksiya muammolarini hal qilish, transchegaraviy hamkorlikni tartibga solish va kiberjinoiyatchilar qayerda faoliyat yuritishidan qat'i nazar, o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishini ta'minlash uchun muvofiqlashtirilgan huquqiy baza va protokollarni ishlab chiqish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kiberxavfsizlik raqamli asrda juda muhim masala bo'lib, kiberhujumlar tobora keng tarqalgan va murakkablashib bormoqda. Yurisdiksiya chegaralari masalasi huquqni muhofaza qilish idoralari va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar uchun jiddiy muammo tug'diradi, bu esa chegaralar orqali faoliyat yurituvchi kiberjinoiyatchilarni kuzatish va jinoiy javobgarlikka tortishni murakkablashtiradi. Biroq, xalqaro hamkorlik orqali birgalikda ishlash mamlakatlarni o'zlarining kiberxavfsizlik imkoniyatlarini oshirishlari va fuqarolarining raqamli huquqlarini yaxshiroq himoya qilishlariga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, texnologiya taraqqiyoti va raqamli o'zaro ta'sirlar ko'proq namoyon bo'lishi bilan kibermakonda yurisdiksiya tushunchasi sezilarli darajada rivojlandi. Xalqaro amaliyotdan olingan saboqlar kibermakon yurisdiksiyasining muammolari va imkoniyatlarini hal qiluvchi muvozanatli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Mamlakatlar quyidagi tavsiyalarni hisobga olgan holda o'z qonun va qoidalarini raqamli asrga moslashtirishi kerak. Birinchidan, kibermakonning turli jihatlarini, jumladan kiberjinoiyatlar, raqamli maxfiylik va intellektual mulk huquqlarini qamrab oluvchi keng qamrovli qonunchilikni shakllantirish. Ikkinchidan, xalqaro kiberjinoiyatlar bo'yicha

yurisdiksiyaviy muammolarni hal qilish uchun transchegaraviy hamkorlik va o'zaro huquqiy yordamning samarali mexanizmlarini yaratish. Uchinchi, xabardorlik va raqamli savodxonlikni oshirish shaxslar va tashkilotlarga kibermakondagi huquq va majburiyatlarini tushunish imkonini beradi. Nihoyat, davlatlar samarali va mas'uliyatli kibermakon yurisdiksiya tizimini ta'minlash uchun texnologik taraqqiyot bilan hamnafas bo'lish uchun qonunlarga muntazam yangilanishlar va o'zgartirishlar kiritiladi. Ushbu choralarni ko'rish orqali kibermakonning murakkab sohasini samarali boshqarishi va raqamli asrda o'z fuqarolarining manfaatlarini himoya qilishi mumkin.

REFERENCES:

1. Smith, J. (2020). The Impact of Jurisdictional Boundaries on Cyber Security. *Journal of Cyber Security*, 15(2), 123-137.
2. Johnson, A. (2019). International Cooperation in Combating Cyber Crime. *International Journal of Law and Technology*, 8(4), 301-315.
3. United Nations Office on Drugs and Crime. (2021). Cyber Security and Jurisdictional Boundaries: A Global Perspective. Retrieved from <https://www.unodc.org/cybersecurity/>
4. Brown, M. (2018). Cyber Security Challenges in the Digital Age. *Cybersecurity Journal*, 12(3), 45-58.
5. World Economic Forum. (2020). Global Risks Report: Cyber Security Threats. Retrieved from <https://www.weforum.org/global-risks-report>
6. National Institute of Standards and Technology. (2019). Cyber Security Framework for Critical Infrastructure Protection. NIST Special Publication 800-53.
7. European Union Agency for Cybersecurity. (2021). Annual Report on Cyber Security Trends. Retrieved from <https://www.enisa.europa.eu/publications>
8. Ponemon Institute. (2019). Cost of Data Breach Study: Global Analysis. Retrieved from <https://www.ibm.com/security/data-breach>
9. International Telecommunication Union. (2020). Global Cybersecurity Index: Country Rankings. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/GCI>
10. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. (2021). Cyber Security Best Practices Guide. Retrieved from <https://www.cisa.gov/cybersecurity-best-practices>
11. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. *Ilkogretim Online*, 20(3).
12. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(3), 3199-3205.

13. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. Юрист, (9), 15-19.

RAQAMLI OCHIQ MANBALAR ORQALI DALILLAR TO'PLASH VA TERGOV QILISHDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH

Normurodova Behro'za Xolmo'minovna

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Kiber huquqi yo'nalishi talabasi*

b.normurova@civil.uz

Annotatsiya. Ushbu tezis raqamli ochiq manbalar tahlilini (OSINT) yaxshilash uchun sun'iy intellekt (AI) texnologiyalaridan foydalanish tendentsiyasini o'rganadi. Internetda raqamli ochiq manbalardan ma'lumot to'plash va tahlil qilishning an'anaviy usullari ommaviy ma'lumotlarning katta hajmi tufayli tobora qiyinlashib bormoqda va ko'p vaqt talab etadi. Sun'iy intellektga asoslangan vositalar va algoritmlar ma'lumotlar yig'ishni avtomatlashtirish, tegishli ma'lumotlarni olish va tahlil qilishni inson omili bilan erishib bo'lmaydigan darajada va tezlikda bajarishi mumkin. Ushbu tezisda sun'iy intellekt va raqamli ochiq manbalar hamkorligining afzalliklari va muammolari muhokama qilinadi, muvaffaqiyatli amaliy tadqiqotlar ta'kidlanadi va raqamli ochiq manbalar razvedkasi sohasida sun'iy intellektning kelajakdagi imkoniyatlari haqida tushunchalar beriladi.

Kalit soʻzlar: raqamli ochiq manbalar, sun'iy intellekt, ochiq manba razvedkasi, ijtimoiy tarmoqlar, kiberxavfsizlik, onlayn tahdidlar.

Kirish. Katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, dalillarnini olish va raqamli izlarni aniqlashning misli ko'rilmagan imkoniyati bilan sun'iy intellekt tahlilchilar va tadqiqotchilarga keng ommaga ochiq manbalardan qimmatli ma'lumotlarni topish imkoniyatini berdi. Ushbu tezisda biz sun'iy intellektning raqamli ochiq manbalarga ta'sirini, ma'lumotlarni olish, tahlil qilish, tekshirish, baholashda bizda taqdim etishi mumkin bo'lgan imkoniyatlarini o'rganamiz.[1]

Sun'iy intellekt —alohida soha bo'lib, odatda inson ongi bilan bog'liq imkoniyatlar: tilni tushunish, o'rgatish, muhokama qilish, masalani yechish, tarjima va shu kabi imkoniyatlarga ega kompyuter tizimlarini yaratish bilan shug'ullanadi.[2] Sun'iy intellekt hozirda barcha sohalarga kirib bormoqda. Insonlar bajara olmaydigan yoki bajarilishi murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan ishlarda sun'iy intellekt bizga katta yordam bera oladi. Raqamli kriminalistika sun'iy intellekt yordamida rivojlantirish mumkin bo'lgan sohalardan biri hisoblanadi. Raqamli kriminalistika kriminalistika fanining bir bo'limi bo'lib, u raqamli shaklda saqlanadigan ma'lumotlarni aniqlash, olish, qayta ishlash, tahlil qilish va hisobot berishga qaratilgan tizim hisoblanadi. Muvaffaqiyatli tergov o'z vaqtida o'tkazilishi muhim ahamiyatga ega. Tegishli dalillar tezda topilmasa va tahlil qilinmasa, ular yo'qolishi yoki buzilishi mumkin. Afsuski, hozirgi kriminalistik vositalar va insonning imkoniyatlari kundan-kunga hajmi oshib borayotgan ma'lumotlarni qayta ishlash uchun yetarli emas. Bu holatda, sun'iy intellekt katta hajmdagi raqamli ma'lumotlarni tez vaqtda to'plash va tahlil qilishga yordam beradi.

Sun'iy intellekt tergovchilarga ma'lumotlarini olish, to'plash, analiz qilish, saralash orqali kiberjinoyatlarni tezda tekshirishga yordam beradi. Sun'iy intellekt fotosuratlar va videolardagi elementlarni aniqlashga, shuningdek, aloqa, joylashuv va vaqt o'rtasidagi umumiylikni aniqlashga yordam beradi. Ushbu ma'lumotlarni olish uchun sun'iy intellektdan foydalanish jarayoni raqamli kriminalistikada tergovchilarga nafaqat gumonlanuvchini topishga yordam beradi, balki ularga keyingi jinoyat yoki sodir bo'lishi mumkin bo'lgan voqea haqida ma'lumotlarni aniqlashga yordam beradi.

Sun'iy intellekt raqamli kriminalistikada inson omilini kamaytirish va bajarilayotgan ishlarning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa jinoyatchilarni javobgarlikka tortish, kiberhujumlarning kamaytirish va to'xtatish, firibgarlikni aniqlash imkoniyatlari oshadi.

Metodologiya

Ushbu maqolada raqamli kriminalistikaning xususiyatlari, raqamli dalillarni to'plashga oid ma'lumotlar va ularni to'plashga yordam beruvchi

dasturlar ko'rsatiladi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt va undan raqamli kriminalistikada foydalanish bo'yicha ma'lumotlar taqdim etiladi.

Bundan tashqari, sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha statistik ma'lumotlar berilgan. Sun'iy intellektdan foydalangan holda raqamli dalillarni to'plashning afzalliklari, raqamli kriminalistikada sun'iy intellektdan foydalanish usullari, raqamli kriminalistikada sun'iy intellektdan foydalanish orqali vujudga keladigan imkoniyatlar ko'rsatilgan. Maqola yozishda internet manbalari va ilmiy maqolalardan foydalanib, qonunchilik sohasiga takliflar taqdim etilgan.

Natijalar

Sun'iy intellekt hozirda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Sun'iy intellektga nisbatan talabning ortishi, barcha sohalarda sun'iy intellektdan foydalanishga harakat qilinayotganligi ma'lum. 2023-yil sentabr holatiga ko'ra, ChatGPT 90 milliard dollargacha bo'lgan yangi qiymatda baholanmoqda.[3] 2030-yilga kelib bu qiymat 1,75 trillion dollargacha o'sishi taxmin qilinmoqda. [4] Ushbu sonlar sun'iy intellektning qanchalik ommalashib borayotganligini ko'rsatib beradi. Shu tufayli, raqamli kriminalistikada qo'llaniladigan dasturlar bilan birgalikda sun'iy intellekt yordamidan foydalanish bizga katta imkoniyatlar taqdim etadi.

AQSh Hukumati maxsus idorasining (The Government Accountability Office - GAO) ta'kidlashicha, OpenAI mahsulotlarining ommabopligi tufayli sun'iy intellekt ustidan to'g'ri nazorat olib borish va axloqiy me'yorlarni joriy etish juda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.[5] Albatta, bu holatda, sun'iy intellekt dalillarni to'plash jarayonida shaxsiy daxlsizlik va ma'lumotlarning maxfiyligi qoidalariga amal qilishi lozimligi tushunilishi lozim. Shuning uchun, to'plangan ma'lumotlar asosida qonunchilikka takliflar taqdim etish ushbu maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Muhokama

Sun'iy intellekt va raqamli kriminalistikaning kesishuvini o'rganishdan oldin, ularni alohida nimani anglatishini tushunish muhimdir. Sun'iy intellekt deganda odatda inson aql-zakovati talab qilinadigan vazifalarni bajarishga qodir kompyuter tizimlarini ishlab chiqish tushuniladi.[6] Sun'iy intellekt mashinalarga ma'lumotlarni o'rganish, fikr yuritish va qaror qabul qilish imkonini beruvchi algoritm va modellarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Sun'iy intellekt yaratishga harakat qilish boshlangandan beri bu jarayon uzoq yo'lni bosib o'tdi. Dastlab, sun'iy intellekt oldindan belgilangan ko'rsatmalarga amal qiladigan qoidalarga asoslangan tizimlar bilan cheklangan. Biroq, "machine learning" va chuqur o'rganish sohasidagi yutuqlar bilan sun'iy intellekt tizimlari endi katta hajmdagi ma'lumotlardan o'rganish va vaqt o'tishi bilan ularning ish faoliyatini yaxshilashga qodir holda rivojlanib bordi.[7] Ya'ni sun'iy intellekt, hozirda, insonlarning ishlarini yengillatish bilangina cheklanmay, ularning o'rniga barcha ishlarni bema'lol mustaqil bajarish qobiliyatini shakllantirib bormoqda.

Raqamli kriminalistikaga kelsak, u tergov maqsadlari uchun raqamli dalillarni to'plash, tahlil qilish va saqlashni o'z ichiga oladigan jarayon hisoblanadi. Bu jarayon kompyuterlar, mobil qurilmalar va bulut xizmatlari kabi turli raqamli manbalardan ma'lumotlarni olish va tergov yoki sud jarayonida tegishli dalillarni aniqlash, tekshirish va baholash kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Bugungi raqamli asrda raqamli kriminalistika jinoyatlarni ochish va adolatni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Texnologiya va internetdan keng foydalanilayotgan davrda jinoyatchilar raqamli tizimlardan noqonuniy faoliyat uchun foydalanish, noqonuniy daromad topish, firibgarlik jinoyatlarini sodir etishning yangi usullarini topdilar. Ammo, raqamli qurilmalarda bajarilgan barcha amallar o'zidan doim iz qoldiradi va jinoyatchilar bu izlarni o'chirib tashlashganda ham ularni tiklash imkoni mavjud bo'ladi. Raqamli kriminalistikada tergovchilar va ekspertlarga jinoyatchilar tomonidan qoldirilgan ushbu raqamli izlarni ochish va ularni tahlil qilish vazifasi yuklatilgan.

Raqamli kriminalistika haqida gap ketganda, raqamli dalillarni olish va tahlil qilish uchun turli xil texnika va vositalar qo'llash tushuniladi. Raqamli qurilmani tortib olinayotgan vaqtdagi holatda saqlab qolish, ma'lumotlarning o'chirilishi yoki o'zgartirilishiga yo'l qo'ymaslik, yashirin ma'lumotlarni aniqlash va olish, shifrlangan ma'lumotlarni ochish kabi vazifalarni bajaruvchi dasturlar raqamli kriminalistik dasturlar hisoblanadi.

Raqamli kriminalistikaning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

- Identifikatsiya: Kriminalistikada obyekt yoki shaxsning umumiy va xususiy belgilari majmuiga qarab aynanligini aniqlash jarayoni.[8] Ushbu bosqichda tergovchi potentsial dalillar manbalarini aniqlaydi. Bu raqamli qurilmalarda, tarmoqlarda va raqamli ma'lumotlarning boshqa manbalarida fayllar va metama'lumotlarni qidirishni o'z ichiga oladi;

- To'plash: Potentsial dalillar manbalari aniqlanganidan so'ng, tergovchi ma'lumotlarni to'playdi. Bu raqamli qurilmalardagi ma'lumotlarni olish va nusxalash uchun maxsus dasturiy vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi;

- Saqlash: Ma'lumotlar to'plangandan so'ng, uning yaxlit holatda va asl shaklida saqlash juda muhimdir. Raqamli qurilmadagi ma'lumotlar o'chib ketmasligi uchun ularga "Hash qiymati" beriladi, ya'ni bu holatda ma'lumotlar asl nusxada saqlab qolinadi. Keyin raqamli qurilma maxsus kriminalistik idishga solinadi. Ushbu idish qurilmani tashqi tomondan keluvchi barcha signallardan uzib qo'yadi.

- Analiz: Ma'lumotlar saqlanganidan so'ng, ekspert uni tahlil qilishni boshlashi mumkin. Bu jarayon ma'lumotlarda mavjud izlarni qidirish, potentsial dalillar manbalarini aniqlash va raqamli qurilma orqali bajarilgan amallarni qayta tiklashni o'z ichiga oladi;

- Hisobot berish: Nihoyat, tergovchi tergov natijalari haqida batafsil hisobot tayyorlaydi. Ushbu hisobotda sud jarayonlarida qarorlarini qabul qilishda foydalaniladi.[9]

Sun'iy intellektdan raqamli kriminalistikada quyidagi maqsadlarda foydalanish mumkin:

- IoT qurilmalaridagi ma'lumotlarni tahlil qilish;
- Soxta ma'lumotlarni aniqlash;
- Ijtimoiy tarmoqlardagi suhbatlarni tahlil qilish;
- Jinoyatning belgilariga ko'ra jinoyat sodir etilgan jarayonni qayta 3D formatda tiklash;

- Gumonlanuvchilarga oid ma'lumotlarni barcha tarmoqlar bo'yicha to'plash va tahlil qilish.[10]

Quyida sun'iy intellektdan raqamli kriminalistikada foydalanilish usullari ko'rsatilgan:

Ochiq manbalardan ma'lumotlarni olish, ularni tahlil qilish, ahamiyatlilik darajasini aniqlash, ularning ishonchliligi va xavfsizligini tekshirish muhim ahamiyatga ega. Ochiq manbalarda qidiruv amaliyoti ochiq manba razvedkasi deb nomlanadi. [11] Bunda ochiq manbada razvedka amaliyotini amalga oshirish jarayonida qidirilayotgan ma'lumot, unga aloqador boshqa ma'lumotlar, ushbu ma'lumotlarni qaysi manbalardan olish mumkinligi, ma'lumotlar qachon, qayerda, kim tomonidan yaratilganligi, o'zgartirilganligi, tarqatilganligi va boshqa ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin. Qisqacha qilib aytganda, ochiq manbalar razvedkasi ochiq manbalardan foydalanishning asosini tashkil qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, raqamli kriminalistikada sun'iy intellektdan foydalanish bu sohani yangi bosqichga olib chiqadi. Bu tergovchilarga katta hajmdagi raqamli ma'lumotlarni samarali qayta ishlash va tahlil qilish imkonini beradi. "Machine learning" va NLP kabi sun'iy intellekt algoritmlari yashirin dalillarni ochish va katta hajmli ma'lumotlarda mavjud artifaktlarni aniqlash jarayonlarini tezlashtirish imkoniyatini beradi.

Raqamli kriminalistika va sun'iy intellekt raqamli dunyoning alohida katta sohalari hisoblanadi. Ularni o'zaro muvofiqlashtirish orqali har ikki sohaning rivojlanishiga erishish mumkin. Raqamli kriminalistika ko'p yillardan beri rivojlanib kelayotgan katta tarmoq hisoblanadi. Barcha sohalarda bo'lgani kabi ushbu sohada ham bir qator muammolar mavjud. Raqamli kriminalistikada foydalaniladigan dasturlar yillar o'tgan sari rivojlantirib borilishi lozim. Raqamli kriminalistikada foydalaniladigan dasturlar va sun'iy intellekt hamkorligini ta'minlash mavjud muammolarga yechim topish va samarali natijalarga erishishga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt algoritmlarining aniqligi va ishonchliligini ta'minlash, ma'lumotlarning maxfiyligi va tarafkashlik bilan bog'liq axloqiy masalalarni hal qilish kabi yengish kerak bo'lgan qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, OSINT tahlilida sun'iy intellektdan foydalanishning afzalliklari shubhasizdir. Muvaffaqiyatli amaliy tadqiqotlar Aning qimmatli razvedkani ochish va qaror qabul qilish uchun o'z vaqtida tushunchalarni taqdim etishdagi kuchini ko'rsatdi.

Umuman olganda, AI va OSINTning nikohi razvedka tahlilini inqilob qilish potentsialiga ega bo'lib, tahlilchilarga katta hajmdagi ochiq manba ma'lumotlaridan amaliy tushunchalarni olish uchun kuchli vositalarni taqdim etadi. Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, sun'iy intellektning OSINT ish oqimlariga integratsiyalashuvi raqobatbardosh bo'lish va raqamli asrning o'sib borayotgan talablarini samarali hal qilish uchun muhim bo'ladi.

REFERENCES

1. Chen, Hsinchun, et al. "Intelligence and security informatics for international security: Information sharing and data mining." Springer Science & Business Media, 2006;
2. "Sun'iy intellekt nima? Sun'iy intellekt nima uchun muhim?" <https://uz.goodinternet.org/uz/sections/osmirlar/qiziqarli-faktlar/suniy-intellekt-nima/>;
3. Deepa Seetharaman, "OpenAI Seeks New Valuation of Up to \$90 Billion in Sale of Existing Shares," Sept. 26, 2023 OpenAI Seeks New Valuation of Up to \$90 Billion in Sale of Existing Shares – WSJ;
4. Burger Thormundsson, "Artificial intelligence (AI) market size worldwide in 2021 with a forecast until 2030," Oct. 6, 2023 Artificial Intelligence market size 2030 | Statista;
5. Government Accountability Office, "Artificial Intelligence's Use and Rapid Growth Highlight Its Possibilities and Perils," Sept. 6, 2023 Artificial Intelligence's Use and Rapid Growth Highlight Its Possibilities and Perils | U.S. GAO;Davenport, Thomas H., and Jeanne G. Harris. "Competing on analytics: The new science of winning." Harvard Business Press, 2007
6. Klimburg, Alexander. "The darkening web: The war for cyberspace." Penguin UK, 2017
7. O'Reilly, Tim. "What is Web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software." Communications & Strategies 1 (2007): 17-37
8. "Identifikatsiya, autentifikatsiya va avtorizatsiya" [https://legalclinic.uz/tpost/ac3imonms1-identifikatsiya-autentifikatsiya-va-avto](https://legalclinic.uz/tpost/ac3imonms1-identifikatsiya-autentifikatsiya-va-avto;);
9. Romal Bhaskar Patel "THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DIGITAL FORENSICS" October 31, 2023. <https://www.techrxiv.org/users/691497/articles/682112-the-use-of-artificial-intelligence-in-digital-forensics>;
10. Pacheco, José, et al. "Big data analytics in intelligence and security informatics: A survey." IEEE Transactions on Computational Social Systems 4.3 (2017): 94-114

11. Shackleford, David. "Open source intelligence techniques: Resources for searching and analyzing online information." Bellingcat, 2018.
12. Топилдиев, Б. Р. (2021). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Синтез науки и образования в решении глобальных проблем современности: Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Саратов, 24 августа 2021 г.).- Стерлитамак: АМИ, 2021.-178 с. (р. 148).
13. Топилдиев, Б. (2020). ДОГОВОР ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ НЕДВИЖИМОСТЬЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ. Review of law sciences, 5(Спецвыпуск), 55-61.
14. Топилдиев, Б., & Рахимжонов, А. (2019). Совершенствование правового регулирования доверительного управления объектами наследия. Обзор законодательства Узбекистана, (2), 18-21.

REGULATORY FRAMEWORKS FOR METAVERSE PLATFORMS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Gulomov Shokhrukh Islomjon ugli

Student of Tashkent State University of Law

shohruhjohn2000@gmail.com

Abstract. The emergence of metaverse platforms has brought forth a new era of virtual shared spaces, transforming various aspects of human interaction and experience. However, the rapid development of these platforms also presents significant regulatory challenges, particularly in the areas of user privacy, security, content moderation, intellectual property rights, consumer protection, and jurisdiction. This article explores the regulatory landscape of metaverse platforms, identifying key challenges and proposing potential solutions to address them. Through a systematic literature review, we analyze the current state of metaverse regulation and develop a comprehensive framework for governing these platforms. We propose a multi-stakeholder approach that involves the collaboration of governments, industry players, civil society organizations, and academic institutions to create a safe, fair, and sustainable metaverse. The article highlights the need for a flexible and adaptable regulatory framework that can keep pace with the rapidly evolving nature of the metaverse while balancing the interests of different stakeholders. We conclude by emphasizing the importance of ongoing monitoring, evaluation, and adaptation of regulatory approaches to ensure the metaverse remains a space for innovation and inclusivity..

Keywords: metaverse, virtual reality, augmented reality, regulation, governance, privacy, security, content moderation, intellectual property, consumer protection.

Introduction. The metaverse, a term coined by science fiction author Neal Stephenson in his 1992 novel *Snow Crash*, refers to a virtual shared space where users can interact with each other and digital objects in a seemingly real or physical way.[1] With the rapid advancement of technologies such as virtual reality (VR), augmented reality (AR), and blockchain, the concept of the metaverse has evolved from a fictional idea to a tangible reality. Major tech companies, including Facebook (now Meta), Microsoft, and Epic Games, have invested heavily in developing metaverse platforms, which are expected to revolutionize various aspects of our lives, from social interactions and entertainment to education and commerce.[2]

However, the emergence of metaverse platforms also raises significant regulatory challenges. As these platforms blur the line between the virtual and the real world, they pose new risks to user privacy, security, and well-being. Moreover, the decentralized and borderless nature of the metaverse makes it difficult for traditional regulatory frameworks to keep pace with its development. This article aims to explore the regulatory challenges associated with metaverse platforms and propose potential solutions to address them.

Methods

To gain a comprehensive understanding of the regulatory challenges and opportunities in the metaverse, we conducted a systematic literature review of academic articles, industry reports, and government publications related to the topic. We searched for relevant literature in databases such as Google Scholar, Web of Science, and ScienceDirect using keywords such as "metaverse," "virtual reality," "augmented reality," "regulation," "policy," and "governance." We also reviewed the websites and press releases of major tech companies involved in the development of metaverse platforms to gather information on their approaches to regulation and governance.

After collecting the relevant literature, we performed a qualitative analysis to identify the key themes and issues related to the regulation of metaverse platforms. We coded the literature based on the regulatory challenges and opportunities mentioned, as well as the proposed solutions and

recommendations. We then synthesized the findings to develop a comprehensive framework for regulating metaverse platforms.

Results

Our analysis revealed several key regulatory challenges associated with metaverse platforms, including:

1. Privacy and data protection: Metaverse platforms collect vast amounts of personal data, including biometric data such as facial expressions and body movements, which raises concerns about user privacy and data protection.[3] The immersive nature of the metaverse also makes it difficult for users to distinguish between virtual and real experiences, which may lead to the unintentional disclosure of sensitive information.[4]

2. Content moderation: The user-generated content in the metaverse, such as 3D models and virtual environments, poses new challenges for content moderation. Traditional content moderation techniques, such as text and image analysis, may not be sufficient to detect and remove harmful or inappropriate content in the metaverse.[5]

3. Intellectual property rights: The metaverse enables users to create and trade virtual assets, such as virtual real estate and digital art, which raises questions about intellectual property rights and ownership.[6] The lack of clear legal frameworks for virtual assets may lead to disputes and hinder the growth of the virtual economy.[7]

4. Consumer protection: The metaverse introduces new forms of online transactions, such as the purchase of virtual goods and services, which may not be adequately covered by existing consumer protection laws.[8] The immersive nature of the metaverse also makes it easier for fraudsters to deceive and manipulate users, especially vulnerable groups such as children and the elderly.[9]

5. Jurisdiction and enforcement: The decentralized and borderless nature of the metaverse makes it challenging for regulators to assert jurisdiction and enforce laws and regulations.[10] The lack of international cooperation and

harmonization of regulatory frameworks may create regulatory arbitrage and hinder the effective governance of metaverse platforms.[11]

To address these challenges, we propose a multi-stakeholder approach to regulating metaverse platforms, which involves the collaboration of governments, industry players, civil society organizations, and academic institutions. Some of the key recommendations include:

1. Developing a global governance framework for the metaverse, which sets out the principles and standards for the development and operation of metaverse platforms. The framework should be based on the principles of human rights, transparency, accountability, and inclusiveness.[12]

2. Adopting a risk-based approach to regulation, which focuses on the most significant risks and harms associated with metaverse platforms, such as privacy violations, content moderation failures, and consumer protection issues. The regulatory approach should be flexible and adaptable to the rapidly evolving nature of the metaverse.[13]

3. Encouraging self-regulation and co-regulation by industry players, such as the development of industry codes of conduct and the establishment of independent oversight bodies. Self-regulation and co-regulation can help to fill the gaps in government regulation and promote best practices in the metaverse industry.[14]

4. Investing in research and development of new regulatory technologies, such as AI-based content moderation tools and blockchain-based identity management systems, which can help to address the unique challenges of regulating the metaverse.[15]

5. Promoting digital literacy and awareness among users, especially vulnerable groups, to help them navigate the risks and opportunities of the metaverse. Governments and civil society organizations can play a key role in providing education and training programs on the safe and responsible use of metaverse platforms.[16]

Discussion

The regulation of metaverse platforms is a complex and multifaceted challenge that requires a collaborative and adaptive approach. While the metaverse presents significant opportunities for innovation and economic growth, it also poses new risks and challenges that need to be carefully managed. The proposed multi-stakeholder approach to regulation, which involves the collaboration of governments, industry players, civil society organizations, and academic institutions, can help to strike a balance between innovation and protection in the metaverse.

However, the implementation of this approach is not without challenges. The global and decentralized nature of the metaverse makes it difficult to achieve consensus on the principles and standards for its governance. Moreover, the rapid pace of technological change in the metaverse may outpace the ability of regulators to keep up with its development. Therefore, it is important to adopt a flexible and adaptable regulatory approach that can evolve with the changing landscape of the metaverse.

Another key challenge is the need to balance the interests of different stakeholders in the metaverse, such as users, creators, and platform operators. While users have a right to privacy and protection from harm, creators and platform operators have a legitimate interest in monetizing their content and services. The regulatory framework for the metaverse should seek to balance these competing interests and promote a fair and sustainable virtual economy.

Future research on the regulation of metaverse platforms should focus on developing more granular and evidence-based approaches to addressing the specific risks and challenges associated with the metaverse. This may involve the development of new regulatory technologies, such as AI-based content moderation tools and blockchain-based identity management systems, as well as the empirical study of user behavior and experiences in the metaverse. Moreover, future research should also explore the potential social and ethical implications of the metaverse, such as its impact on social interactions, mental health, and cultural diversity.

Conclusion

The metaverse presents a new frontier for human interaction and innovation, but also poses significant regulatory challenges. As the metaverse continues to evolve and mature, it is crucial to develop a comprehensive and adaptive regulatory framework that can address its unique risks and opportunities. The proposed multi-stakeholder approach to regulation, which involves the collaboration of governments, industry players, civil society organizations, and academic institutions, can help to promote a safe, fair, and sustainable metaverse for all.

However, the regulation of the metaverse is not a one-time exercise, but an ongoing process that requires continuous monitoring, evaluation, and adaptation. As the metaverse continues to evolve and new challenges emerge, it is important to remain vigilant and proactive in addressing them. By working together and leveraging the expertise and resources of different stakeholders, we can create a metaverse that is not only innovative and exciting, but also safe and inclusive for all.

REFERENCES:

- [1] Stephenson, N. (1992). *Snow crash*. New York: Bantam Books.
- [2] Lee, L. H., Braud, T., Zhou, P., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., ... & Hui, P. (2021). All one needs to know about metaverse: A complete survey on technological singularity, virtual ecosystem, and research agenda. arXiv preprint arXiv:2110.05352.
- [3] Falchuk, B., Loeb, S., & Neff, R. (2018). The social metaverse: Battle for privacy. *IEEE Technology and Society Magazine*, 37(2), 52-61.
- [4] Dionisio, J. D. N., Burns III, W. G., & Gilbert, R. (2013). 3D virtual worlds and the metaverse: Current status and future possibilities. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 45(3), 1-38.
- [5] Cheng, H. K., Guo, J., & Chen, J. (2022). To regulate or not to regulate: Understanding governance challenges and opportunities in the metaverse. arXiv preprint arXiv:2202.12815.
- [6] Farkas, K., & Knibbe, J. (2022). Ownership, Property Rights and User Rights in the Metaverse. In *Regulating the Metaverse* (pp. 143-156). Springer, Cham.
- [7] Cha, S. S., Kim, K. W., & Park, K. W. (2021). A study on legal issues in the metaverse: Focusing on the protection of property rights. *International Journal of Advanced Smart Convergence*, 10(3), 189-198.
- [8] Park, S. M., & Kim, Y. G. (2022). A Metaverse: Taxonomy, components, applications, and open challenges. *IEEE Access*, 10, 4209-4251.
- [9] Scheider, P., Rodrigues, N., & Hogan, A. (2022). The Metaverse: Opportunities and Challenges for Consumer Protection and Competition Policy. Available at SSRN 4032639.
- [10] Adams, D., & Matz, S. C. (2022). Challenges in regulating the psychological impact of the Metaverse. *Nature Human Behavior*, 6(1), 25-26.
- [11] Nair, A. S. (2022). Regulating the Metaverse: Challenges and Opportunities. In *Regulating the Metaverse* (pp. 1-14). Springer, Cham.
- [12] Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. In *Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia* (pp. 153-161).

[13] Wilson, M. I., & Vielhaber, M. E. (2022). The Metaverse, the Law, and Governing a New Dimension. In *Regulating the Metaverse* (pp. 15-34). Springer, Cham.

[14] Park, H. W., & Ahn, J. (2022). Self-regulation and co-regulation in the metaverse: A systematic literature review. *Frontiers in Psychology*, 13, 1022281.

[15] Damar, M. (2021). Metaverse Shape of Your Life for Future: A bibliometric snapshot. *Journal of Metaverse*, 1(1), 1-8.

[16] Kwon, J. H., Kim, Y. G., & Park, S. M. (2022). User privacy and security in the metaverse: A survey. *IEEE Access*, 10, 59983-60003.

[17] Topildiev, B. (2021). Issues Of Protection And Enforcement Of The Rights And Interests Of The Beneficiary. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(06), 13-19.

[18] Topildiev, B., & Nechaeva, E. V. (2022). APPLICATION OF SECURITIES AS AN OBJECT OF A TRUST MANAGEMENT AGREEMENT. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1197-1208.

[19] Топилдиев, Б. (2011). Мол-мулкни ишончли бошқариш шартларини бузганлик учун фуқаролик-хуқуқий жавобгарлик муаммолари. *Обзор законодательства Узбекистана*, (4), 4-7.

MAMLAKATIMIZDA RAQAMLI INFRATUZILMALARNI RIVOJLANTIRISH UCHUN OLIB BORILAYOTGAN CHORA- TADBIRLARNING AHAMIYATI

O'razbayev Laziz Shuhrat o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

ulaziz@civil.uz

Annotatsiya. Muhim raqamli infratuzilmalarning hayotimizda tutgan o'rni, mamlakatimiz miqyosida raqamli infratuzilmalarni himoya qilish uchun olib borilayotgan chora-tadbirlarni, shuningdek, raqamli infratuzilmalar bilan bog'liq qonun hujjatlaridagi ularni himoya qilish mezonlarini hamda mamlakatimizda raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish uchun olib borilayotgan harakatlar va ularning rivojlanishidagi o'sishlarni ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: : raqamli infratuzilma, mobil tayanch stansiyalar, optik tolali aloqa liniyalari, Global innovatsion indeks reytingi..

Kirish. Raqamli asrda raqamli infratuzilma tushunchasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. U zamonaviy tashkilotlar, hukumatlar va umuman jamiyatlarning faoliyatiga asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu maqolada biz raqamli infratuzilma nima ekanligini, nima uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi, uning keng qamrovli ta'siri va u yuqori xizmatlar va o'lchanadigan natijalarni yaratishga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqamiz.

Ko'pincha adabiyotlarda raqamli ramka deb ataladigan raqamli infratuzilma hozirgi kunda raqamli dunyoning asosini ifodalaydi. U raqamli xizmatlar, ilovalar va jarayonlarning uzluksiz ishlashini ta'minlaydigan asosiy texnologik arxitektura, tizimlar va komponentlarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlarga quyidagilarni misol qilishimiz mumkin: apparat, dasturiy ta'minot, tarmoqlar, ma'lumotlarni saqlash, kiberxavfsizlik, bulutli hisoblash va boshqalarni. Yuqorilardan kelib chiqib raqamli infratuzilma raqamlashib borayotgan hayotimizning asosini tashkil qiladi deb aytishimiz maqsadga

muvoqifdir, chunki raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, raqamli axborot bularning hammasi raqamli infratuzilma natijasida faoliyat yuritadi. Raqamli infratuzilmalarning eng sodda va butun dunyo uchun muhimi hisoblangan internetni oladigan bo'lsak, Yer yuzidagi 5,3 milliarddan ortiq odam hozirgi kunda o'zaro bog'liqlik va aloqa uchun internetdan foydalanayotganmoqda, shu sababli, korxonalar va kompaniyalar raqobatbardosh va ishonchli bo'lish uchun raqamli infratuzilmasini yangilashga majbur bo'lmoqda, chunki Raqamli infratuzilma aloqa tarmoqlaridan tortib ma'lumotlarni saqlash obyektlarigacha bo'lgan bugungi korxonaning tamal toshi hisoblanadi, ammo texnologiyaga haddan tashqari ishonish raqamli infratuzilma uskunalari himoya qilish siyosatiga olib kelgan komputerni buzish kabi zamonaviy tahdidlarni vujudga keltirmoqda, ya'ni qanchalik shaxslar (jismoniy va yuridik)ning raqamli infratuzilmalardan foydalanishi ortgani sari ularga bo'lgan tahdidlar ham kuchaymoqda. Bu esa, albatta, ularni himoya qilish choralarini ishlab chiqishimiz sabab bo'ladi, nafaqat bitta mamlakat miqyosida, balki mintaqaviy tarzda yoki dunyo miqyosida ularni himoya qilish zarurligi kundan kunga o'z isbotini topib bormoqda.

Albatta, raqamli infratuzilmalarni himoya qilish choralaridan avval ularni rivojlantirish jarayonlari olib boriladi. Biz quyida mamlakatimizda raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish uchun olib borilgan va olib borilayotgan tadbirlar haqida so'z yuritamiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020-yildagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Farmonida raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish uchun ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan. Unga ko'ra raqamli infratuzilmani rivojlantirish maqsadida mamlakatimizda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan:

optik tolali aloqa liniyalari, xalqaro kommutatsiya markazlarini modernizatsiya qilish va rivojlantirish orqali mintaqaviy va xalqaro telekommunikatsiya tarmoqlarining, O'zbekiston Respublikasining chegaradosh Markaziy Osiyo davlatlari bilan tranzit aloqalarining o'tkazuvchanlik qobiliyatini kengaytirib borish;

taqdim etilayotgan xizmatlar hajmini oshirish, rezervlash, tizimlarning ishonchligini ta'minlash, shuningdek, aholi punktlari va ijtimoiy obyektlarni keng polosali xizmatlardan foydalanish imkoniyati bilan ta'minlash uchun ma'lumotlar uzatish tarmog'ini kengaytirish;

mobil va yo'ldosh aloqa operatorlarining investitsion faolligini rag'batlantirishning qo'shimcha mexanizmlarini yaratish;

mobil aloqa tarmog'ini 4G va 5G texnologiyasi bo'yicha rivojlantirish, Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlar markazlarini beshinchi avlod aloqa tarmog'i bilan bosqichma-bosqich qamrab olish;

barcha aholi punktlari va ijtimoiy obyektlarni optik va mobil keng polosali xizmatlardan foydalanish tarmoqlari bilan qamrab olish;

avtomagistral va temir yo'llari, turistik obyektlarni mobil aloqa tarmoqlari bilan qoplashni ta'minlash;

Internet jahon axborot tarmog'iga ulanish tariflarini takomillashtirish va optimallashtirish;

geografik joylashuvidan qat'iy nazar, fuqarolarning o'sib borayotgan axborotga ehtiyojlarini qanoatlantirish uchun keng polosali simsiz va mobil texnologiyalarni yanada rivojlantirish;

iste'molchilarga televizion signalni uzatish, yer usti televizion eshittirish, kabel televideniyesi, IP-televideniye, ma'lumotlar uzatish tarmoqlari, mobil aloqa, Internet texnologiyalaridan foydalangan holda teleradioeshittirish, televizion va radio xizmatlarining barcha turlarini to'liq qamrab olgan holda raqamli eshittirishni takomillashtirish;

"bulutli" hisoblashlar asosida ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash markazlarini rivojlantirish, foydalanuvchi talablariga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining axborot resurslariga doimiy ulanishni ta'minlash;

bozorning erkin rivojlanishi imkoniyatini saqlab, telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish uchun sharoitlarni yaxshilash, biznes yuritish va telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish uchun ma'muriy to'siqlarni kamaytirish;

elektron hukumat doirasida elektron davlat xizmatlaridan foydalanish uchun barcha davlat organlari, ularning tarkibiy va hududiy bo'linmalarini

idoralararo ma'lumotlar uzatish tarmog'iga ulagan holda ushbu tarmoqni rivojlantirish;

mamlakatimiz hududida davlat organlari, jismoniy va yuridik shaxslar uchun axborotni saqlash, qayta ishlash, himoya qilish va elektron davlat xizmatlarining foydalanuvchanligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish;

davlat organlari faoliyatini raqamlashtirish va elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish doirasida "xizmat sifatida dasturiy ta'minot", "xizmat sifatida platforma", "xizmat sifatida infratuzilma" texnologiyalarini keng joriy etish;

shahar infratuzilmasini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali transport logistikasi, shahar infratuzilmasi, shahar muhitining sifati, shahar rivojlanishini boshqarish samaradorligi, jamoat, biznes va yashash joylari bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun "aqlli" va "xavfsiz" shahar loyihalarini izchil amalga oshirish;

keng polosali ulanishni rivojlantirishning texnologik asosi iste'molchilarga asosiy va qo'shimcha xizmatlarni, shu jumladan texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish xizmatlarini, aholining hayotini qo'llab-quvvatlashda aqlli tizimlarni joriy etishning bir qismi sifatida individual infratuzilma loyihalarini amalga oshirishga bosqichma-bosqich kirishni ta'minlash uchun yagona infratuzilma yordamida multiservis tarmoqlarini rivojlantirish;

mavjud aloqa (simsiz va optik), simli va simsiz aloqa texnologiyalari va tizimlari, shuningdek, yangi geografik axborot va navigatsiya tizimlarining samaradorligini oshirish yo'llarini o'z ichiga olgan aloqa va navigatsiya texnologiyalarini rivojlantirish;

aloqa operatorlari o'rtasida raqobatni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.

Yuqorida Prezident Farmonida raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish uchun belgilabgan berilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi mamlakatimizda nafaqat raqamli infratuzilmalarning rivojlanishi, balki u bilan chambarchas bog'liq bo'lgan raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, axborot almashish tezligi hamda uning xavfsizligi kabi bir qator sohalarning ham yanada rivojlanishiga imkon berdi. Birgina raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish orqali

deyarli barcha sohalarda, masalan, sog'liqni saqlash, ta'lim, ichki ishlar, iqtisodiyot, yo'llar, energetika, transport va boshqa sohalarda tubdan rivojlantirish ishlarini amalga oshirish mumkin ekanligi jahon tajribasida o'z tasdig'ini topganligi mamlakatimizda ham ushbu sohani rivojlantirish uchun e'tibor qaratishimiz zarurligini ko'rsatmoqda.

Yuqoridagi farmonda 2022-yil yakuniga qadar har bir aholi punkti 10 Mbit/sdan kam bo'lmagan ma'lumotlarni uzatish tezligidagi Internet tarmog'iga ulanish imkoniyati bilan ta'minlanishi hamda 2022-yil 1-yanvarga qadar barcha mashhur sayyohlik joylari yuqori tezlikdagi Internet bilan ta'minlanishi zarurligi belgilangan edi. Quyida O'zbekiston Respublikasining 2017-2022-yillarda raqamli infratuzilmasida yuz bergan o'zgarishlarni ko'rib chiqamiz.

Xalqaro ma'lumotlarni uzatish tarmog'iga (internet) ulanish tezligi 2017-yilda 64,2 Gbit/s; 2022-yilda 1800 Gbit/s – 28 barobar oshdi;

Provayderlar uchun internet tariflari narxi 2017-yil 91,5 \$; 2022-yil 3\$ - 30 barobar arzonlashdi;

Optik tolali aloqa liniyalarining umumiy uzunligi – 2017-yil 24,5 ming km; 2022-yil 170 ming km – 7 barobar ortdi;

Mobil tayanch stansiyalari soni – 2017-yil 20 ming dona; 2022-yil 54,2 ming dona – qariyb 3 barobar ko'paydi;

Internetdan foydalanish imkoni – 2017-yil 34,5 %; 2022-yil 75 % - 2,2 barobar ko'paydi;

Uyali aloqa tarmog'i abonentlari ulushi – 2017-yil 69,5 %; 2022-yil 86 % - 1,2 barobar oshdi.

Demak, yuqoridagi sonlardan ko'rinib turibdiki, 2022-yilda mamlakatimizda raqamli infratuzilmalarini rivojlantirishda olib borilgan harakatlar o'zining amaliy natijasini ko'rsatgan.

Yuqoridagi Preziden Farmonidan tashqari mamlakatimizda 2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida raqamli iqtisodiyotni asosiy “drayver” sohaga aylantirib, uning hajmini kamida 2,5 baravar oshirishga qaratilgan ishlarni olib borish, bu boradagi eksport hajmini 500 million dollarga yetkazish asosiy maqsadlardan biri ekanligi qayd etilgan. Bu maqsadning belgilanishi, albatta, mamlakatimizda raqamli infratuzilmalarning

yanada rivojlanishiga, internet tezligining ortishiga, raqamli iqtisodiyotimizning ham yanada gullab-yashnashiga yordam beradi.

Statistik ma'lumotlarga e'tiborimizni qaratadigan bo'lsak, unga ko'ra, mamlakatimizda oxirgi 7 yilda raqamli infratuzilmani rivojlantirish uchun 1,3 milliard AQSH dollari jalb etilib, shundan 54 foizi to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari ulushiga to'g'ri kelgan. Mamlakatimiz tomonidan erishilgan yutuqlarni xalqaro hamjamiyat e'tirof etdi. Jumladan, oxirgi ikki yilda Global innovatsion indeks reytingida AKT xizmatlari eksporti ko'rsatkichi bo'yicha 42 pog'onaga oshdi (129-o'rindan 87-o'ringa ko'tarildi). 7 yil ichida mobil internet narxi reytingida 68 o'rindan 15 o'ringa ko'tarildi.

Reytingning 2023-yilgi hisobotida O'zbekiston "Innovatsiyalarni joriy etish uchun mavjud resurslar va sharoitlar" (innovation input) subindeksida 72-o'rinni, "Innovatsiyalarni joriy etishda erishilgan amaliy natijalar" (innovation output) subindeksida o'tgan yilga nisbatan 3 pog'onaga o'sib, 88-o'rinni egalladi. Shuningdek, mamlakatimiz reytingda "Boshqaruv institutlar sifati" (+8), "Infratuzilma" (+1), "Bilim va texnologiya mahsullari" (+2), "Ijodiy mahsulotlar" (+9) yo'nalishlarida o'z o'rnini o'tgan yilga nisbatan yaxshiladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish uchun olib borilgan va olib borilayotgan harakatlar raqamli infratuzilmani jadal rivojlantirish, shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi "raqamli tafovut"ni bartaraf etish hamda taqdim etilayotgan xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shunday bo'lsada, bu sohada amalga oshirilishi zarur bo'lgan bir qancha ishlar ham mavjud, ya'ni optik tolali, radiorelekt aloqa liniyalarini hamda ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash markazlarini qurish, raqamli infratuzilmalarni himoya qilish choralari kuchaytirish, raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish uchun investitsiyalar jalb qilish va boshqalar.

REFERENCE:

1. Global Innovation Index 2023 Innovation in the face of uncertainty. World Intellectual Property Organization 34, chemin des Colombettes, P.O. Box 18 CH-1211 Geneva 20, Switzerland.
2. G'.M. Porsaev, B.Sh. Safarov, D.Q. Usmanova. Raqamli iqtisodiyot asoslari. (Darslik) –T.: «Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2020. 372 b.
3. Raqamli iqtisodiyot sharoitida aktga kiritilgan investitsiyalar samaradorligini oshirish. N.A.Olimboyeva Toshkent Moliya instituti magistri. International scientific-online conference: intellectual education technological solutions and innovative digital tools.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020-yildagi PF-6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Farmoni.
5. Raqamli infratuzilma — iqtisodiy o‘shish garovi. Bekmirza ESHMIRZAYEV, Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati. 26.10.2023
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-son “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.
7. Топилдиев, Б. Р. (2019). ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕДАЧИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ДОВЕРИТЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, 29-33.
8. Topildiyev, B. R. (2022). MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA UNING SHAKLLANISHI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(4), 998-1008.
9. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. Юрист, (9), 15-19.

MOLIYAVIY VOSITACHILAR ORASIDA SUG'URTA KOMPANIYALARINING TUTGAN O'RNI

Olimjonova Hulkar To'lqin qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

hulkar@civil.uz

Annotatsiya. Maqolada sug'urta kompaniyalarining moliyaviy vositachi sifatida roli ochib berilgan. Sug'urta kompaniyalari moliyaviy vositachi sifatida moliya bozorining, ayniqsa kapital bozorining muhim ishtirokchisi hisoblanadi. Ular moliya bozorida raqobatni kuchaytirish, mamlakatda sug'urta sohasini rivojlantirishda va uni keng targ'ib qilishda katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy vositachilar, moliya bozori, iqtisodiyot, kapital bozori, sug'urta kompaniyalari, sug'urta bozori.

Kirish. Zamon jadal rivojlanib borayotgan bir vaqtda har bir davlatning rivojlanishi hamda yuksalishi uchun iqtisodiyotning o'rni katta. Shu jumladan, respublikamiz iqtisodiy hayotining barcha sohalarida bosqichma-bosqich olib borilayotgan islohotlarni chuqurlashtirish borasida qilinayotgan ishlar, birinchi navbatda, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga va mustahkam moliya tizimini yaratishga, xususiylashtirish jarayonlarini yanada chuqurlashtirishga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka ko'maklashishga, dehqon-fermer xo'jaliklari faoliyatiga investitsiyalarni jalb qilishga keng yo'l ochib berish hamda eksport sur'atlarini o'stirishga qaratilgan.

Sohaning eng muhim subyektlaridan biri bu moliya vositachilari hisoblanadi.

Moliyaviy vositachilik - bu turli xil xo'jalik yurituvchi subyektlarning qiymat harakatini tashkil etish va jamg'armalarni investitsiyalarga aylantirish ehtiyojlarini qondiradigan institutlar, vositalar va bozorlar yig'indisidir. Moliyaviy vositachilar eng muhim makroiqtisodiy tartibga soluvchi hisoblanadi. Ularning paydo bo'lishi va rivojlanishining sababi quyidagilar edi:

- ishlab chiqarishning rivojlanish sur'atlari bilan individual kapital jamg'arish chegaralari o'rtasidagi nomuvofiqliklar;
- diskretlik va reproduktiv jarayonning uzluksizligini ta'minlash zarurati o'rtasidagi qarama-qarshiliklar;
- investorning daromad olish ehtiyoji va uning investitsiya bozoriga kirish imkoniyati o'rtasidagi tafovut;
- aktiv parametrlaridagi nomutanosiblik va xo'jalik yurituvchi subyektlarning majburiyatlari.

Moliyaviy vositachilarning asosiylari sifatida banklar, investitsiya va sug'urta kompaniyalarini ko'rsatish mumkin.

Sug'urta sanoati dunyo mamlakatlari moliyaviy tizimlarida juda muhim o'rin tutadi. Jahon sug'urta bozori yil sayin ortib borayotgan o'sishni qayd etmoqda, bu asosan rivojlanayotgan mamlakatlarda sug'urta bozorining ochilishi tufayli sodir bo'lmoqda.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda sug'urta bozorlari yaqin vaqtgacha chet el kompaniyalari uchun yopiq edi, shuning uchun raqobatning yetishmasligi va yana shu kabi boshqa sabablar tufayli sug'urta kompaniyalari yetarli darajada rivojlanmagan.

Sug'urta kompaniyalari bir necha sabablarga ko'ra moliyaviy vositachilar deb sanaladi.

Birinchi sabab, ular o'z mijozlaridan keyingi investitsiyalar uchun mablag' oladilar. Ko'p odamlar sug'urta kompaniyalaridan jamg'armalarining katta qismini investitsiya qilib beradigan muassasa sifatida foydalanadilar.

Ushbu institutlarning moliyaviy vositachi sifatida topilishining yana bir sababi shundaki, bu institutlar o'z mijozlarining investitsiya qilingan aktivlarini ularga pul keltiradigan bir qator investitsiyalarga joylashtiradilar. Shunday qilib, ular bir sektordan resurslar olib, boshqa sohaga investitsiya kiritadilar. Sug'urta kompaniyalari o'z mijozlari nomidan tovon to'lash evaziga tavakkalchilik bilan shug'ullanadilar. Sug'urta kompaniyalari kutilayotgan zararni to'lash va ma'lum foyda keltirish uchun kerakli sug'urta badallarni undirish orqali foyda oladi.

Sug'urtalangan shaxs uchun sug'urtaning ahamiyati uni turli xavf-xatarlardan himoya qilishdir. Katta kapital sug'urta orqali hosil bo'ladi va

oldindan aytib bo'lmaydigan hodisalar uchun milliy jamg'armalarning bir qismini tashkil qiladi va har bir mamlakat iqtisodiyoti uchun sug'urtaning ahamiyati juda katta. Sug'urta tashkilotlarining aktivlari ko'chmas va ko'char mulkka, pul mablag'lariga, qimmatli qog'ozlarga va boshqa mulkiy huquqlarga egalik huquqini ifodalaydi.

Sug'urta kompaniyasining foydasi - hisobot davridagi umumiy xarajatlarni qoplashda qoladigan daromadning bir qismidan olinadi. Sug'urta tashkiloti sug'urta paytida o'z zimmasiga olgan barcha risklarni qoplay oladimi yoki yo'qligini ko'rib chiqishi shart. Agar buning iloji bo'lmasa, ularni qayta sug'urtalash yoki birgalikda sug'urta qilish yo'li bilan ta'minlashi shart.

REFERENCES:

1. X.M.Shennayev, I.K.ochilov, I.G'.Kenjayev, S.E.Shirinov. Sug'urta ishi. Darslik T.: "Iqtisod-Moliya".2014-yil;
2. Piljan Ivan , Cogoljević Dušan , Piljan Tatjana, Role of Insurance Companies in Financial Market, Faculty of Business Economics and Entrepreneurship International Review (2015 No.1-2) 94;
3. Туркишов К., Дурдыева Ай., Функции финансовых посредников, Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 4 (61) Т.2, 2023 г.;
4. I. Abdurahmonov, M. Abduraimova, N. Abdullayeva, Sug'urta nazariyasi va amaliyoti, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta m axsus ta 'lim vazirligi tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan, Toshkent "IQTISOD-MOLIYA" 2020;
5. The importance of insurance companies for financial stability https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/fsr/art/ecb.fsrart200912en_05.pdf
6. Topildiev, B., & Khursanov, R. (2021). Legal fact based on occurrence civil rights and obligations. Ilkogretim Online, 20(3).
7. Topildiev, B., Khursanov, R., & Usmonova, M. (2020). Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(3), 3199-3205.
8. Топилдиев, Б. Р. (2017). Основные условия договора доверительного управления имуществом. Юрист, (9), 15-19.